

Э Антуан де Сент- Кзюпері

записники

том I

Антуан де Сент-Екзюпері

ЗАПИСНИКИ

**Твори
в чотирьох томах**

Antoine de Saint-Exupéry

CARNETS

Texte integral

Антуан де Сент-Екзюпері

ЗАПИСНИКИ

Повний текст

Передмова і примітки Наталі де Вальєр

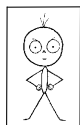
Вступ П'єра Шевр'є

**Твори
в чотирьох томах**

Том I

З французької переклав

Петро Таращук

видавництво
жупанського

Київ
2009

ББК 84.4ФРА

С31

«Записники» Антуана де Сент-Екзюпері — це запрошення краще пізнати період, відзначений передусім багатством подій. Тієї миті історії, коли стало небезпечно висловлювати думки, які відрізнялися від накинутих, записники Екзюпері розкривають нам інтелектуальне багатство, яке нишком сформував чоловік, що захоплювався мовою і свободою.

Цікавий до всього, автор скидається на образ ренесансного гуманіста, шляхтича XVII ст., здатного цікавитись і літературою, і механікою, і фізикою, яку він опанував цілковито, і економікою, яку з блиском аналізує.

Мислення, де чергуються жарти, палкі запитання й підходи до фундаментальних тем. Такий порядок висвітає допитливість, властиву розуму Сент-Екзюпері, — коли інтуїція інколи заступає пізнання, — що веде його, мов предтечу, до принципу ДНК або реактивного літака. Хронологічний порядок дає змогу відчути, як людина виражає свої думки без ніяких літературних амбіцій.

Художнє оформлення
Оксани Баратинської

Cet ouvrage a été publié dans le cadre du Programme d'Aide à la Publication «SKOVORODA» de l'Ambassade de France en Ukraine et du Ministère français des Affaires Etrangères.

Це видання було здійснене в рамках Програми сприяння видавничій справі «СКОВОРОДА» Посольства Франції в Україні та Міністерства закордонних справ Франції.

Видавництво вдячне панові Віталію Лісничому
за підтримку цього видання

*Перекладено за виданням: Antoine de Saint-Exupéry. Carnets.
Éditions Gallimard, 1999*

© Éditions Gallimard, Paris, 1999
© Видавництво Жупанського;
П. Таращук, переклад; О. Баратинська, художнє оформлення, 2009.

ISBN 978-966-96882-0-0

ПЕРЕДМОВА

Як і багато письменників, Антуан де Сент-Екзюпері, тількино відчував потребу висловити думку, писав, а інколи похапцем шкрябав нотатки в блокнотиках, які всякчас носив із собою. На їхніх сторінках, заповнюваних день у день без жодної дати, Сент-Екзюпері ніде не розкриває свого особистого життя. Якщо й згадає когось близького, то часто простим ініціалом ім'я або прізвища. В цих записах немає нічого інтимного. Жоден записник не міг правити за план майбутніх творів письменника. Їхній зміст розкриває передусім політичні, соціальні, економічні, філософські, наукові та релігійні міркування. Ми бачимо в них дуже мало літературних посилянь, є лише кілька згадок про Бодлера, Жіда й Мольєра.

Оригінальність цих сторінок полягає в тому, що Сент-Екзюпері переходить від теми до теми без очевидної послідовності, без ніякого зв'язку, тож поєднує їх тільки інтелектуальний зв'язок. Групування по темах дало б не такий живий результат і, можливо, склалося б навіть враження повторення. Публікація записів у первісній формі дає змогу збагнути стрибки думки автора та усвідомити після роздумів хід тієї думки та її розвиток. Кожен записник закінчується списком адрес.

Записники Сент-Екзюпері не завжди легко розшифрувати, бо він часто писав їх за умов мінімального комфорту, вони складаються з п'яти блокнотів і нотатника, що передує їм. Нотатник датований періодом громадянської війни в Іспанії, коли Сент-Екзюпері передавав репортажі з Мадридського фронту. В ньому можна помітити кілька різних почерків, надто в занотованих поясненнях і адресах. За винятком перших сторінок, ми бачимо переважно вказівки й адреси, а закінчується нотатник іспаномовним віршем, датованим добою наполеонівських кампаній.

Власне, записники з нотатками від кінця 1935 р. до 1940 р. розкривають думки й запитання чоловіка, що жив за доби змін, яких

знавала європейська цивілізація напередодні й на початку Другої світової війни. Це політичні запитання про обґрунтованість крайніх правих рухів, економічні запитання з огляду на гонку озброєнь, наукові запитання, поставлені саме тієї миті, коли люди почали застосовувати свої відкриття... Записники закінчуються наприкінці 1940 р., коли Сент-Екзюпері прибув до Нью-Йорка, щоб просити в США військової допомоги. Під час американського періоду Сент-Екзюпері його писані нотатки поступають бобінам, записаним на диктофоні, цей інструмент спокусив Сент-Екзюпері, що завжди захоплювався технічним прогресом.

У записниках вражає великий еkleктизм мислення Сент-Екзюпері. Цікавий до всього, автор скидається на образ ренесансного гуманіста, шляхтича XVII ст., здатного цікавитись і літературою, і механікою, і фізикою, яку він опанував цілковито, і економікою, яку з блиском аналізує. Дивно констатувати точність, із якою Сент-Екзюпері аналізує всі феномени, які становлять для нього проблему, використовуючи належний науковий словник, що контрастує з поезією, яку ми звикли бачити в його художніх творах. Цікавість, яку він виявляв до всіх феноменів аеродинаміки, дала йому змогу в 1934—1940 рр. подати до Національного інституту індустріальної власності кільканадцять заявок про отримання патенту на винахід. Хоча ці винаходи ніколи не були використані у Франції, деякі з них після війни знайшли собі застосування в США.

Читання записників Сент-Екзюпері не дається так легко, як читання роману. Воно мало не вимагає наявності енциклопедії, яка дала б змогу пояснити слова автора та розглянути їх у їхньому історичному контексті. В записниках ми бачимо згадки про багатьох видатних діячів зі світу науки та економіки. Якщо їхні прізвища видавалися знайомими людині, яка жила за тодішньої доби, вони дуже часто невідомі тим, хто народився після війни. А технічні терміни інколи вимагають поглиблених досліджень, щоб краще зрозуміти сенс міркувань Сент-Екзюпері. Отже, записники — це запрошення краще пізнати період, відзначений передусім багатством подій. Тієї миті історії, коли стало небезпечним висловлювати думки, які відрізнялися від накиннутих, записники Екзюпері розкривають нам інтелектуальне багатство, яке нишком сформував чоловік, що захоплювався мовою і свободою.

Наталі де Вальєр

ВСТУП

У внутрішній кишені свого жилета Сент-Екзюпері носив маленького блокнотика в м'якій шкіряній палітурці, куди записував свої міркування про найрізноманітніші теми. Читаючи ці нотатки, можна легко вирізнити ті, що правили йому за нагадування для подальшої праці, а також нотатки, зроблені, щоб прояснити власну думку, й нотатки, які зринали в ньому, наче вигук.

Шість записників охоплюють період від 1935 р. до приблизно 1942 р. Перший з-поміж них — лише нотатник, який автор використовував для своїх репортажів із Мадридського фронту. Останній записник, де чимало американських адрес, містить багато чистих сторінок.

Під час вимушеного проживання в США Сент-Екзюпері за недбав свої записники. Під тиском видавців він написав один за одним такі твори, як «Военний пілот», «Лист до заручника» і «Маленький принц». З другого боку, його завжди вабили гарненькі апарати, й він отримав диктофон, якому завжди звиряв свою працю перед тим, як лягти спати. Натомість думки, які найближче лягали йому до серця, збільшували щодня пухкий рукопис «Цитаделі».

Розшифрувати записники було дуже важко. Адаже автор, навіть сидячи за столом, писав дрібнесеньким почерком, тильним боком пера й застосовував абрєвіатури та математичні знаки. Крім того, там, де почерк уже геть порушений, можна здогадатися, що Сент-Екзюпері трусило в автомобілі або літаку.

Сент-Екзюпері ніколи не передбачав публікації своїх записників, і, дарма що вони не містять ніякої інтимної інформації, публікація таких посмертних записів (про це свідчить історія літератури) завжди породжує проблеми. «Треба прояснити», — приказував Сент-Екзюпері. Тобто ці нотатки, зроблені в процесі неперервного внутрішнього пошуку, ніколи не пройшли перевірки спокійними роздумами.

Питання, що їх ставила їхня публікація, були обговорені під час першого видання. Чи треба розсортувати думки згідно з більш-менш штучною класифікацією, а чи треба здійснити якийсь добір? Чи треба дотримуватися хронологічного порядку, ризикуючи змусити читача читати всупереч своїй волі сторінки, присвячені зарплатам¹ або ентропії?

Спершу здавалося, ніби перемагає можливість дати читачеві вибір і логічну послідовність. Серед людей, з якими тоді консультувалися, був і Альбер Камю, що наполягав на появі записників у первісній формі.

Хронологічний порядок, якого ми дотримуємося тепер у цьому давно сподіваному виданні, має ту перевагу, що представляє мислення Сент-Екзюпері в усій його спонтанності. Мислення, де чергуються жарти, палкі запитання й підходи до фундаментальних тем. Такий порядок висвітлює допитливість, властиву розуму Сент-Екзюпері, — коли інтуїція інколи заступає пізнання, — що веде його, мов предтечу, до принципу ДНК або реактивного літака.

Хронологічний порядок дає змогу відчутти, як людина виражає свої думки без ніяких літературних амбіцій.

П'єр Шевр'є

¹ Численні абзаци пов'язані з економічною сферою, яку Сент-Екзюпері досліджував як самоук.

ЗАУВАГА РЕДАКТОРА ФРАНЦУЗЬКОГО ВИДАННЯ

Дане видання відповідає виданню 1994 р., підготованому для серії «Bibliothèque de la Pléiade». Воно спирається на попередні видання 1953-го і 1975 р., деякі власні імена були виправлені, надано більшої уваги пунктуації Сент-Екзюпері, не дуже ортодоксальній, зате експресивній.

Деякі сумнівні прочитання подано в дужках. Нерозбірливі слова зазначено, абревіатури транскрибовано. Стрілочки вгору або вниз передано як «іде до», «зростає» або «зменшується». Знаки «безкінечність» і «сума» передано словами.

ГОЛОВНІ ДАТИ

Головні дати біографії Сент-Екзюпері протягом періоду написання записників.

- 1935 р. *Квітень-травень*. Подорож до Москви для газети «*Paris-Soir*».
Конференц-тур для компанії «Air France» вздовж середземноморських берегів. Зустріч із Бальбо в Триполі.
- 1936 р. *Січень*. Політ у Сайгон і аварія в Лівії.
9 лютого. Переїзд із вулиці Шаналес до готелю «Лютеція».
Серпень. Репортаж з Іспанії для «*L'Intransigeant*».
- 1937 р. *Червень*. Новий репортаж з Іспанії для «*Paris-Soir*».
Липень. Подорож до Німеччини на борту свого літака «Simoune».
- 1938 р. *Січень*. Перебування в Нью-Йорку, щоб приготувати переліт Нью-Йорк — Вогненна Земля.
Лютий. Аварія в Гватемалі.
Березень. Одужування в Нью-Йорку.
Червень. Передмова до книжки А. М. Ліндберга «*Здіймається вітер*».
Липень. Нью-Йорк, візит із приводу перекладу «*Планети людей*» («*Wind, Sand and Stars*»).
- 1939 р. *Лютий*. Публікація «*Землі людей*».
Березень. Подорож до Німеччини.
Липень. Переліт через Північну Атлантику на літаку «*Lt-de-Vaisseau-Paris*», який пілотував Гійоме.
Серпень. Ще одна поїздка до Нью-Йорка на прохання американських видавців.
26 серпня. Повернення в Гавр.
4 вересня. Мобілізація в Тулузі.

- 3 листопада. Призначення до групи 2/33 далекої розвідки.
- 1940 р. 22 травня. Політ над Арасом, сюжет оповідання «Воєнний пілот».
- 9 червня. Останній воєнний виліт.
- 20 червня. Сент-Екзюпері пілотує чотиримоторний «Farman» до Алжиру, де його ескадрилья має бути переформована.
- 16 листопада. Прибуття в Португалію через Північну Африку (режим Франко заборонив йому переїзд через Іспанію).
- 27 листопада. Звістка про смерть Гійоме, збитого над Середземним морем.
- Грудень. Виїзд до США.

ЗАПИСНИКИ

НОТАТНИК

Можна було б вважати, ніби комбінатори 1926 р., які не грали в гру, були розумні. Та вже ніхто не грає в неї, і їхній гандикап дорівнює нулю. Але людина знищена.

Той, хто глузує з [підступних] питань, не помічаючи, що спирається на їхню основу. Користатися... це не розум.

Раз і назавжди я відмовляюся від дилем. Я визнаю тільки антиномії. Мене хочуть зробити в'язнем через Іспанію (за або проти) або через «Вогненний хрест» (вже немає часу...), але така мова не моя.

Я не вмію відрізнити ані засіб від мети (правило, що розрізняє їх, педагогічне — *a posteriori*), ані напад від оборони.

Адже життя створює рух. Як я знатиму коли-небудь, чи я вже дійшов до мети? Або чи я й досі переймаюся засобом? З другого боку, я обґрунтовую саме те, на чому зосереджуюсь (чи я нападаю на клас, чи захищаю його). Приваблює тільки широкий синтез.

Уявлення про клас — перший вилом в універсальності (можливо, щоб повернутися до неї). Відмовтеся, каже Ленін, від тієї жалюгідної громади. Вас називають братами, щоб експлуатувати вас. Розбийте ті обійми: вони утримують вас у рабстві. Тож універсальність раптом стає дозволеною тільки в межах класу. Якщо в правих партіях мене й досі щось спокушає, то тільки те, що, незважаючи ні на що, ця універсальність рятує їх. Франко може обняти працю (цілком безкорисливо), але товариш землекоп уже не може обняти Франко.

Може, фінансову могутність Франко спроможний розбити тільки цей непоправний поділ? Адже, якщо я проповідую поділ, я створюю поділ, а якщо Франко помре, поділ застосують до чогось іншого, ніж Франко.

Усе виходить за межі визначеного об'єкта. Тут ідеться про ставлення — не до Франко, а до людини.

Або ж треба вважати, що Франко — страховисько, не належне до людського роду, але це абсурд. Проте задля порятунку універсальности ми зобов'язані вигадувати такі страхітливі образи... Ми добре відчуваємо, що тут нападають на людину!

Феномени, які розгортаються в часі, — чи не впливає присутність матерії на них більшою мірою, ніж на феномени, які розгортаються в просторі? (Я вже знаю, що [квант] (присутність матерії) впливає на життєвий цикл).

Якщо я кажу їм: «З вашого боку, негідно паплюжити пам'ять про Мермоса, і то з тієї простої причини, що він виражав певну політику», і якщо ви вимагатимете від мене, щоб я дав пояснення, тоді я не матиму відповіді.

Раціональне тут не втручається. І справді, з погляду логіки я можу сказати, що Мермос служив помилці, знищуючи її, а я служу істині... або навпаки.

Але я відмовляюся міркувати так. Я роблю вибір. Я кажу: людську цивілізацію слід шанувати і ставити вище від людських ідей, — оце і є моя цивілізація. Я починаю з цієї аксіоми, а не доходжу до неї. Я шукаю в людях універсальних елементів, бо маю потребу у великій імперії, щоб гуляти по ній.

Вони говорять про еміграцію і обурюються нею.

А от я тут не можу зрозуміти. Якщо я захищаю батьківщину, то тільки тому, що вона репрезентує цивілізацію, концепції, мову, певний тип людини. Спільною мірою тих людей, — на підставі, на якій я захищаю їх, — аж ніяк не є особливості їхньої говірки. Адже і провансальці, і бретонці — французи.

Та якщо моя країна поділиться, цілком може статися, що я почуватимусь ближчим до якогось іноземця, спираючись

із ним на одну спільну релігію, одну мораль, спільні вартості, ніж до француза, що не матиме нічого спільного зі мною, крім особливостей мовлення, сам зміст якого змінився. Дурний патріотизм ХХ ст. — не що інше, як поганий командний дух. Він збігається з ентузіазмом команди, об'єднаної спільним кольором майки, тоді як справжню спорідненість нехтують. Батьки цих емігрантів ще спілкувалися між собою латиною. Тоді справді існувала людська громада.

Він належить до лівих, бо «любить» маси. А я — тому, що не люблю їх.

Я люблю людський рід.

Гроші і речі принижують. І сексуальна свобода. Чому? Жертовність звеличує. Чому?

Великий закон має наступну форму: якщо я шукаю сукупність доказів, які мають довести що завгодно (скажімо, створення світу або роль франкмасонства), я знайду їх. І вони нічого не доведуть, бо тільки ефективність...

Глупота марксистів, які вважають, що релігія безвартісна для індивіда «такого, як є», бо вірять у принципову універсальність індивіда. (І тоді пута будь-якої іншої моралі, крім соціальної, видаються сваволею). Натомість саму діяльність уже вважають за основоположну для індивіда, але по-іншому. Два приклади: Берґсонів приклад про словник людської любови, запозичений у містичного словника: народження зречення, характерного для любови (а отже, Орфей? Платон? Береніка?), і народження універсального: жертвування собою «задля» людей через індивіда, від якого не вимагають образливої вдячності. Адже не цей обмежений індивід заслуговує такого дару. (А як щодо відомих соціальних жертв?)

Але я можу відповісти на свої заперечення. Можливо, з містичної любови народжується лицарське кохання. Можливо, з універсального народжується милосердя, а не чуття належності до племені?

Лишається написати історію людини. Її концепцій, а отже, її почувань (наявна клавіатура), її можливих рухів. Слід абсолютно відрізнити абсолютність її натури від відносно-го запліднення цієї території. Довести, що людина змінюється, проте не змінюється її біологічна спадщина (надто мало поколінь, можливе запліднення з боку рас, які формують гілля різного віку). Можна почати лише з такого розділу, щоб позбавити марксизм належної йому значної частини людських балачок. Він добре керує механізмом суспільств, але вкрай погано — формуванням людини.

Народження релігії і концепцій, які вона створить. Ми бачимо досить добре, що відбулося в Сталіна.

Серж*¹. Як, ви, такі [нерозбірливе слово], відмовляєтеся від... Невже ви гадаєте, ніби ви такі від природи?

Книжка: реакція рятівника на тих, хто дякує йому.

Капітал, керуючи зарплатами людей, підпорядкованих йому (частиною додаткової вартості), згодом керує їхніми справами.

Шантажі жанру Б. Тією мірою, якою ви ще любите мене, або якою великодушні, справедливі й чистокровні, я ще дошкулятиму вам.

Якщо я кажу: я вбиваю вас, я дошкуляю ницою схильністю. І на це є право, щоправда, не дуже цивілізоване: «право найдужчого».

Є й інше право — найслабшого.

Немає нічого ганебнішого за каліцтво, яке має обтяжувати.

[інший почерк]

¹ Зірочки відсилають до приміток, поміщених наприкінці книжки.

Рубія Ідальго,

Керівник пресової служби у Валенсії

[почерк Сент-Екзюпері]

[чотири сумнівні слова] Плодоніжка вишні
Сенерасон
Ла Пресль

Валенсія Карлос Делла,
секретар Альвареса дель Байо,
міністра закордонних справ
(машина).

Аліканте кур'єр Альбасете
див. французький консул
(де Берн)

Альбасете командувач ↓ Відаль
↓ Гусман
якщо ні Френте П., вул. Махор
запитати Рене — дорогого (бажано)
губернатор
і авіація
якщо спати — «Гранд-отель»
кафе → шеф
машина.

Мадрид ↓
приїзд уранці
через Гвадалахару
вул. Гусман-ель-Буено, 31
підполковник Ортега від ім'я
капітана Джека (не з ним).

Інтерв'ю з Міахою (кт.).

Вул. Веласкес, 76, запитати (кт.) Карлоса,
що командує 1-им полком (насправді інтернаціональною
бригадою),
і запитати в п. Хуаніто добрий готель і перепустку.

«Отель насіональ» (спершу тиждень).

Побачити навпроти Ніколетті, кт. бригади Гарібальді,
Лучана, 29.

Загальна комісія оборони. Антон.
Пуерта-дель-Соль, колишній міністр фінансів — уранці.

Олагна, 20 км від Мадрида
російська авіація.

Побачити губернатора Толедо, якщо він там.
Якщо ні, попросити Ортегу побачити його.

[Іншою рукою]

Альбасете.

Любий Ортего,

Було б дуже люб'язно з вашого боку стати провідником
і допомогти моєму другові Сент-Екзюпері, що хоче зроби-
ти правдивий репортаж про Іспанію.

Капітан Джек
(Ірун — Ернані)

[Рукою Сент-Екзюпері]

Зарплатня робітників у Тулузі. Вони беруть собі 50%
прибутків, тоді як капітал використовує лише...

Адже його певною мірою може замінити тільки держа-
ва (і, безперечно, набагато гірше). Капітал і справді фінан-

сував художників — добувачів діамантів, а загалом усі втвори розкоші та мистецтва. Духовна велич нації залежить не від того, нагромаджені ці предмети чи ні в капіталістів, а від того, чи вони створені. Вона залежить тільки від того, чи суспільство виробило цей цвіт. Адже значення має поширена й дозволена творча радість, а не доля нагромадженого запасу. (Танок умирає безпосередньо на місці виконання, і жоден капіталіст не привласнить собі спогаду про нього). Капітал, який привласнює видатні полотна, — що, зрештою, він може чинити, щоб демонструвати їх, відступивши їх державі (спадщина) в мить смерти, — дає художникам змогу жити. Але прибутки, які дістаються робітникам у Тулузі, анітрохи не служать справі духовного. Вони полишають своїм молитвам умирущі рештки мислення, подаючи наступне позбавлене сенсу моральне виправдання: «Спершу хліб». Але активність їхніх художників аж ніяк не зменшить кількості хліба, який треба роздати. Якби економіка функціонувала добре, 1932 р. було б досить хліба.

Суперечність анархії: культ індивіда, але, розквітнувши, той індивід, що міг би бути світочем для людства, не може відігравати ніякої ролі (за критерій тут править його ораторський талант, бо це єдиний спосіб узяти гору над силою). І немає короля, щоб накинути в разі потреби якогось Вобана, заїку, проте геніального.

Адже на цю суперечність ми натрапляємо завжди. Як накинути силі — що є силою — розум, якщо сила за визначенням не здатна міркувати про нього.

Щастя людини повстає проти неї. І її велич. А жертвовність вихваляють тільки під час пориву.

Дитина грається. Коли саме з'являються «думки», які заслуговують смерті?

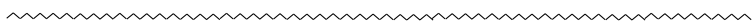
1. Фронтоне місто.
2. Побачити Уріаху та Антона й попросити супровід із боку офіцера.

Каса-дель-Кампо, в разі щонайменших труднощів побачити полковника Ромеро, що проведе до бойових ліній.

Університетське містечко, 5-та бригада.

Побачити полковника Рібера (артилерія).

Попросити пройти по ходах комунікацій аж до клінічної лікарні.

Побачити Гвадалахару — побачити полковника Хуана Ару.

Бринуега, зупинитися в палаці «Ібарі» (віллі, захопленій танками).

Колегія оборони, Мадрид, Міаха
секретар Верховної колегії Господа
провідати його, і він дуже посприє
побачити Антона Міаху, колегія Господа.

Приїзд до Мадрида

Вул. Алькала

Рада оборони, Міаха (8-ма год. вечора)

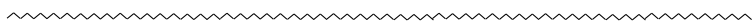
Мати дозвіл фотографувати

Документи, які треба мати:

[Нерозбірливе слово] проведе на передову з дозволом фотографувати.

1-й список обміну

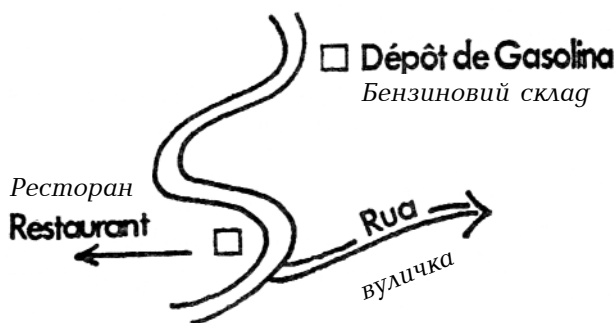
- б) три перші названі особи будуть розстріляні;
- в) професор Алас, ректор університету в Ов'єдо;
- г) Альбарес Буїля, високий комісар у Мароко (Тетуан);
- г) Жон, депутат-соціаліст, розстріляний у Пальма-де-Майорці.

Недавній указ: «До всіх військовополонених завжди ставитимуться з повагою в їхньому [нерозбірливе слово], і їх судитимуть тільки після урядової постанови». Якщо доведуть, що вони піднімали зброю проти, бо в армії існує прагнення реінтеграції.

Поснідати у Вальверде-де-Хукар
за 220 км (приблизно) від Валенсії,
за 34 км (точно) від Мотильї-дель-Паланкар

В кінці села, ліворуч, перед другим поворотом.
Вівіски немає, але багато припаркованих автомобілів.

Туристична спілка
(бюро на вокзалі)

Військовий комісаріат.

П'ятниця, 12-та година, генерал Міаха.

Експрусєда 32, 18-та год. 30
трамвай № 8 — іподром
Лорєнь

Антон 43133 Гомєс

колегія Господа 53327
провулок де лас Кастелянас, 5

Варгас, антифашистський союз, 63 362

Психологічне враження, що, аж ніяк не будучи розчарованим своїм життям, він одразу покладе йому край. І піде під танк. [Розпад] у часі.

Пекарі зібралися в театрі.

Вирішили зібрати від 18 до 45 років, придатних для першого призову, за три дні прийшли 3 000 чоловік. Штаб сформував батальйон з 800 чоловік, а інші працюють на них. Профспілка визначила різницю між заробітком і працею.

Усі професії — друкарі, графіки, офіціанти кав'ярень — сформували батальйони.

Тільки пекарська галузь перебувала під контролем. Патрон лишається патроном. 20 песет за день (пекарі, кондитери, цукерники, торгівці борошном) *[нерозбірливе слово]*.

~~~~~  
Постачання Мадрида — 440 тонн борошна — 150 ваго-  
зовів — що дорівнює відправці 44 вагонів.

Якщо відправити 1000 вагозовів, проблеми не розв'язати через дороги.

~~~~~  
Робітники взяли на себе відповідальність за промисловий триумф — 12 годин праці, — а промисловість, яка за-
непадає, не цікавить робітників. Кажуть: ми не зацікавлені в тому, щоб ви дійшли до руїни, нас непокоїть брак заробітків під час війни.

Випікання хліба — мало грошей, бо купує на 60 днів, продає за готівку.

Торгівець борошном — багато грошей, бо купує за готівку і продає на 60 днів.

Хлібопекарня, 120 000 кг хліба, який спекли робітники, до 138 000 кг, 6 мільйонів до скарбниці.

Зазначити. Власник-управитель, що втручається у справи профспілки, яка вирівнює закупівлі, дозволяє власникові платити та керувати, проте дозволяє йому користуватися грошима тільки для виробництва.

Слід імпортувати — прибутки отримували завдяки імпорту. Від 1931 р. імпорт припинився. Від 1936 р. імпортують

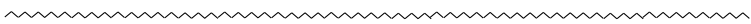
погані врожаї зернових
причини
на бунтівних територіях

Не дозволити звичайний баланс від 7 червня 1936 р. Величезний прибуток, навіть якщо він пов'язаний із *[нерозбірливе слово]* війною.

1919 р. Страйк задля підвищення зарплатні. 3 дні страйку цілком окупилися, і страх *[два нерозбірливі слова]* праці (репрезентуючи заходи власника, народ). Підвищення ціни на хліб дозволяють, як і протести, бо обтяжують промисловість, а не народ, натомість уряд не підвищив ціни на хліб і спробував експериментувати без підвищення.

Уряд займає підприємство з випікання хліба і призначає делегованих директорів — колишніх військових. 80 000 песет утрат за один тиждень. Ціна на хліб зростатиме. Профспілка змирилася з дефіцитом, якщо їй дозволять керувати.

Далі лишають 1/2, потім 1/3, ліквідовують дефіцит і закінчують 300 000 песет прибутку за 11 днів (із виплатою підвищених зарплат).

1919 р. Після доведення, що зросли ціни, промисловість повертають власникам без підвищення цін.

1923 р. Мер-монархіст рахує хліб по 15 сантимів. Власники підвищують ціну за хліб на два сантими. Але профспілка вирішила, що ціну на хліб треба зменшити на 7 сантимів.

Власник погоджується на знижку 2 сантими.

Мер каже 15.

Профспілка — знизити від 17 до 10.

Мер каже профспілці, що вона повинна братися до керування галуззю, й віддає її. Першого тижня фінансові втрати, а протягом 20 наступних днів — 20 000 песет прибутку.

Франко повідомив уряд, що вітає мера Мадрида, але приватно засудив його. Щоб ушанувати мера, йому пропонують посаду міністра внутрішніх справ, а галузь повертають власникам, і через кілька місяців ціна на хліб зростає. Профспілка Artes blancas — борошна. Найдавніший член Загального союзу праці. Якісна пшениця — 1-й сектор Artes blancas. Хліб на природних дріжджах. (Французький

1934 р. Жовтневий уряд. Уряд Жілія Роблеса* вирішив, що робітники мають починати працю з утратою права на хліб. Профспілка Artes blancas могла підписати угоду. Щоб завтра повернутися до праці, треба відмовитись від усього солідарного клопоту борошняних профспілок.

Угода про союз із військовим урядом Мадрида. Щоб профспілці Artes blancas дали гроші для боротьби.

Протягом трьох наступних тижнів. *[Два нерозбірливі рядки]*.

Якщо є 7 000 представників цієї праці за 12 років, то або відмовляються від відповідальности (б), або всі члени заробляють свою платню.

Якщо безробітний робітник працює ввечері, щоб заповнити вакансію, профспілка доплачує решту.

Якщо він працює 7 днів, за дні, які він працює додатково, він платить профспілці. Всі робітники — члени профспілки працюють на *[нерозбірливе слово]* зарплатню.

Попросити побачити фронт Карабансель*.

[Три нерозбірливі слова].

Обличчя. В ресторані — якими вони будуть, якщо вгадають? Що марно діяти, вважаючи людину за константу. Тільки разом з людиною рухається світ.

Раптові удари батога по правих.

Сержант Марсель Руш.

Змішана бригада 42, 2-й батальйон, 3-тя рота

Шоста дивізія, Мадрид

Англійський комітет, список 39.

Чоловік тут протиставлений жінці, тому кокетству тіла, байдужості до каліцтва.

Обличчя ще замкнені, проте мають у собі те, що може прикрасити їх.

Максимо Уете, комісар штабу, 16552.

Дульсиміда.

Рафаель Бобеа, 56-й кілометр

будинок праворуч від дороги на Сарагосу.

Проблеми

а) підтримка «поваги»;

б) підтримка універсального.

Можна поважати навіть нижчу людину, за межами рівності.

~~~~~  
Комісар розповідає про значення боротьби  
(курси, що їх читають неоплачувані військові, проблема культури)

Інший комісар: боротьба змінює свій характер, теперішня інтервенція.

~~~~~

Бомбардування, яке виконує Мадрид.
Молот і ковадло

Гідність відносин.

Валізи.
Вулиця Пресіадос (ріг вулиці Тетуан) праворуч.
Вулиця Ареналь (Пуерта-дель-Соль)
(праворуч, ідучи від Пуерта-дель-Соль).
Навпроти Міністерства оборони.
Бархельос (вулиця Алькала).

[Іншою рукою]

Бенджамін, Валенсія, вулиця Мар, 23
Хосе Мембрівес Васкес
Командир 1-го батальйону
71 бригада
Гвадалахара

[Рукою Сент-Екзюпері]

Велике ложе життя на найближчому посту в траншеї.

[Іншою рукою]

Командир 71-ї змішаної бригади
Команданте Едуардо Рубіс Фунес

[Рукою Сент-Екзюпері]

Луїс Перес

Полігон Гвадалахари

Комісар другого батальйону 71-ї

Гвадалахара

Командир Ганс Кт. II бригади
начальник штабу Людвіг Рем

[Іншою рукою]

*Yo digo que no es verdad
Dicen que mata el sufrir
Y yo digo que no es verdad
que si el sufrir diera la muerte
a donde estaria yo
despues de verte marchar.*

[Рукою Сент-Екзюпері]

Я кажу: це неправда,
Що страждання спричиняє смерть.
І кажу: це неправда,
Бо, якщо страждання
Спричиняє смерть, де буду я,
Побачивши, що ти пішла?*

«Легенда корабля»

Сантульйо-і-Верт

Бунтівна (char)

друзі мої, дякую за ваше прийняття. Оскільки ви

Безперечно, єдність шлюбу. Об'єднати людину в єдиній людині. Бентежить і спонукає тебе до нищоти саме те, що вона інша. Я можу, каже вона (релігійна дисципліна), конденсувати тебе.

[Іншою рукою]

*Que yo he sentido
una voz dolorosa
allá por tierras lejanas.
Que cayó un soldado
en el suelo, diciendo:
papa y mama, yo en esta [tierra]
me muero.
Soldado en Melilla
herido en el suelo cayó
porque al ruido del cañón
la retirada no la oyó.
El como pudo
arrastrando de rodillas
detrás de la trinchera se metió.
Y le decia a sus companeros
con pena muy grande.
¡Por Dios! no dejarme aqui
que no lo siento por mi,
que lo siento por mis hermanillos
que se quedan huerfanitos
y no tienen los pobres
a nadie en el mundo más que a mi
¡Tener piedad!
de este pobre que te habla militar...¹*

[Іншою рукою]

¹ «Чув, як голос скорботний полинув до країв далеких, бо поліг солдат на землю зі словами: «Батьку й мамо, я вмираю в цій землі». Солдат у Мелільї, поранений, впав на землю, бо через гуркіт гармат не почув сигналу про відступ. Мов соромлячись, зіп'явся він на коліна й заповз у траншею. І сказав товаришам із великою мукою: «На Бога! Не кидайте мене тут, бо не шкода мені

Франсиска Перес-і-Перес, вулиця Алонсо Песгева, № 18.
Вальядолід.

.....
Ж. Роже Понс, бульвар Перейр, 32, Париж VIII, тел.:
WAG 58-99

.....
Підполковник, командир IV військового корпусу Армії
Центральної Іспанії: Хуан Арсе

[Рукою Сент-Екзюпері]

Ториха (*[два нерозбірливі слова]*), командир [*нерозбірливе слово*] інтернаціонального [*два нерозбірливі слова*] контрнаступу.

«Alborada del gracioso», патефонна платівка, яку записала Кармен Жильбер.

Італійці, 20 000, 3 генерали
Навпроти 6 500 чол. (2 дивізії), які прикривають фронт
30 км

Контратака < 15 000 з гіршим озброєнням.

Під час утечі [*два нерозбірливі слова*]

71-ша бригада після 25 вересня

8-10-11 березня

11 початок розгрому

Відвоювання [Уески] і Бриуеги

(48-49-71-50)

Полковник Лакаль

Цілі, за документами

Гвадалахара

себе, а шкода братиків-сестричок, що осиротіють і не мають, бідолахи, нікого в світі, крім мене. Пожалій, солдате, бідолаху, що словом до тебе промовляє...» (Ісп. У нотатнику окремі іспанські реалії Сент-Екзюпері записував іспанською мовою, їх перекладено безпосередньо в тексті, щоб не обтяжувати видання примітками. — *Перекл.*)

Пастрана
перерізати шлях на Куенку
(зв'язок із Валенсією)

↓
Мадрид

Полковник
Підполковник

Приїзд у [Триуеку]

Перевіз сорока поранених, яких не можна було евакуювати, їх поклали край дороги без ніякого догляду, і на другий день половина померла.

У [Міральсіо] розстріляли 25 полонених. Один офіцер, наполовину знаючи італійську мову, врятувався, тільки видавши себе за італійця.

Бригада «Червоне Аліканте».

[Остання сторінка з хаотично написаними іменами та адресами, серед яких можна прочитати:]

Карло Рим Вальдор 07-54.

Кн. Буйон, шосе Буа-Абевіль, 14 (Сома).

[нерозбірливе ім'я], Гросвенор-сквер, 20, Лондон, WI
Mayfair 24-58.

Ален де Лафалез, Майо, 12-61.

Жироскопічний компас Доа.

Гироскопічні феномени Лукаса.

ЗАПИСНИК I

[Рукопис записника, що починається тут, має позначку «35—36». Він починається наступними рядками автора:]

У разі втрати прохання повернути за велику винагороду (200 франків) Антуанові де Сент-Екзюпері, готель «Лютеція», бульвар Распай, Париж. У разі моєї відсутності прохання до «Лютеції» видати цю винагороду, записавши дві сотні франків на мій рахунок.

1. Я не можу розтлумачити людям, як було б зручно, якби вони мали мову. Я не можу розтлумачити людям, що жили до Декарта, яким ясным видавався б їм світ, якби вони згуртувалися під знаком певних концепцій.

Проте люди розуміли владу як належну до категорії природних феноменів і називали наукою розвиток мови, про яку Декарт казав їм, що вона може довести свою ефективність. У цій сфері вони визнавали, що різних точок зору досить, щоб створити у світі й лад, і безладдя, а лад завжди був тільки формою мови. Вони вважали, що у сфері природи людина здатна розуміти. Проте жоден Декарт (хіба, може, Маркс) не навчив їх, що тут ідеться про набагато загальнішу істину і людина може розуміти ще й людину.

Свої соціально-економічні суперечності люди вважають за абсолютні, незнищенні, і вони справді такі в будові мови, якою вони розмовляють. Я можу довести щось людям, — і вони підуть за мною, — але я не можу розтлумачити їм, яким саме чином це доведення стало можливим тільки завдяки тим точкам зору, що є концепціями (MV^{2*} , MV^* , бацила, сонце-центр, соціальний клас, можлива наука й т. ін.). Я не можу їм розтлумачити, що лад існує не в природі, а тільки в людині, а точніше, людина створює

лад у природі й перше відкриття — визнати за нею цю заслугу.

Система, яку я пропоную, не буде, зрештою, жменькою винаходів: я не можу розтлумачити людям, що винаходів (відкриття якогось попереднього «закону») ніколи не буває (в науці людина певною мірою відкриває свою божественність).

Я не можу розтлумачити, що певна точка зору буде плідною й переоплавитиме антиномії, бо люди вірять у безладдя в собі, так само як до Декарта могли вірити в природні суперечності, в природну плутанину. Вони не знають, що диференційне рівняння — «спосіб бачення». Вони прагнуть висувати закони з безглуздя, пов'язати терміни, тоді як просто треба знайти мову, в будові якої вже немає безглуздя. Вони не знають, що та сама подія водночас і безглузда, й не безглузда, і туманна, і ясна, і суперечлива, й послідовна.

І вони вже нагромадили стільки матеріалів і створили стільки міфів (які є корегувальними термінами математичної ньютонівської фізики), щоб усвідомити цю нездатність «збагнути», яка характеризує людину в соціально-економічних науках, що їм дуже важко відмовитися від цієї неефективної точки зору...

Було б справді цікавим, якби людина з допомогою самої тільки мови розуміла зовнішній світ і робила його послідовним, — але не саму себе і те, що стосується її власного життя...

2. Психоаналітичні концепції.

3. Якби капітал тільки реінвестували, — за підтримки однакового рівня життя і зменшення можливих реінвестицій, — прибутки, природна річ, мали б тенденцію наближатися до нуля. Але сутність капіталістичного суспільства полягає в тому, що капіталізм у ньому пролетарський, і той, хто вкладає свої гроші, не знає, на що вони йдуть, і не знає, які існують можливості реінвестицій. Або, якщо припустити одразу, що великий фінансист керує, зрештою, цілою сукупністю окремих інтересів...

4. Якби реінвестиції завжди були «можливі» тільки на тій підставі, що є наявна робоча сила, американський банк ніколи б не надавав кредитів, бо:

а) Оскільки йдеться про забезпечення певної купівельної спроможности, чому банк воліє забезпечити її найманому робітнику А, якого вже використовують, а не найманому робітнику В, творцю?

б) Адже в робітника А банк як еквівалент наданої позики бере як запоруку тільки випадкову працю (хвороба, смерть), тож унаслідок цього він може втратити й ренту на свої гроші, натомість робітник В дає банкові як гарантію єдине справжнє багатство: володіння новим засобом виробництва.

Якщо банк вигадав кредит, то тільки тому, що прибутки перевищують новий обсяг обігу вільних коштів (а не відповідно до уявлення, ніби купівельна спроможність недостатня).

5. Тотожність кредиту, бюджетного дефіциту, і фінансового скандалу.

6. Абсолютна незалежність проблеми організації виробництва від проблеми розподілу.

а) Проблема організації пов'язана з рівнем життя, дозволеного за доби «Д» на даній території.

б) Проблема розподілу не пов'язана з економікою.

7. Пріоритет економіки над соціальною сферою. Якщо я визначаю економіку як «науку розподілу» і якщо вмію розподіляти, то не має сенсу не тільки моє надвиробництво, а й мій безробітний. Якщо він працюватиме — я *a priori* вмітиму розподіляти його працю.

8. Одна з причин, чому концепція класу застаріла, полягає в тому, що з погляду економіки сам пролетаріат відіграє роль капіталізму.

9. Грошовий банк (визначити, прояснити концепцію), що мав тенденцію купувати нові машини й не міг скорис-

татися ними, має тенденцію купувати старі машини. Звідси й зростання вартости акцій (пропозиція, попит) 1929 р. У принципі нічого не відбувається, хіба що купівельна спроможність або новий обсяг обігу вільних коштів переходить від рук покупців до рук продавців. Ця зміна в принципі не змінює грошової маси, яку можна використати. Але апіорі вона передусім цілком була спрямована на реінвестиції (бо реінвестує навіть у нові акції). Змінивши руки, ця маса почасти може бути спрямована на купівлю (можна продати одну акцію задля споживання). Отже, за періоду процвітання банківські суми мають перед собою три шляхи:

- а) нові зарплати тією мірою, якою вони неможливі;
- б) кредит (зростають борги);
- в) купівля акцій (зростання вартости).

Заувага з усіма засторогами: вартість заводу стає такою, що її неможливо амортизувати, надто якщо я купую свою акцію в кредит.

10. Не розкривають, що обіг відіграє певну роль завдяки своїй «швидкості», — це розуміють.

11. Містика, звичайно, але й дилема: ви хочете вмерти, щоб умерти, чи задля людей? Ви, звичайно, хочете жити, щоб ваше життя мало сенс, а бриджу як сенсу вам досить? У вас немає навіть національної містики, бо ви [загрожуєте] нації. Внаслідок самої своєї гри ви захищаєте те, що найдужче опирається їй (Гітлер, Муссоліні).

12. Але кровообіг відкривають. Та чи не годиться тут казати «спостерігають»?

13. Існує, наприклад, ключ сексуальних проблем, або просто «мова». Іншими словами, відкриття здійснюють, або досліджуючи зовнішній світ, або перегруповуючи відповідно до нових концепцій уже наявні свідчення?

14. Доки певна [гримаса] є просто мовою?

15. Зміна природного устрою може бути тільки катастрофою — отже, запровадженням зайця в Австралії, знищенням пум у Патагонії (а ще, мабуть, певні наслідки антитодобору, який здійснює медицина). І справді, рівновагу порушують щоразу, а відновлюється вона не швидко. Мабуть, та сама ситуація і в людському устрої.

16. М. пояснив мені єврейську проблему в Німеччині. Німецькі євреї жили дуже добре. Польські євреї дуже погано. Саме це і стало єврейським питанням, яке зумовило стільки несправедливості.

Якою мірою німецькі євреї почувалися скривдженими внаслідок надміру широких нападів? Якою мірою вони почувуються євреями? Яку демаркаційну лінію вони можуть провести між своєю кров'ю (яка не відіграє ніякої ролі) та своєю освітою, що є всім?

Чи не є це чудовим прикладом плідності концепцій? Арійська концепція і неарійська розмежовуються погано. Надто грубий розрив вишиковує з одного боку і з другого елементи, що їх краща класифікація розподілила по іншому.

Як і завжди, водночас і мають слухність, і не мають її, і саме визначення визначає людей.

17. Країна не є, як кажуть газети, «жертвою своїх політиків». Вона є жертвою відсутності концептуальної арматури, здатної розуміти світ та упорядкувати події. Це проблема мови, від якої залежать і політики, як і решта людей. Політики аж ніяк не мають творити концепцій. Це праця духу. Саме на цій підставі дух керує світом.

Люди, може, й спритні, так, але і тут залежать від мови. На підставі очевидних переконань вважають, ніби спритність керує світом, насправді це мова.

18. «Я розплутую», — казав Гітлер. Це правда. Арійська концепція розплутує. А втім, не краще за концепцію класу, яка теж розплутує. Але вона неминуче несправедлива, аж поки світ буде досконало упорядкованим відповідно до неї. Пролетар народився від Маркса...

Тут треба боятися суперечности. Я кажу: клас уже не має слухности... я кажу: клас сформувався.

19. І все-таки... любов [ореол] і внесок.

20. Усе-таки з людей треба щось зробити. Це єдина важлива проблема: спершу проблема людських відносин...

Говорячи про милосердя та універсальне, я забув найважливіше: любов. Яким є наслідок любови, відчуті без плотьської підтримки? (адже казати, мовляв, містики переносять свою чуттєвість, — це опускатися до дурниць). Ми надто схильні забувати, що існує й тривале зусилля, спрямоване на зародження любови в сухих душах... Це фантастичне зусилля щоденних молитов, що прагне просвітити спершу серце (і сутність Бога, до якого звернено любов, мені байдуже... Ми, безперечно, визнаємо як гарну й корисну ту цивілізацію, яка прищеплюватиме любов до жінки, так само як і любов до лицарства, що привчило поважати жінку). І хто може омита моє серце так, як істота, що вводить мене в оману?

Зведений до експлуатації й т. ін. — *[нерозбірливе слово]* — дурниці! Що мені до образів, якщо має значення тільки те, що вони передають? А втім, чого я можу сподіватися, хто піднесеться над символами?

Метод

Перечитати дитячі книжки, забувши цілком наївну частину, яка не має впливу, але відзначати молитви та концепції, що їх передають ті образи. Вивчити, чи людина, позбавлена такої сприятливої хвилі, не має тенденції стати 1936 р. сутенером.

Собор теж ушановує в людині частину, яка, за всіма свідченнями, найвища.

21. Визнати офіційно таку точку зору: без релігії людина має тенденцію скочуватися до варварства. Хіба що... Але запліднене, як і всяка концептуальна система, християнство вперлося у внутрішні суперечності і за наших днів уже не пов'язане з соціальним лихом.

22. Цього дня: яка праця з перебудови можлива в Росії...
Над людиною, яка вже не отримує всіх своїх елементів...

23. Навіщо розуміти релігію на дурнуватій містичній площині? Або першопричина, або догма, або автентичність легенд. Я не вимагаю такого розуміння від тих, хто [відмовляється] від соціальних концепцій. Релігійні образи нічого не відбирають від релігії.

24. П'ятниця: жертва. Я вже оспівував універсальне, любов, жертву. Жертва мене цікавить із погляду земного життя. Тож на такій основі й радіолог належить до родини жертвних?

Отже, уявлення про Бога (а не винагорода) дуже полегшує жертвність. Що ж лишається, як не факт, що така дрібниця...

Нехай мені не кажуть про винагороду. Коли брат іде на каторгу, рятуючи брата, ми добре розуміємо, що він зробив би це й без релігії. Як винагорода йому вистачає своєї вираженої любові. Але такого милого брата може не бути. Тоді нехай Бог полегшує такі вчинки! Нехай він робить ясним і бажаним цей темний рух! (Але любов у такому разі — тільки символ божественного).

25. Отже, ця абсолютна істина втрачає своє значення, якщо йдеться про сутність людини. Припустіть це, вивчивши фальшиву хімію й фальшиву географію. Але людина лишається та сама. Хоча ті запліднені концепції й відіграють певну роль (змінюючи людину).

26. Саме тут слід нагадати: інстинкт ідентичності сильніший за інстинкт самозбереження...

27. Треба знайти якусь підтримку, щоб вимагати від дитини пожертвувати своєю насолодою. Якщо їй кажуть про виховання волі, тоді це гордощі. А якщо кажуть про [пожертву] злидареві (якомусь створінню), це, мабуть, не що інше, як дія члена профспілки, якийсь внесок або податок. Але жертва задля жертви... Тут є, безперечно, певний

виховний сенс, але без уявлення про Бога як можна прищепити його дитині?

28. Інші концепції, невидимі скарби (Сахара, колись Рен*), і це завжди концепція, яку я оплакую (так, російський генерал і його знецінені насолоди)... Ідентичність під загрозою, а у випадку Мермоса — внутрішня розкіш.

29. Неокатолики — Маритен* — коли на їхню віру не нападатиме історична критика текстів... не вміють зрозуміло пояснити, чому вони можуть, не бентежачись, ставити себе по той бік логіки, проте мають слухність. Вони мають право вважати свої уявлення за істину — і врятувати її. Ця істина набагато ефективніша (і, безперечно, не менш сильна), ніж історична істина.

Але було б краще, якби не існувало антиномії між новим спостереженням і концептуальною системою.

30. Я, отже, визначив певну групу суто релігійних уявлень:

Милосердя

Любов

Невидимі скарби

Пожертва

Універсальне

(Уявлення про добро і зло належать, безперечно, до соціальних уявлень).

31. Моя система не може бути істинніша, вона може бути тільки зручніша. Отже, дозвольте мені висловити все, бо якщо я можу приголомшити вас істиною, це неможливо зробити зручністю. Я не відкриваю «очевидного».

32. Моя система охоплює три розділи: наука і я сприймаємо істину тільки у світлі ладу, який концепції створюють у природі, мої істини ніколи не бувають очевидні, ніколи не мають апріорних виправдань.

Соціологія (клас) у моїй створеній мові, або безладді.

Зрештою, за основу людини правлять соціальні уявлення, що довірливі й мають своє виправдання тільки в людині, яку вони створили.

Загалом я досягаю тільки символічної істини.

33. Я можу почати з оберненого кубу відстані, але зміню тоді решту своїх визначень.

34. Головна помилка Б. полягає в уявленні, ніби можна апріорі дати раціональне обґрунтування соціалізму (яке обґрунтує його до наслідків). Таким чином він замикається в суперечностях, похідних від первісної помилки щодо істини.

35. Кінець кінцем і винятково — якість людських стосунків.

36. Бог. Правило гри не міститься, дратуючи нас, у довільній густині індивіда, а зовні від нього, тобто в Богові. Тобто в усьому та нічому. Бог — досконала символічна підтримка того, що водночас і недоступне, й абсолютне.

37. Коли ви сказали (Ф.*): «Я поясню вас психоаналітично», я не просунувся далі. Я, звісно, вже думав, що я послідовний і єдиний. Пояснення якогось процесу з інших позицій аж ніяк не зменшує значення цього процесу. Це вітер у вітрилах, що веде до рідного краю. Але вітер — ані край, ані вітрило. Я піду в якомусь напрямі тільки за умови, що мене надихнуть. Я упорядковую світ відповідно до своїх внутрішніх категорій. Таким чином я створюю його. А створений світ стає сильною істиною або слабкою істиною.

Прибуток, щоб пояснити капіталізм — як цього мало!

Фройд любить свою доньку і створює психоаналіз, — невже це зводить психоаналіз до любови чоловіка до своєї доньки? Хіба це твердження не виражає просто думку, що це чоловік, який і любить свою доньку, і творить психоаналіз? Ось, безперечно, один з найкращих прикладів, коли кепсько використана концепція причинности призводить до безглуздя.

Концепція «супроводу».

Властива Фройдіві нездоланна потреба «пояснювати» призвела до плутання причинности й супроводу.

Він виразить одну з символічних площин внутрішнього руху іншою зі своїх символічних площин.

38. Цю індивідуальну дію годі пояснити у випадку Гес*, бо він іде надто швидко. Адаже цей нарід міг набути байдуже яких символічних одяганок. Він є тільки ферментом, що «усвідомлює».

39. Випадок релігії. Америка має потребу бути заплідненою *концепцією*, яка породить релігійний рух.

40. Я зрозумів, що таке допомогти зрозуміти й повернути.

41. Ми й досі маємо [очі або ігри] піратів, але вже не маємо *[нерозбірливе слово]* піратів.

42. Сертиланж*: сукупність реакцій. Наче я говорю про тих, хто не вірить у Бога, як про армію.

Не менш страхотливо й говорити про сукупність реакцій консерваторів.

43. Революція на ниві у Верхній Савої: бути логічним і знищити людський рід?

44. Ось чому мене так бентежить той, хто вважає, ніби зробив відкриття, і каже: «Цілком очевидно, що...», бо ніщо не є очевидним і навіть істинним. Відкриття — це вибір концепції й ніколи не буває «очевидним», бо її висновують з якоїсь теорії і способу мислення. Вона може бути обґрунтована тільки своєю плідністю (навпаки, вона «чинить опір» теорії).

45. Людина своєю мовою упорядковує світ і, коли використовувати концепції не створюють ладу, вона змінює свої концепції на інші, створюючи таким чином якийсь загальніший лад. Таким є єдиний, але справжній науковий прогрес. Я добре знаю, що одразу зречуся своєї сукупності концептуальних уявлень, якщо всі вони стануть хибні — в

значенні, в якому це слово розуміє профан. Але це не має значення для мене, якщо я вважаю, що дедалі краще упорядковує світ і знаходжу в цій меті найкращу «реальну» мову.

46. Вище — це аж ніяк не «чинити опір», а «стати зовні».

47. Цілий світ проти Клемана Вотеля*, що вважає, ніби він репрезентує «здоровий глузд, тоді як насправді репрезентує лише тип людини, і то найниціший.

48. Та інший [Галюс*], що каже: «Передусім я шукаю способу й вільного розгортання своєї гри, якби можна було обрати за гру діяльність розуму, а не бридж у родинному колі.

49. Чи казав я, що Пастер не відкрив мікробів?

50. 1840 р. великі власники були протиставлені своїм найманим робітникам, які будували *для них* перші замки, перші товари й перші машини. Але дедалі більше, разом із прогресом машин, їхнє процвітання збігалось з процвітанням їхніх найманих робітників, бо згодом великі власники будували автомобілі, щоб продавати їх своїм найманим робітникам.

Крім того, що стає дедалі важче зарахувати до того чи того класу інженера або директора підприємства, уявлення про клас на підставі поданої вище причини втратило свою ефективність. Воно вже не пояснює хвороби.

51. Отже, на світанку християнства плутані людські стосунки були прояснені милосердям та універсальним. Але...

52. Для мене неможливо описати раціональне пояснення, раціональний напад, раціональне доведення чи навіть раціональний захист, бо тут немає істини.

Я можу тільки запропонувати свою мову як придатнішу для розуміння світу. Дивіться, судіть і вибирайте...

А люди незнищено вірять у найзручнішу мову, дарма що спершу можуть тільки відмовити мені.

53. Відносини раціонального та ірраціонального. Такою є проблема по суті. (Антиномія; в людському устрої... випадковість... і т. ін.).

54. Можливо, відкриттів немає. Можливо, відкриття — це просто «виявити», пов'язати, упорядкувати. (Дедукція має тенденцію йти до розпорядку і, залежно від концепцій, до певного розпорядку). У психоаналізі не знають нічого і просто з'ясували коло психічних асоціацій. Там лише виявили, що існує неперервний потік. Але напрям, якого набуває цей потік, лишається таємницею. Концепція в науці — це напрям. Саме напрям є творчим актом. Це запровадження «напрямку» в пейзаж. Наші силіогізми служать тільки для упорядкування в даному напрямі мого пейзажу. Після цього я бачу його виразно.

55. Я починаю володіти світом через слова. Але, річ очевидна, є й спостереження, і деякі з них спровоковані моїми концепціями. Чи відбувається це в ім'я Аналогії?

56. Чи буде аналогія дозволена як метод єдністю людського розуму? Чи існує природна відмінність між діями Парацельса*, що винайшов саліцилат натрію, і такою науковою «дедукцією»? (Не Ньютон*. Адже Ньютон створив концепцію).

57. Я кажу: «Все відбувається так... а якщо все відбувається так... має відбуватися ще й це». Потім настає день, коли цього не відбувається [два нерозбірливі слова] або відбувається те, що не було передбачене в моєму «якщо»... Тоді я змінюю аналогію й кажу: «Все відбувається загалом так...» І наука починається спочатку.

А чи моя концепція, моя $\frac{mm}{r^2}$ *, є чимсь іншим, ніж аналогія Парацельса? І чи не народилася наука з віри в аналогію з (універсальністю) людського духу (недоречно слово, годилося б казати: з тим, що людина є образом Божим).

Чи не полягає внесок Декарта в тому, що він запровадив метод для слушного добору «аналогічних точок»?

58. Мої концепції суто емпіричні. За їхню основу править їхня ефективність. Не емпіричні, а довільні. Я не доводжу ані $\frac{1}{2}$ *, ані будь-якої іншої аксіоми. Але взаємодія така, що я їх спростовую (софізм), або, якщо ваша ласка, мені доводить їх природа (за визначенням).

Але яким способом Декарт, цей [ясновидець], зробив їх такими ефективними?

59. Все є синтезом, більшою або меншою мірою, і ніколи нульовою. Системи маніяків: вони завжди мають багато доказів, але неплідних — ось єдиний критерій.

60. Стикаючись зі щораз більшою складністю сучасної науки, я відчуваю, що наука стає дедалі важчою.

А проте вона була ще важчою, коли почала вивчати природу, що була по-іншому суперечливою і плутоною для мови, якою тоді розмовляли.

Потрібна нова мова.

61. Не існує світських концепцій, бо інакше як вони були б запліднені? Хіба що Гітлер розводиться про мораль та любов, і це робить його сміховинним. А без релігійного запліднення як могли б існувати людські стосунки, що не були б примусом і шантажем?

62. Навіть SDN* — пізній плід християнства, дарма що у світській формі?

63. Оскільки в Росії ніщо не гальмує доступу до культури і влади, «народ», або «масу», там визначають як касту, як категорію людей, найменш розвинених, найменш культурних, найменш витончених, а надто — найменш здатних стати розвиненими, культурними й витонченими, бо добір уже відбувся.

Тоді що означає воля народу, воля і влада мас, як не неприпущенну гегемонію матерії над духом?

Одне лиш... У нас народ визначають як, мабуть, те, що він має найкращого в собі.

64. Вірні, з їхніми базарними балачками — великим кораблем для людства, і то єдиним кораблем, — не розуміють нічого.

65. Істина міститься не в тексті, а в «топографії» тексту (відносно значення). Отак К.* говорить про моїх родичів.

66. Людський рід вартий у сто разів більше, ніж економічні принципи.

67. Що називають народом? Для мене це торгівець борошном, якого я бачив у Тононі, і мер. А в разі революції це політехніки або люди, подібні до них.

68. Усі згодні з приводу аристократичної революції за ефективної економіки.

69. Мені вкрай важко відрізнити цілі французьких лівих від цілей французьких правих. Чим дорікає марксизмові Полковник*? Чим дорікають Полковникові ліві?

70. Ліві, які, до речі, аж ніяк не марксистки, а супердемократи (ниций міф про сумісництво).

71. Завжди діють так, неначе люди «знали». Не можна уявити собі, ніби вони не знали нічого. Або ж Туаль* нічого не знає про права, а Полковник — нічого про лівих.

В основі лежить величезне нерозуміння, колосальне незнання «фактів». *Жожен* фашист не читав книжки «*Під ударами нацистів*». *Жожен* фашист не читав книжки «*Під шпівцрутенами нацистів*». *Жожен* народний фронт не читав статей новеліста про заворушення в Іспанії, — а втім, страхітливі по-іншому.

72. Усе обговорюють, як-от Туаль, на виборчій площині сентиментального захисту «Чудового народу...» А я не знаю, що це означає, якщо не те, що ті, хто страждає й поділяє страждання, загалом набагато людяніші за щасливіших егоїстів. А моя революція має за мету зробити людей щасливими... я, хай там як, не можу прагнути

суспільства, де існує найнищіше панування, де негідник і злидень матимуть пріоритет над аристократом, ученим і народом; але і я маю бути піднесений до статусу людини.

73. Писати у формі роздумів:
роздумів про народ...
роздумів про феномен релігії,
роздумів про масу — і її владу.

74. Це лише міф, але це єдиний міф, який задовольняє нас: «добрий тиран». Це лише міф, бо ніщо не дає нам змоги передбачити спосіб добору, який створить його неодмінно добрим. Це єдиний міф, що задовольняє нас, бо тим тираном можуть бути тільки вищі елементи громади, які можуть передбачити й підготувати щастя інших людей, певну справедливість і т. ін.

Саме тому, що існує «добрий тиран», чорнороби і стайничі СРСР не вбивають учених.

75. Адже вони всі ладні вбивати. Бо той, хто нічим не володіє або володіє дуже малим, абсолютно готовий грабувати. Якщо комусь кажуть: «Саме твоя дурість довела тебе до такого стану», він має ще одну причину — ненависть, — щоб виступати проти розуму, який не дістався йому під час поділу. Чим він може захоплюватися?

Він захоплюється, зігнувшись під ярмом доброго тирана.

76. Чи правда, що ідеї обговорюють із простого погляду вбивств, які вони провокують? Я таки добре просунувся, якщо поглянути і з одного, і з другого боку! Щоб у Берліні чи Мадриді було на одну смерть більше!..

Але все-таки, з огляду на Німеччину: визволення людського роду (я мав би написати «створення»).

У Мадриді, визволення [*нерозбірливе слово*].

Я не вагаюся.

77. Але навіть, скажіть мені, невже від марксизму вимагають другої форми насильства?

78. Питання націоналізму у світі можна визначити на двох площинах.

Передусім економічна система, про яку мріють люди, є такою, що кожна територія — за визначенням — повинна експортувати більше робочих годин, ніж імпортує, а це вочевидь неможлива річ. Із цієї найпростішої антиномії народжуються різні суперечності та розриви системи. Тенденція до неможливих митних регламентацій загострює національні почуття.

Але, зробивши цю засторогу, ми бачимо у світі дві різні й протиставлені концепції нації.

Інтерес — добрий приклад концепції, що за своєю природою не може стати фальшивою, але стає неефективною. Адже я можу відчувати його, нечутно аж до парадоксу: інтерес мученика полягає в тому, щоб йому завдавали тортур; інтерес художника — в тому, щоб померти з голоду задля свого мистецтва; Мермоса — щоб захищати капіталізм, і т. ін. Пояснюючи дії людини такою рушійною силою, я ще нічого не пояснюю.

Те саме бачимо й тоді, коли йдеться про Фройдів стате-вий інстинкт, що внаслідок надмірного розтягування (бо точка зору, мабуть, неефективна) дорівнює інстинктові самозбереження, любові, життєвому інстинктові.

79. Голосуйте проти ваших панів, сказав Бержері*, але я не визнаю цього демагогічного заклику. Або ж: народе, вибери собі керівників, а не панів. Адже вони володіють, але не керують. (Фашизм об'єднує, воз'єднує керівників і панів).

80. Французькі раси: механік — великий пан.

81. Неймовірне незнання з боку і тих, і тих.

82. Визначивши їхню хворобу, я врятую їх.

83. Нагадування про потребу розвинути цю думку: Росія здійснила (моя Росія) синтез машини і людини.

84. ...такі країни, як Франція, Англія і Сполучені Штати, для яких територія — вже досягнена сфера, тож населення, яке вона годує, має вже бути пристосованим до її природних багатств. Це населення має залежати не від поверхні, а від сільськогосподарських можливостей (та й від промислових, бо може обмінюватися своїми товарами). Країна багата, якщо пропонує багато відносно свого населення, бідна, якщо пропонує мало. Уявлення про багату чи бідну націю саме по собі не має сенсу. Вона сильна або слабка — оце й усе.

...Нації з місією, які ще не дотримуються «англійського» уявлення про територію, як-от Італія, Німеччина і Японія, бідні, бо їхнє населення перевершує їхні сільськогосподарські можливості + сільськогосподарський обмін. Проте не схильні зменшувати цей надмір людей і проповідують народження дітей. Адже для заснування імперії, для поширення цивілізації, а отже, для війни потрібні діти. Ця ідея аж ніяк не релігійного походження, бо Англія релігійніша за Німеччину. Дана ідея походить від уявлення про місію — «пангерманізму, Сходу для жовтих, Римської імперії». Ті країни, які народжували дітей для колонізації територій, згодом вочевидь мають потребу в нових територіях. Але в такому разі годі досягти територіальної єдності. Адже на територіях $A + a$ людей породжуватимуть ті самі уявлення про місію. Отже, їм будуть потрібні згодом території $A + a + b...$ тобто зрештою вся земна куля.

Повторюю ще раз: вони не завинили в розумінні, мовляв, скоїли помилку. Вони можуть удавати, ніби дотримуються тут законів життя і піддають світ доборові. Можуть удавати, ніби тільки ідея величі підносить людину — і тенденція до універсальності. Можуть слушно стверджувати, що людина зведена до того, щоб бути тільки собою, задовольнятися тільки своєю годівницею і своїми дрібними ерзацами; що людина, яка визнає свою частку ідей, не претендуючи на їхню універсальність, — це людина задоволена, людина мертва.

Коли «Вогненний Хрест»* захищає або Гітлера, або Муссоліні, він, звичайно, почасти долучає до своєї позиції інтерес: це добрі приклади для захисту свого майна, але ми

вже пересвідчилися: інтерес мало що захищає. А що сто-сується безкорисливої частини захисту, спершу видається, ніби націоналіст суперечить сам собі. І справді, якщо він прагне передусім величі своєї країни, то повинен протистояти тому духові експансії, який надимається в наших сусідів дедалі більше. Переможна Італія сильніша по-іншому, ніж переможена, щоб вимагати Туніс. Аж ніяк не завоювання Ефіопії*, навіть таке успішне, зведе до нуля тенденцію формувати людей для порятунку або заснування Римської імперії. А ми матимемо перед собою двох спадкових ворогів.

Але в основі націоналізму лежить не тільки людина, яка відчуває певну любов до своєї батьківщини. Передусім це людина, яка відіграє певну роль. Тобто людина, яка намагається врятувати в собі певний тип людини: людину, яка прагне бути універсальною. Ту, що схильна йти в бій за життя і за добір. Ту, що схильна до відданості (певної форми), до жертви. Ту, що символізує свою велич через імперію й відчуває себе в тій імперії. Одне слово, певну гідність. Щоб грати в якусь гру, потрібні двоє. Якщо сусіда вірить у цю гру, людина врятована.

Атож, тип людини. І тут знову уявлення, хоч яке шляхетне, приречене. Адже велич людини полягає і в мистецтві, в науці, в бібліотеках. Адже саме уявлення про місію загрожує людині, загрожує їй, бо сам шлях цієї місії надалі руйнівний. Теперішньою війною я надто дорого плачу за свою гру й наперед убиваю людину, яку начебто створюю. Антиномія тут кричуща, бо соціальний організм розвинувся і охопив нові елементи. Так само й світ фізика, коли він удосконалює засоби вимірювання. Він володіє даними, які починають суперечити одні одним.

Тут я знову можу тільки зробити вибір. Ніщо мені не доводить, помиляюся я чи маю слушність.

85. Дивна та людина, що в ім'я якоїсь суворої Біблії захоплюється японцем, який народжує дітей, щоб убивати, бо він, мовляв, «множиться»!

86. Софізм Сертиланжа. У книжці «*Два джерела віри в Бога*» отець Сертиланж поділяє людей на вірних і на безвірників. Одразу формується образ армії безвірників, які піднімаються проти фаланги вірних. Ниця антирелігійна образа, виголошена з метою підтримки, і належна маніакові дурна біологічна теза знецінюють Ламарка* й Пуанкаре*, генералів однієї армії. Саме формулювання цих категорій, зручних для війни, проте неефективних для створення ладу у світі, вже сфальшувало проблему. Адже насправді є тільки люди, які вірять, і люди, які не вірять, але між цими групами важко провести справжню межу, бо по обидва боки від неї зосередилися люди, належні до обох груп.

Уявлення про клас, промисловця, експлуататора — абсурдне. Є тільки люди. Формулювання цих категорій уже сфальшувало все.

Прогрес людства = концептуальне багатство.

87. Є й гарні риси, а водночас і прикрі в тому, як народні маси вітали Жіда*. Це властива неосвіченим людям потреба компрометувати, використовувати й надміру використовувати, аж поки зітреться до основи...

Певний тип людських відносин. Істина, більша за іншу істину? Ні, але якщо я висловлю її твердо, тоді вона стане істиною.

88. Праві, — чи не перенесли вони проблему передусім на людські стосунки? Застарілі, кепсько виражені, але не так уже погано відчуті, *[чотири нерозбірливі слова і незакінчена фраза]*

89. Я не хочу ані їхньої приязні, ані навіть любови внаслідок ненависти, яку я відчув, та несправедливості, коли вони вважали, ніби я належу до іншої партії. Вони завжди ладні забруднити, бо ниці. Їм потрібна довбня.

90. Їм потрібний розділ про хамство в людських стосунках.

91. Бідолашний Вотель, що за демократії працює над тим, щоб знищити людину. Він за людину з добрим чуттям та зі здоровим глуздом, не розуміючи, що в неї не входить нічого з того, чого прагнули, щоб — так повільно — будувати цивілізації, релігії й т. ін. (зокрема справедливність, *[нерозбірливе слово]* та універсальне). Жодне з цих концептуальних зусиль не збереглося у здоровому глузді: ані любов до Моцарта, ані любов сама по собі, ані милосердя. Щоразу, тільки-но помітивши в людині цю духовну надбудову, він починає цькувати її. Він не завжди виявляє її і вважає за справжню людину ту її частину, якої ще не зміг виявити, проте схильний зводити людину до травного тракту й репродуктивного апарату. Я люблю або не люблю капусту зовні (можливо) від усякої цивілізації. Але це твердження вже хибне щодо жінки, яка не має тих самих уподобань, збирає Королеву або перебуває в будинку побачень. Саме цих відмінностей уподобань він і не помічає, навіть якщо, можливо, знав про них тією частиною людини, — яку підтримує в ньому мова з прихованими концепціями.

92. Мета виправдовує засоби. Так, але тоді, коли засоби не суперечать меті. Здійснити ліву революцію, щоб людина (або те, що є гарного в людині), була в пошані — це добре. Але не вдаючись до підступності, до компромісу й шантажу, бо це свідчить про недостатню повагу до людини або до того, що є гарного в людині.

93. Куди ви мене ведете, ви, що вважаєте, ніби людина увічнюється, харчуючись та відтворюючись? Ви, що анітрохи не відчуваєте важливості духовної надбудови? Мене лякають не ваші проекти (вони подобаються мені), а ваше невігластво. Ви теж живете завдяки джерелу, що робить вас людьми. Та оскільки ви не знаєте, що саме воно робить вас людьми, ви загрожуєте (задля здобутків набагато неістотніших) висушити його.

Оскільки я не маю чогось кращого, я дотримуюся «традиційних рамок»... і саме це — в доброму розумінні цього слова — означає бути консерватором.

Ви теж не знаєте, що становить ваш інтерес, ви, що вважаєте, ніби він керує людьми, — зручна формула, що, як ми бачили, навіть не може бути хибною. Зручна, але не ефективна.

Що ж, звичайно, що мій інтерес полягає в тому, щоб увічнювати мій вид, мій образ людини! Принаймні якщо інтересом називають цей людський інстинкт (відповідь на цей...), але це, можливо, інтерес виду.

Ви пропонуєте мені найкращий будинок, найкращу машину, найчистіше повітря... але яку людину, щоб користуватися ними?

94. Я наляканий труднощами, коли владу намагаються вивести від чогось іншого, крім Бога. Запліднюються згори.

95. Важлива точка зору: з боку L. V.* аж ніяк не є аморальним призначати [*нерозбірливе слово*] видатного офіцера LG*, бо не люди створені для LG, а він для них. І його здивована усмішка перед спровокованим скандалом є, на перший погляд, ознакою розуму. Та аж ніяк не ця відзнака, яку дають покидькам, обурює мене. Саме непередбачливість знецінює знічев'я повільно створену вартість. Навіщо користатися цією нагодою вшановувати людей, які заслуговують шани, коли вже й так є дуже мало засобів — надто у Франції — вшановувати їх?

Зрештою Л. Б. не бачить причини вшановувати їх, і в цьому, зрештою, полягає велич людини, яку він зневажає. Ось чому він нищий.

Він міг би відповісти: я не розумію, чому справжня велич має потребу у відзнаці. Але й це твердження не має слушності. Знищуючи знак, знищують предмет, який він позначає. Бо на тій самій підставі, що й хрест, саме слово, саме уявлення про велич стало б тоді непотрібним. А без уявлення про велич де шукати її? Справді чесножливою людиною є все-таки та, яку можна охарактеризувати як чесножливу. Бо інакше де тоді чеснота?

96. З цих зауваг я ще можу висувати добрий приклад концептуальної структури суспільства, бо мені вільно

стверджувати, що «відзнака — ганьба для людини» або «честь для людини». Ці обидва твердження слухні відповідно до систем, які пропонують їх і формують певний тип людини. Але за рамками загальної філософії цивілізації ці твердження непослідовні.

97. Релігійні антиномії. Сьогодні, коли надають такої ваги історичній критиці, я повинен відмовитись не вдаватися до неї. Сьогодні, коли я відкидаю усну традицію, я повинен скоритися їй. Сьогодні, коли християнство є елементом, який дає змогу зберегти й захистити певну порядність, я повинен примирити його з євангеліями. Сьогодні, коли аналіз світу позбавляє мене віри в дива, я повинен повірити у світ за доби, яка не вмiла аналізувати. Сьогодні, коли наука розбиває або пробиває стільки оборонних позицій, я повинен, не відчуваючи утисків своїх поглядів, послідовно займати їх. Сьогодні, коли сумніваються в значенні слова «причина», я повинен підтримувати значення «першопричини». Сьогодні, коли фіналізм виявився неефективним, мені треба лишатися фіналістом.

Так, але значення мають тільки передані концепції. Хто я без цих концепцій? Саме їх я можу назвати благословенням. Заплідненням людини.

98. Християнство в римському світі не опиралося нічому. Сьогодні воно конфліктує з тими сферами мого мислення, яких я маю право дотримуватися. Я маю право дотримуватися й релігійних вартостей. Але маю право і шкодувати, що, вже не примиряючи світ, християнство не становить того очевидного синтезу, який пропонувало колись римському світові.

Я вже не маю послідовної мови.

99. Щоб уникнути великих розривів у цивілізації, що невідомо якими небезпеками загрожують людині, — і щоб бути справедливим, — за умови скасування власності на засоби виробництва, засоби прожитку власників будуть об'єднані у площині «праці», але вже в іншій галузі (галузі, вочевидь підходящій, щоб використати їхню компетенцію).

100. Коли Жюль Ромен каже: «Існує клас за межами класу, і його визначає телефонний довідник» — він має слушність, проте не вміє інтегрувати його до філософії.

101. Занепад віри і збільшення кількості злочинів — знову балачки: адже в середньовіччі, за тієї доби віри були потрібні, крім *[нерозбірливе слово]*, ще й публічні покарання. СРСР не збільшує кількості злочинів (схожа концепція). Буржуазний дух теж бореться зі злочинами.

102. Пора винограду і яблук — тепер упродовж усього року... має тенденцію йти до смерти (цивілізація).

103. Огидна ненависть, що породжує такі фальшиві образи. Отже, ми за маврів*, які плюються. А вони притлумили і знищили цей образ.

104. Ліві: той самий словесний матеріал, що й за доби, коли Рено виробляв автомобілі для Рено.

105. Стережіться неусвідомленого прагнення підтримувати партії... бо вони — це виродження. Саме тому французький патріот захищає Гітлера, від якого й загине.

106. Якщо «Вогненний Хрест» розбиває концептуальні рамки, не відмовляйте йому в цьому!

107. Психологія. Чому б не припустити існування основоположної єдності індивіда, бо те, що породжує таке велике згнічення в Х, нічого не спровокувало в Y. Виявилось, що навіть у Х ця причина згнічення діє не завжди. Звідси впливає наявність певної (органічної) схильності до дії чи, радше, до відлуння події А. Проблеми постають у самому зв'язку соціальної мови і органічної території. В оцьому поєднанні, це мить поєднання соціальної людини і людини-виду...

Задовго до події А індивід мав у собі свою долю і свій невроз.

Існують заперечення, але систематичне вивчення близьнюків, виховуваних разом від... аж до шести або семи

років, і тих, які були розлучені дуже рано, дає змогу висунувати на підставі порівняння доль, чи сформувалися в них однакові згнічення.

А ось інша річ. Індивід — це все. Прищеплення мови дає на даній території такий-то результат. Але ж територія залежить від клімату, від живлення, від тепла. (Отож мухи залежно від середовища стають чорні або сірі). Середовище не може не впливати на психіку. Відмінність доль залежить від більш [раннього] відокремлення. Аж ніяк не можна висунувати абсолютно точно, що виявлені згнічення були вже вписані, а не спричинені випадковими подіями. Адже територія вже не та.

Робоча гіпотеза.

А втім, у випадку пов'язаних близнюків існують великі шанси, що паралельне згнічення породжене іншою причиною.

І навпаки. Доля зумовлює ті самі згнічення.

Мій психоаналіз розкриває тільки спільну міру багатьох символів. І ця спільна міра визначає частину індивіда. Це психічний «ген», виявлений так, як виявляють гени, вивчаючи під мікроскопом хромосому.

Але чому цілий організм, створивши цей психічний ген, знищує в ньому ефекти, які могли б виявитися?

108. Чому психічний ген не визначає ще й хвороби, якщо так добре визначає долю? Хіба «усвідомити»... хворобу... не означає передбачити за аналогією, що... А що дає змогу «усвідомити», коли йдеться про хворобу? Я не знаю, але знаю, що це означає здійснити зв'язок між нервовою системою і симпатичною системою. Якраз цей зв'язок я розумію погано. В чому нервова система керуватиме симпатичною? І навпаки?

109. Мене не бентежить, що Каганович*, голова промисловости, водночас і член уряду. Мене б не бентежило, якби членом уряду був і Рено, навіть через якогось посередника. Мене бентежить, що він насаджує ідіотську економіку.

110. Я все-таки не можу відкинутись до лівих, бо праві відмовляються розуміти сподівання лівих. «Це волоцюги», — кажуть вони. І то тільки тому, що ліві розуміють правих ще менше!

111. Комуністичній партії, мабуть, більшою мірою, ніж соціалістичній, притаманна ідея величі, ось чому до неї прихильні люди, які мають потребу у величі.

112. Саме зв'язок зі знаряддям праці — і взаємодопомога — надає величі робітникові. Натомість власність і егоїстична конкуренція надають селянинові справедливості.

113. Ох, ця вигадка про середній клас! Егоїзм Л. Рено, що полягає у спиранні на сто тисяч егоїзмів.

Мені аж серце крається — так воно тужить за певним типом людини...

114. Пролетар: створити... *[незавершене]*.

115. Марксизм, що вбиває християнство: вся загальна філософія опускається до найскромнішого рівня, перетворюючись для нього в прості образи, але чи запліднюється він від найвищої філософії? Адже людина підноситься не знизу.

116. Обмін усмішками, що мов пташині співи.

117. Місце, де я виміряв свої муки на шкалі універсального та вічного.

118. Так, давати більше народному театрові, але яка річка оживить його? Отже, де буде драма?

119. Голод за цим хлібом... хлібом янголів. Тривожна, мабуть, не реальність, а крайня чеснота міфу. Мене опановує співуча екзальтація. Світло в людині? Так, дуже можливо. Сумні ночі Y з його сутенерами не варті світу, в який дає змогу ввійти зречення.

Завжди той самий міф... покидання, зречення, страждання, боротьба, перехід через пустелю, спрага... відмова від джерел, — і я доведу тебе до розквіту твоєї особистості.

А ти, чинячи опір цьому посланню, звідки ти знаєш, що чиню я? Ти нехтуєш те, що вийде з тебе самого. Ти вважаєш, ніби ти неперервний, присутній і тривкий, вважаєш, ніби тобі дозволені тільки ті почуття, які тобі властиві, вважаєш, ніби людина, яку ти містиш у собі, завершена, але це містичний шлюб, і ти не знаєш, який містичний птах у тобі розпростує крила. Ця імперія тобі заборонена.

Поряд із цим кораблем... що таке публічні збори?

Звичайно, людям треба було вигадати диявола, щоб пояснити собі, в межах тієї імперії, напад варварів, що воювали на смерть проти запропонованої їм сукупності скарбів (бенкету, на який їх запросили).

120. Проте існує дуже поважна проблема. Звідки походить думка, що людина могла б коли-небудь зректися й повернутися до плоті? Очевидна двоїстість людини. І знову: тож як тут не вигадати диявола?

121. Я добре знаю, що цивілізації можуть умирати, а до того, як відбудеться синтез, протилежне може бути неоправною втратою, і тому мене дуже тривожить народження марксизму.

122. Жід висловлює судження, не «відчувши». Тобто вартість концептуальної системи полягає тільки в людині, яку вона створює, і в людині, яку вона, у своєму лоні, нехтує. В ім'я ейфорії, в ім'я туманного поганства, в ім'я ночей Y.

123. Дивіться! Ті, хто пив із цього джерела, стали фанатиками! Ох! Коли я їх *[нерозбірливе слово]*, отих із демократичного тіста, як я розумію релігійні війни!

124. Справді важливі речі: так, тип людини. Але згодом виникають війни, зумовлені інтересом, війни, більш-менш жалюгідні.

125. Ті, хто йде до ісламу, не пили з цього джерела.

126. Два джерела. У сфері, суто духовній, ті самі свідчення, що й в інтелектуальній. Цивілізація запроваджує порядок у природі і в людині. Цивілізація пропонує багатство серця.

127. У Росії, хай там як, — сумна пародія.

128. Серед моїх релігійних концепцій я забув покору.

129. Час, виділений людству, залежить від площі оброблюваних земель, яка визначає кількість людей. Отже, практично безмежні природні промислові багатства, що залежать від обсягу виробництва, можна створювати тільки в обмеженій кількості.

130. Разурель*, тканина разурель каже мені: «...тоді здихатимуть усе життя задля злиденної старости... я працював би сьогодні від 6-ї години ранку до 10-ї години вечора...» Величезна, головна тривога, яку треба вгамувати, пов'язана з майбутнім людини та її дітей.

131. На що нарікає католик, що, наговоривши нам стільки про доказ через свідчення, про доведення, зіперте на наочних свідків, бачить, як ми дивуємося й відсахуємося, коли це свідчення у світлі точних наук та історичної критики виявляється недостатнім? Не ми заснували нашу релігію на такому ковзкому терені.

132. Я міг би, звичайно, розчулитися з приводу колонізованих, і то на тій єдиній підставі, що колонізація знищує людську расу, яка зникає, а те, що їхні нащадки або вони самі будуть нагородовані й поправлятимуться, анітрохи не зменшує трагізму цієї жалоби. Але я бачу, і то набагато ближче перед своїми очима, щоденну картину зникнень, трагічних по-іншому. Отож в ім'я нового світу згасає аристократія, що мала свою велич. Із монастирів Іспанії вигнано релігійні громади, людей, що люблять свої оселі, позбавляють власности на них. Я прибережу для них — можливо, в ім'я життя мені треба до-

помогти зникнути — свій жаль. А ті, хто *[нерозбірливе слово]* не бачить їх і зберігає своє співчуття для бідолоашного кулі й трьох сотень мертвих, що їм вони приписують почуття, які відчували б на їхньому місці. Це абсурдно.

Людське тісто, з якого так мало взято, — оце справжня драма.

Але якщо з нього взято своєрідну досконалість, не менш драматично змінити свої позиції на протилежні й заперечувати людську особистість.

Колонії.

133. Переглянути сторінку Кареля* про так звані оперативні концепції, що, на його думку, тільки і є плідними.

Передусім мені здається, що він розглядає концепцію з позиції наслідку, відкритого в аналітичній послідовності, а не з позиції нового бачення, зовнішньої щодо попередньої теорії, ба навіть спрямованої проти його концептуальної системи. Він змішує істину-концепцію зі спостереженням кровообігу.

А що, як вважати за вісь хвороби наступне міркування: все відбувається так, наче зазнала ушкоджень якась «передпостать людини», бо справді, невеличкий червоний прищик з'являється знову на тому самому місці, тоді як нові клітини вже не раз замінили старі, тож таким чином елемент, що призводив до порушень, мав зникнути (випадок хронічних хвороб), зокрема якщо (Пастерова концепція) називати його бацилою? Тож чим є оте «щось», яке спричиняє відродження прищика? Є лише три пояснення, принаймні на перший погляд.

а) Хромосомне порушення, яке відбулося в зародку. Дочірнім клітинам властиві ті самі спадкові тенденції.

б) Початковий хромосомний стан індивіда, що зумовлює ті прищики (вкрай неймовірно). Адже я міг би спричинити їх механічно, що згодом скінчилося б тривалим і спадковим порушенням.

в) Порушення командних зв'язків у симпатичній системі індивіда. І справді, якщо я видаю або припаю свій прищик, знищивши таким чином багато клітин, можливо, уражених на хромосомному рівні, то у великій кількості ви-

падків мій прищик однаково з'явиться знову. Отже, ураження не має місцевого характеру.

Чи може свідомість цього психічного індивіда (можливо, його симпатична система) спрямувати мене до синтезу хвороби, тоді як тут, безперечно, не йдеться про оперативну концепцію?

А втім, Ньютон, Айнштайн, Пастер...

134. Синтез «досвіду» і «теорії», що про них було стільки дискусій. Адаже насправді тільки досвід уможлиблює — з допомогою нових запропонованих антиномій — народження вищих концепцій, які розв'язують їх. Але ці концепції аж ніяк не результат досвіду. Адаже їх пропонує не досвід, а людина, щоб упорядкувати досвід. Щоб зрозуміти світ у стані, в якому пропонує його досвід.

135. Колонізація. Я можу починати з *апріорних* позицій, з аксіом, без яких моє політичне мислення, як і моє геометричне мислення, не організовується.

а) Пріоритет людини над твариною.

б) Пріоритет білого над чорним.

Я не можу раціонально визначити цього вибору. Моя точка зору — лише точка зору, і її можна виразити так:

«Оскільки дано планету, чого б я хотів через двісті років: побачити, що її заселяють дикі тварини й негри, а чи вид, який створив Декарта, Паскаля, Гьоте, Ньютона, Моцарта, Платона й т. ін».

Повага до одних — це смерть інших у їхній здатності до експансії (бур'ян не створює гібрид, а заступає. А втім, гібридизація занапащає те, що було добрим. У цьому випадку або в іншому це дуже ймовірно).

Хай там як, хтось один гине: італійський народ або абіссинський. Котрий із них треба врятувати для планети? (моя концепція нації [*нерозбірливе слово*] лишається слушною, але для білої раси).

Тепер треба по-новому сформулювати проблему, попервах відкладену, індивідуальних доль. Мораль милосердя. Зникнення однієї людської групи супроводять розриви. Тобто — морально або фізично — завжди йдеться про

смерть індивіда. Але в такому разі я прибережу свій жаль для людини XVIII ст. або його коньяку [*нерозбірливе слово*], зникнення якої зумовляють зовнішні та вищі необхідності. Пожертвувано чудовим людським успіхом. Це набагато серйозніше, ніж у випадку полювання газелей смерть цих тварин. Ба більше: якщо я виступаю тут проти цієї жертви даного сформованого індивіда (випадок уже створеного ефіопа, на відміну від потенційного італійця), то тільки в ім'я суто західних вартостей. Саме в ім'я моралі, яку я ношу у своїх грудях, і вартости, яку я приписую їй, я відмовляюся запліднювати нею інших.

Це все видається мені надто складним або принаймні мало зрозумілим. Проблема полягає не в тому, «повинні чи не повинні колонізувати», а, зваживши на те, що вже колонізують (експансія білих... духовна місія...), чи повинні...

І тут грає роль концепція прибутку. Адже прибуток суперечить цій моральній місії.

136. Такі концепції ми назвемо директивними. Мікроб, обернений квадрат якоїсь величини, клас і навіть демон — директивні концепції.

Мені начхати на реальність демона, так само як і на реальність оберненого квадрата.

Також і на доведення «абсолютної істини» через співвідпорядкування. Я просто доводжу тимчасову вартість такої директивної концепції.

137. Людина і ліс. А коли вже не буде нічого, крім людини, людина незмірно знудиться. Вона вже втратила контакт із дикою природою (насолада піти на справжнє полювання) і, почасти, з силами природи (міська цивілізація),? і ось тепер перетворює планету в городи.

Забувають розмістити, починаючи з такого початку, соціальні проблеми (поширення людського роду, потім раси серед інших рас).

138. Передмова. Пріоритет мас над елітою? Ніколи? Пріоритет матерії, життєвого рівня над духом? Ніколи. Пріоритет логіки над певним ірраціональним, властивим

людині? Ніколи. Спорідненість у соціалістичній доктрині з тими, хто палить церкви і плює на аристократію? Ніколи. Який освічений французький комуніст наважиться захищати такі погляди?

139. Адже, дбають про це чи ні, Іспанія, що палить свої мистецькі скарби і вичищає замкнений світ від монастирів, віддала пріоритет, нехай навіть на мить, глупоті, а не цивілізації. Я нічим не дорікатиму масам, а дорікаю тим, які погодилися, щоб бруд витік із каналізації. Якщо він витікає видовишно, щоб призвести до розриву цивілізації, цей розрив стає непоправним у набагато скромніших питаннях, як-от пов'язаних з освітою. Пріоритет техніки столяра над освітою цивілізованої людини, яка створює людей. Концептуальний скарб непоправно втрачено, так само як і мистецькі твори.

Саме тому, що маса, якій начебто надають владу, цілком нездатна виправдати блюзнірство, скоєне проти мислення, не менш дурними нісенітницями, ніж нісенітниці про «фашистське отруєння», вона доводить, що не гідна цієї влади. Контрольована чи неконтрольована, влада — тією мірою, якою її здійснюють, спираючись на демагогію, — зруйнує щось у людині.

Отже, чи слід пройти крізь це, щоб скінчити Росією, де Каганович — король?

140. «Замінити релігію» — не пусті слова. Що ви передбачили, щоб нести той самий концептуальний скарб? Ваша «політична освіта» була б передусім не «обов'язком», а правом і ненавистю, ненавистю проти тих, хто, випадково ставши власником матеріальних благ, є водночас (унаслідок кепської розмежувальної здатності уявлення про клас) власником і духовних благ. Демаркаційна лінія якогось виразного уявлення відокремила б перших від других.

141. Точка, де я утверджу себе в універсальному.

142. Не можна порівнювати Бранлі*, що плыв «за течією» і неминуче майже тієї самої пори виявляв себе й деінде, і

Декарта або Айнштайна, що йшли проти течії й зобов'язували науку, щоб вона була ефективна, долати інші вершини.

143. Від А до Б — повторення позицій, записник А.

144. Навернення: ця повільна операція полягає не в доведенні, яке можна було б здійснити за п'ять хвилин, а в приведенні до таких позицій, що світ у їхньому світі упорядковується краще, а людина почувається багатшою. Отак і цей фільм, де ліризм лицарства й помсти ображає — не поєднаний — ліризм релігії і прощення.

145. Чому людина так безпосередньо входить у концептуальну вигадку, якщо йдеться про китайський роман, а не тєорію Айнштайна? Чи не є це, можливо, наслідком — я тільки припускаю — впливу сильної мови, яка створює істину?

146. Софізм. «Франція багата нагромадженням золотом і впертим заощаджуванням» (а втім, написано погано). Можна бути багатим тільки на блага, які можна запропонувати, а не на знак цих благ.

Те саме: «марнотратство...»; де перебуває воно, коли спожите не все?

147. Росія советів видається варварською тільки тоді, коли здряпати тоненьку сухозлітку. Село, де позникали люди: ось хто тепер там плаче.

Та чи не в цьому полягає суть?

148. Проблема освіти та виховання. Бути людиною — чи означає це знати суму кутів трикутника і довготу Рангуна? Бути людиною — це бути заплідненим родючим скарбом концепцій (пісні, [Мен Рей*], універсальне й т. ін.), — ось що визначає людські стосунки, і саме вони — майже найважливіша річ на землі (й тому дружба з Мермосом* стоїть попереду політичної прихильности). Вони визначають сентиментальні рухи, можливо, все психічне життя (Мамулян* і кохання). Вони створюють відмінність між печерною людиною і британським джентльменом.

Але пізнання гідне людини, й цього джентльмена я можу навчати, але, навчивши його на даній площині, я не зробив його людиною більшою мірою. (Здається, ніби це суперечить тому, що я говорив про пізнання як людську гідність. Точно: невже антиномія?)

149. До нормальної педагогіки додається неперервна і вкрай ефективна педагогіка, якою є публічність. Промисловість, яка спирається на прибуток, схильна створювати — через виховання — людей для жуйної гуми, а не жуйну гуму для людей. Отже, з необхідности створити для автомобіля вартість «автомобіль» народився дурнуватий жевжик 1926 р., у край жвавий у барах завдяки образам і порівнянням з автомобільної сфери. Тож із фільму народилася — в найкращому у світі людському тісті — зірка пуста й дурна серед дурнів. Це пуста тварина, а проте я не вірю, що вона нудиться, бо вона ще не народилася.

Територія, де запліднення релігією розпалить вогонь.

150. [Цікаво]. Мені важко лишатися цнотливим, не входячи в якийсь інший світ. Я не страждаю від марности. Без основоположної концепції моя цнотливість не збагачується.

(Завжди, безперечно, має значення ефективність точки зору: удар кайла каторжника — удар кайла золотошукача).

151. Німецька концепція: Німеччина — бар'єр проти Росії.

Європейська концепція: Росія — бар'єр проти Азії («*Le Mois*», лютий, с. 60).

152. Відповідь С. «Ви ніколи не вірили? Тоді ви не знаєте того, що ви втратили». Адже запліднення відбувається тільки за умови входження в систему. (Ось чому має сенс початкова відмова від критичного духу: передусім треба спробувати, щоб побачити, яка людина народиться у вас, бо тільки це й має значення).

153. *Непримир.* 3-3-4 (II-5): «Іти аж до кінця за волею народу»... Тут криється ганебна помилка. Майже образлива

для народу. Він потребує не реалізації своєї волі, а піднесення, розуміння.

Не лаборанти обирають шляхи, які треба досліджувати.

154. Коли припустити, що все виробництво буде організоване у формі кооперативів, а робітники будуть акціонерними власниками засобів виробництва, криза була б ще тяжча або принаймні не менша...

155. Я теж боротимуся, щоб скинути [*нерозбірливе слово*].

156. Розмова з Жувенелем*. Треба уточнити дві ролі банку (погана концепція), що прагне озера, яке врівноважує, а водночас і власности на майбутні машини.

157. Чому проблему не ставлять на основі тільки збільшення заощаджень?

Заощадження ширяться = озеро. А насправді слово «ширитися» означає сьогодні зростання і знищує себе.

158. Заощадження вирушають на завоювання світу (класична термінологія = завершивши устаткування Франції, заощадження прагнуть устаткувати світ). Чи не існує причини, яка зумовлює, що заощадження мають перевагу, — апіорну — щоб устаткувати світ (заперечення Жувенеля).

159. Я не знаю [частин], але насправді певна частина ресурсів має тенденцію устатковувати майбутні заводи. І ця частина зростає разом з ресурсами, тобто з майбутніми заводами, які добудовують.

160. Еволюція завдяки механізації — певною мірою катастрофа для людського роду, бо виводить людину з її концептуальної цивілізації й надто швидко змінює тип людини, проте ніколи не конституює жодного типу. Механізація шириться = тип людини, який можливо створити. І вже в цьому випадку поширена техніка нарешті веде не до мурашника, а до цивілізації.

161. Ви, що повертаєтеся зі своїх подорожей ще більш відсутні, ніж будь-коли, видатні антиконформісти, Декарт...

162. Створеним є тільки те, що триває: цивілізація корабля.

163. Істину не відкривають, — її створюють. Істина — це те, що виражають ясно (так, але ваша ясність народжується з концептуальної суворости).

164. Розділ — людський рід. Усіх людей треба зберегти, якщо їхня підтримка не зводиться до незнищених антиномій. Приклади: селянин із Верхньої Савої (мірошник), патріот-націоналіст і т. ін.

Представників цих різновидів унаслідок якоїсь еволюції невідступно вбивали.

(Антиномія індивід — вид).

165. Справедливість: чоловік показав мені замок і запитав мене, чи справедливо, що я живу у своїй халупі?

Ні, на основі концепції рівності, яка все нівелює; так, на основі інших концепцій, і це абсолютно залежить від створеного світу. Ось чому рабство колись не видавалося несправедливим навіть моральним елітам. А втім, я казав, що справедливість — це сукупність правил, які увічнюють певний тип людини (справедливість і компанія «Aeropostale»).

166. Італія — імперія. Я, можливо, погодився б із цією грою, яка, мабуть, збуджує людину, якби в неї не грали з іпритом*.

167. Звісно, правда, що наука розвивається тільки завдяки спостереженням, — або, якщо ваша ласка, тільки спостереження вписуються в науку. А проте, якби і справді було так, годі було б зрозуміти, чому ще вавилонці не створили науки.

Концепції: невидима провідна нитка до спостережень.

Якщо й створили атомні образи, то, власне, забули, що вони ведуть до спостережень.

168. Річ очевидна, великих прибутків було досить, щоб спонукати капітал робити інвестиції радше в Аргентині, ніж у Франції. Але ще треба довести, що його можна було в усій його сукупності інвестувати у Франції.

169. Цифри. Якими були 1925 р. суми, інвестовані американськими банками в Америці з метою обміну та розподілу у вигляді кредитів.

Адже (заперечення Жувенеля) сукупність депозитів рантє була «інвестована», та й іншим депозитам мала бути властива тенденція до інвестицій. Я погано знаю обіг інвестицій, але в цьому процесі не сумніваюся.

Іншими словами: чому 1935 р. меншу кількість грошей намагалися інвестувати ревноше, ніж 1912 р.?

170. Кредит для устаткування має той самий сенс, що й кредит для споживання, бо якщо я пропоную банкові якусь справу і зарплати, які можна призначити, банк позичає мені гроші й воліє позичати радше мені, ніж необачливому професорові.

171. Іноземні позики, на думку Жувенеля, означають відсутність будівництва машин (витрат у вигляді зарплат), а допомога за згодою — з поверненням грошей — оплату допомоги. Як дотримуватися цього словника, істина не змінюється, бо оплата може бути результатом тільки того, що отримана позика збудувала машини. Бо інакше звідки візьметься надлишок грошей?

172. Коли у світі зменшується кількість наявних зарплат, прибуток, якого сподіваються, зменшується теж. Прибуток і справді означає — у своїй конкретній частині — відносно двох популяцій (праця — устаткування). Аж ніяк не зменшення прибутку призводить до зменшення потенціалу устаткування.

173. Жувенель каже: депозити в банку йдуть на закупівлю бавовни, що, куплена і продана, повертає банкові гроші разом із чесною (але не великою) винагородою...

Тобто я можу, не маючи багатства, працювати й заробляти свій невеличкий відсоток на великих кількостях бавовни.

Та сама роль, якщо бавовну дають мені в кредит. У цьому випадку банк дасть позику бавовняреві, щоб той розподіляв свої зарплати.

Бавовняр, а потім його банк повернуть собі гроші коштом моїх зусиль.

У цьому випадку банк відіграє роль, яку відігравав би мій обіговий капітал або обіговий капітал бавовняра. Банк пропонує грошові засоби. В цьому аспекті він не становить ніякої проблеми. Він має право — як на прибуток — на певну частину бавовни або години праці з виробництва бавовни. З устаткуванням прибуток не наблизатиметься до нуля.

Цей процес, фактично, кінець кінцем означає, що власник грошей відіграє роль виробника, що не працює, але спонукає працювати управителя. Він є *депозитарієм (власником) зарплат світу*. Але ці зарплати, коли світ устаткований, фіксовані, а в процесі устаткування — ні. Фактично я, банк, стаю власником дедалі більшої кількості зарплат. Уже не досить переводити їх у наявні підприємства. Якщо я — банк, я маю у своєму розпорядженні додатковий франк; я маю потребу в додатковій зарплаті.

174. Загалом те, чого я не вивчав і що бентежить мене в запереченнях, має таку природу: банк купує нове підприємство (базу зарплат), але на цьому новому підприємстві, оскільки воно вже створене, банк має забезпечити новий обіг зарплат (це позика на бавовну). Отже, заперечення Жувенеля тільки зміцнюють мій синтез.

175. Лишається тільки дізнатись, який феномен (незалежно від швидкості обігу) зумовлює появу нового обігу.

176. Приклад Прево*: існує один вексель для тисячі американців, його називають перевідним.

177. Банк воліє придбати нове підприємство, бо наявне підприємство продане (внаслідок попиту) за непропорційно високу ціну в порівнянні з його абсолютною вартістю. Свою акцію вартістю 1000 франків, яка мала давати мені

100 франків, я купив за 100 000 франків, а вона й далі дає мені 100 франків.

178. Зауважити, що купівля акцій не відіграє ролі в економіці, хоч якою була б запропонована «вартість». Ти мав завод, я мав сто франків, але сьогодні ти маєш сто франків, а я — завод. Якщо мій завод завтра не коштуватиме нічого, це аж ніяк не означає, що така вартість, як гроші, була скасована.

179. Той, хто має акцію, вартістю 1000 франків, має силу 1000 франків, але не купівельну спроможність. Купівельну спроможність можна визначити тільки через попит у промисловості.

180. Ті гроші, які переходять між наявними підприємствами, трансформуються в купівельну спроможність тільки тією мірою, якою, спрямовуючись раптом на майбутнє підприємство, переходять у зарплати.

181. Якщо ціна акції зростає (тут Жувенель має слушність), значна частина загальної купівельної спроможності спрямовується до тієї спекуляції під ковпаком. *Механізм, який треба вивчити.*

182. Розмова з Десносом*: критерій людської вартості.

Чого вартий його політичний план, який закінчується тим, що він вважає, ніби Мерль* вищий від Ліндберга?*

183. Міркування: вартість цивілізації вимірюється типом людини, який вона створила. Я знаю про Ліндберга, що він мене не зрадить, що він не збреше мені, поважатиме мою людську особистість, тоді як М.* зрадить мене, збреше мені й скомпрометує мене. Оскільки Ліндберг — чудова людина, він ушановує певні концепції капіталістичної цивілізації (чи радше ті, що вижили за капіталізму). Я можу бажати успіху советам тією мірою, якою вони сприяють ліндбергам (їхньому народженню), але те, що вони прагнуть досягти цього завдяки діяльності Мерля, протиставленого ліндбергам, видається мені дуже суперечливим. Я не можу віддати пріоритет Мерлю.

184. Ця властива їм манія судити про людину тільки за одним з її елементів.

185. Громадянин передусім... так... але що таке громадянин? Чи це той, хто претендує на універсальність?

186. Визначати не через ідеї, а через тип людини.

Визначити Мермоса, коли він водночас нападає на статтю Сера* в «Юманіте» і вдає, ніби веде за собою Доріо (антидемократичний комунізм).

187. Свята Діва, що гуляє по вулицях Севільї.

Сталін, що гуляє по вулицях Москви, естетична відмінність, каже Леві*...

Набагато більше.

188. Вивчати стан керування і право власності індивіда (що зміниться, якщо я «володію» Булонським лісом — тим паче через посередництво держави).

189. У дискусії сюрреалістичного жанру дехто може любити не певне міркування, а певний смак, скажімо, наркотику, певний стан індивіда.

Безумні, авжеж, бо, вже не маючи мови, щоб спілкуватися, не реалізують універсального, втраченого через брак можливого синтезу в дискусіях людей.

190. Як на мене, ставлення Десноса до Ліндберга* пов'язане зі ставленням Бретона* до тих, хто відмовляється від ганебного шантажу проти студентів Педагогічного інституту.

191. Нове міркування про хворобу: навіщо вивчати великі органічні травматизми замість простого прищика, який протягом віків з'являється здебільшого на тому самому місці? Що може пояснити таку спадкоємність?

192. Якщо я й вивчив що-небудь, то тільки повільно, але впевнено те, що «нечистого сумління» не існує зовсім і що Верт* замолоду цілком щиро паплюжив групи,

відмінні від його групи. Так само й Сер. Полеміка лише зіпсувала вже зіпсуті стосунки, бо кожен вірить у власну шляхетність. Ніхто не має відчуття (яке, проте, утверджується) множини концептуальних систем. Тільки зовні — й дуже здалеку — з'ясовують, що огидні іспанці пограбували індіанців.

Це бунтівливе чуття називають «чуттям справедливості», тоді як насправді це чуття поваги. Справедливість... Що таке справедливість? А чуття поваги найчастіше не існує в тих, хто вітає справедливість (ліві).

193. Вони збираються, не маючи виразної мови, й починають непослідовні дискусії, мов безумні.

194. Ця газета («С. Е.»*) принижує всі вартості з суто французькою люттю і злобою.

195. Податок, що швидко прогресує, почавши від 75 000 франків, — суто демагогічний захід. І справді, податки, стягнуті з сум понад 100 000 франків, дають скарбниці лише 300 мільйонів, а їхнє збільшення не становитиме навіть 100 мільйонів (два франки на француза на рік!).

Натомість економічна структура, заснована на існуванні таких багатств, зруйнується; ювелір і виробник «Іспанос»* зачинять свої двері, бо вже не матимуть мети. Економічний струс буде більшим за економічні переваги.

Приголомшує загалом не існування таких виняткових купівельних спроможностей, а кепський критерій їхнього добору. Адже саме геніальний винахідник і видатний музикант повинні насолоджуватись тінястим парком та автомобілем «Іспанос». Грошова аристократія не збігається зі справжньою аристократією. Соціальні реформи мають бути спрямовані на відновлення такої аристократії, а також на створення економіки, яка дасть змогу все споживати. Бо, коли бачиш, як купують рояль на очах у безробітного, що вмирає з голоду, вражає не те, мовляв, купівля рояля не є безмежно гідною людини. Атож, спершу треба дати змогу безробітному поїсти, але аж ніяк не відшкодовувати йому демагогічно, забороняючи продаж рояля. Адже тут

ідеться не про економічний розв'язок, а про моральний поворот, що, на жаль, нападає на саме уявлення про велич, розкіш, гідність та духовну піднесеність. Розподіл рояля у вигляді частин серед безробітних дасть нуль (один франк на людину за рік...), і дуже добре зберегти для суспільства цей рушій конкуренції, цю надію, чи, власне, цей образ людської величі. Представники народу, що має королеву, мають у собі частку королівської крові.

196. На рівні концептуальної істини, якщо бажають вилікувати невроз, лібідо — плідніша концепція, ніж демон. Натомість в аспекті певного морального зцілення демон вартий більшого, ніж лібідо. Слова — це удари або синтези істини. Вони пов'язують між собою певні уявлення. Вони створюють певний порядок. Лібідо має абсолютне значення не більшою мірою, ніж демон. Ось де визначальна концепція.

197. Дилема, якої я не визнаю: «примусити великих вернути награване» або «притиснути малих». Імпліцитно міркують, ніби сума купівельних спроможностей перших і других дорівнює запасові товарів, а втім, не поглинає його. Неначе бідність малих складається з багатства великих (що радикально суперечить американському процвітанню 1928 р.). Неправда, що в соціалістичному суспільстві є проблема «перерозподілу», бо проблема існує тут, і це проблема «розподілу» товарний запас не розподілений навіть оптом.

Саме внаслідок цього (хибного) уявлення про перерозподіл ліві відчувають спонуку, незважаючи на всю плутанину феноменів, яку вони добре відчувають, «спробувати зробити дослід» та урізати великі прибутки. Незважаючи на точні й мотивовані заперечення своїх противників, вони не можуть, не створюючи враження, ніби зраджують себе, зректися цього методу, дарма що він не веде нікуди.

...Або веде до російського комунізму, який знову підніс те, що спершу знищив, але тоді навіщо знищувати?

198. Я не називаю справедливістю факт заміни, по черзі, одних іншими та приведення на кілька годин до палацу коچهгара, щоб надолужити його приниження.

199. Приклад Y про увічнення прищика: плоть лишилася інфікованою. Річ очевидна, Пастерова теорія зумовлює цю інфекцію, але теорія не засвідчує себе жодним знаком, не пропонує жодної терапії, яка дала б змогу уникнути прищика в майбутньому, містить не більше, ніж «німу» Мольєра*. Я зобов'язаний визнати її, так само як визнаю фільтраційні віруси*.

200. Інша антиномія: тільки комунізм дає змогу піднятися до найвищої людської гідності...

201. Кожен знає, що відкриває очевидну істину, коли створює її. Вірить, ніби, утверджуючи її, доводить її (наприклад пуантилізм у малярстві).

202. Заперечення Ж.* не має слушності, бо банк, хоч би що він робив (я сміюся з таких образів, як «купівля бавовни»), зрештою виплачує зарплати, а їх можна виплатити тільки двом типам людей: тим, хто працює на наявних підприємствах, і тим, хто працює, споруджуючи майбутні підприємства.

203. Існує й перестановка в тих зарплатах: купівля мистецького твору.

204. Роль банку? Щомісяця треба виплатити французам 40 мільйонів, помножених на 1000 = 40 мільярдів. Слід зазначити, що це плідна точка зору. «Тисячу» можна вважати за загальну суму, бо капіталісти, які отримують більше, перебувають на чолі списку й самі розподіляють те, що вони отримують, серед великої кількості індивідів. Отже, було б досить банкнот для... (для місячного обігу), але необхідне число зменшується з ритмом виплат (швидкістю обігу грошей).

205. «Загальна контора зарплат».

206. Соціалісти подають дивні докази того, що вони вважають за істину. Вони водночас і не мають слушності, й не помиляються, бо, наполовину генії, тільки наполовину вірять у свою істину.

207. «Світ, створений поезією»; гілка, застосована до [нерозбірливе слово], провокує «ліричний вилив» (нехай живе добра гілка [нерозбірливе слово]). (Оце і є тим, що я називаю «надати значення слову «гілка»»).

208. Якщо гроші в обігу репрезентують тільки зарплати (зокрема зарплати, пов'язані з інвестиціями в майбутні підприємства), якщо багатство означає лише власність на підприємства, як А міг би «купити підприємство» В? Іншими словами, як відбуватиметься те, що є тільки заміною? (Тим паче, що В, котрий позбувся своїх грошей, має виплатити зарплати, а А, що має тепер удвічі більше, вже не повинен виплачувати зарплат).

Отже, чи існує з огляду на це все, вільна купівельна спроможність?

Хай там як, можна уявити собі суспільство, яке працює на повну потужність без жодних перешкод і в якому ніякі засоби виробництва не можна виставити на продаж (не можна знайти покупця).

209. Як феодалний сеньйор міг купити власність іншого феодалного сеньйора? Він міг тільки обміняти її.

210. Якщо з огляду на власність А існує власність В, і золото, що репрезентує вартість першої і другої...

211. Роль золота (?) Золото в даному випадку є образним відображенням — з однаковою міноюю вартістю в грошовій сфері — сукупності конкретних товарів.

212. Що означає керувати 500 мільярдами? Французи, поглинаючи свій запас товарів, витрачають у середньому $40 \cdot 10^6 \times 20 \cdot 10^3 = 8,10^{11} = 800$ мільярдів. 500 мільярдів означають, що існує довіреність терміном на один рік на життя французів або власність на засоби виробництва, які можна обміняти на цю суму золота (в даному випадку йдеться про могутність).

213. «Вогненний Хрест», Народний фронт*. Зрештою, вони борються не за ніщо, а за «способи буття», до речі, туманні.

214. Інститут збереження ремесел, які зникають.

215. Вважають, ніби ця лампа світить природно, а проте сотні рук живлять це світло. Щомиті вона створена з подихів, зітхань, «гакань» грудної клітини. Люди неначе підставляють плечі, щоб тримати прямо це важке полум'я. Коли я вмикаю лампу коло узголів'я, з неї тече кров.

216. Народ, можливо, так ... але маса! Я ніколи не забуду тієї перекупки з Бурже.

217. Хіба має значення, що Бог не існує? Бог надає людині свою божественність.

218. Фільм «для порятунку людини».

219. Людська гідність... Її плутають із непрохідним ровом між слугою і феодалом... Служити — не менш гідно, якщо дивитись абстрактно... — ні, але негуманно. Слова «вірність» і «відданість» уже не мають сенсу. Що здобуто? Люди перетворені в ілотів. Зубожіння людських реакцій.

220. Кажуть: «вихована» дівчина.

221. Підприємець «багатий» завдяки: а) своєму підприємству; б) масі зарплат в обігу (скарбниці), а втім, ця маса може бути позичена йому, але тоді її власником є банк плюс підприємство (те саме).

Крім того, є «прибутки», які, з одного боку, означають зарплати невиробників, а з другого — відповідають новим окладам.

Ніякого збагачення не можна сподіватися від самої експропріації.

222. Створення підприємств та утворення мас наявних зарплат — наслідок економічної формули, яка зараховує до при-

бутків ще не продуктивну працю, або, точніше, називає прибутком додаткову вартість на собівартість. За форми, яку називають капіталістичною, вона закінчується номінальною власністю. За іншої форми вона закінчується (за рівня життя, однакового з «сеньйором») «колективною» власністю. Але чи за своїм характером це та сама власність, що і власність на рояль? Чи має капітал право відпливати, забираючи за кордон ту «масу зарплат», яка зумовлює економічне життя країни?

Капіталіст, якщо можна виправдати його, — це управитель. Питання, яке я ставлю, — це питання управління. Отже, прибутку...

Тобто тенденції бути управителем...

223. Інша форма.

Ти виправданий своєю соціальною роллю (роллю держави) засновника нових підприємств, елементом, що завдяки прибутку перевершує винагороду за твою працю...

І тепер ти претендуватимеш, що то законний прибуток?

224. Навіть селянин (унаслідок взаємодопомоги в людському суспільстві), що сам спорудив свою ферму, має право тільки на восьму частину своєї ферми.

225. Люди Доріо. Праві розраховують на зраду, щоб привести собі війська — одурені — лівих. Звертаються не до їхнього розуму, а до їхніх військ, що прийшли з причин, відмінних від тих, які спокушають правих, бо вони прийшли задля немосковської комуністичної програми, — і невже «немосковського» досить, щоб запалити ентузіазмом правих? «Комунізм, яким командує із Москви...» Якщо на цій темі грають так багато, це тому, що уникають ставити питання про комунізм. Вона дає змогу відмовитись від нього й визнати Доріо. І, не вдаючись завдяки хитрощам до компромісів у царині доктрини, скористатися тими військами.

Праві шукають зрадника. Вони усвідомили могутність робітничих мас.

226. Якщо ми хочемо зробити слухний докір євреєві, то тільки тією мірою, якою «переїзд» поставив конкретне в

ньому на другий план, бо він не є для себе тим, чим він є для інших.

227. Ліберальна економіка. Передусім вона означатиме, що будуть можливі всі обміни, сировиною буде те, що народжується з мінімумом витрат на даній території. Зернові у Франції репрезентують більшу людську працю в порівнянні з зерновими Канади плюс транспорт, тоді як, скажімо, художній твір репрезентує середню працю.

Або ж, іншими словами, ми матимемо більше зернових, якщо вироблятимемо художні твори. І плин подій буде таким, що ми і справді виробимо, відмовившись від зернових, художні твори (внутрішня міграція), або ж — якщо в реальному житті художній твір теж буде в дефіциті — влаштуємося там, де вирощування зернових, зваживши на характер ґрунтів і надр, стає звичайною (зовнішня міграція). Ми забезпечуватимемо й відтворюватимемо обличчя земної кулі, не беручи до уваги так званих «духовних» благ, які, до речі, найнеоціненніші. Отже, певне обличчя Франції і певна цивілізація — певний спосіб життя — цілком еквівалентні певному рівневі життя. Якщо є бажання врятувати цивілізацію, треба врятувати французькі зернові (замкнена економіка).

Інша причина нелібералізму — необхідність для країни репрезентувати під ковпаком усі підприємства, щоб мати змогу — в утилітаристському світі — витримувати облогу. Цей аспект може чинити опір давній цивілізації, створюючи внутрішню міграцію (задля автомобіля ми зрікаємося мистецького твору, який уміємо творити), і зрештою за рівної праці ми маємо меншу кількість автомобілів.

Проте було б цікаво дослідити цей феномен у крайньому випадку.

Для території, де все є «дефіцитним» (скажімо, вона виробляє тільки автомобілі, які символізують сукупність виробництва).

Автомобіль вартий певної кількості годин праці, які з допомогою довільної цифри переводять у гроші. Якщо гроші — це універсальне, жодного з цих автомобілів не куплять... і т. ін.: вивчити далі.

228. Капітал володіє підприємствами, і ця номінальна власність ще не відіграє ніякої ролі (так само й тоді, що, як би мені дали Булонський ліс із зошитом зобов'язань, наказавши нічого не змінювати у звичаях), але капітал має ще й масу необхідних зарплат, щоб промисловість функціонувала. І ця власність — аж ніяк не «справжня» власність. Володіє чимсь капітал чи ні, нічого не змінюється. Капітал, зрештою, має прибутки, але, з одного боку, реінвестує їх (поміщає в банки, звідки вони виходять у формі зарплат), і саме в цій частині — тепер — знову нічого не змінилося. Лишається особисте споживання — і ця частина речей, поділених між громадянами, не означає нічого. Грошей немає ніде. Багатство — це могутність. Якщо людину позбавити її «могутности», робітник не збагачується.

229. Лені каже мені: П.-Л. В.* витрачає на себе три мільйони й реінвестує двадцять, щоб підтримувати на плаву своє підприємство. Робітник, що брав би участь у його прибутках, загрожував би й майбутній промисловості, щоб бути багатшим тепер, але це тільки ілюзія, бо (як не брати до уваги прибутків, які витрачає капітал) рівень життя залежить — в економіці, яка добре функціонує, — тільки від відношення числа робітників до обсягу запропонованого товарного запасу, а не від такої чи такої «висоти» шкали зарплат.

230. Кожне придбання з боку держави підприємства — це погіршення економічної ситуації, бо держава трансформує в капітал те, що мало б бути зарплатою. Якби всі підприємства були придбані, не було б уже зарплат.

Капітал, як ми бачили, — це тільки «законний» власник підприємств. І справді, в ціні товару та у відповідному їй прибутку міститься нова індустріалізація: тобто капітал стягує податок зі споживача задля будування нових підприємств. Отже, їх фінансує споживач. Він становить своєрідне широке акціонерне товариство, яке фінансує, не здогадуючись про це, нові інвестиції. Те саме стосується й маси виплачуваних зарплат (слід зазначити, що загалом цей податок навіть не видимий; про нього заявляють не у формі прибутку, а здебільшого у формі загальних витрат:

зміна машин і більш продуктивних машин, отже, потенціал зростає, й т. ін.).

А втім, ми бачили, багатство капіталу — аж ніяк не багатство, вимірюване цифрами. Капітал володіє устаткуванням і масою зарплат. В економічному циклі нічого не зміниться, якщо цього номінального власника замінить або держава, або група робітників. (Коли брати ближче до розподілу, сміховинно слабкого, прибутків, що їх капітал тепер насправді споживає сам, бо ця частина збагачення, навіть замаскована, дістанеться робітничому колективу або державі. А втім, ліквідація цієї частини не підвищить рівня життя жодної людини. Цей рівень залежить тільки від числа одержувачів прибутку і товарного запасу).

Отже:

А. Неможливо вимагати від капіталу виплат у грошовій формі, бо, походючи від нього, — крім того, що їх передусім годі виплатити одразу (податок на капітал), бо ж їх ще немає, — вони були б результатом, виплачуваним у вигляді щорічних внесків, тільки збільшення цін на товари. Це просто санкціонувало б факт, що зарплати капіталу частину свого товарного запасу віддавали б найманим робітникам держави. Або, точніше, сукупність найманих робітників дала б цю частину новим найманим робітникам.

Б. Абсурдно говорити про «купівлю підприємства». І справді, за циклу, що відбувається, коли капітал — за межами своїх прибутків — відіграє роль лише номінального власника, він у разі потреби поступився б своїм місцем державі, щоб:

1) відтворити масу зарплат (капітал, що є її юридичним власником, у такому разі розпорошується);

2) дати капіталу суму, якої раніше він не мав і яка відіграє в економіці роль, важливу по-іншому, ніж номінальне володіння підприємством. Ця сума створює капітал у дзвінкій монеті, найгіршу його форму. Кінець кінцем, якщо куплено всю сукупність благ, ця операція санкціонує позику капіталу, яка дорівнюватиме багатством рокам людської праці. Хай там як, суми, які щороку має розподіляти держава, щоб створити купівельну спроможність, яка дорівнює запасові товарів, будуть автоматично перетворені в скарб,

капітал і не може, й не хоче витратити в майбутньому всю сукупність багатства, яке вже не має конкретної підтримки.

Зрештою вона матиме тенденцію, що саме по собі не є автоматично злом, дати новий поштовх індустріалізації, що (антиномія) можлива тільки тоді, якщо об'єкт куплено, тобто, якщо капітали, які забезпечують цей новий поштовх, не існують.

231. Якщо комуніст, скажімо, Мальро, оплачений капіталом, він користується капіталістичною цивілізацією і зраджує її. Якщо йому платять поради, він «куплений». Отак судять конформісти. Чи впливає звідси, що комуніст не має права на життя?

232. Пояснити науково магічний успіх — це ще не заперечити його, а перенести на іншу площину успіх, що повинен мати чинність геть усюди на всіх площинах. Чому повинна існувати мова, в порядку якої він буде «суперечливим»? Поставлена проблема існуватиме й далі — ефективності «магічної мови», значення або ні «відносин».

233. Внутрішні гроші не відіграють ніякої ролі в тому, що стосується експорту та імпорту, або обмінів узагалі.

Я випускаю свої сині автомобілі по 50 000 франків, а мій сусідя свої червоні автомобілі по 10 000.

А конкретно я просто міняю червоні автомобілі на сині, не переймаючись ціною (а в своїй замкненій економіці я продаю синьо-червону суміш, яка не змінює нічого).

У монетарній системі я купую за 10 000 франків червоний автомобіль, продаю за 50 000 франків синій автомобіль (найкращий товар для експорту). Я маю автомобіль на продаж і 40 000 франків утрат на мою ціну собівартості, але продаю, бо ж я у своїй країні, за 50 000...

Імпортер платить експортерів премію (Лост*).

234. Заощадження, одразу спожиті, потрапляють тим, що, за визначенням, витрачають їх (хворим, старим), але до тих, хто ошадив, вони повернуться згодом у вигляді інших заощаджень.

235. Що означає (з міжнародної позиції) відносна дорога собівартість, як не «надмір використаного обсягу праці»? Дорожнеча має сенс тільки відносно пересічного рівня життя виробників.

Натомість сума використаних зарплат не має сенсу.

Життя здорожує сорокагодинний робочий тиждень*, а не зростання зарплат, яке не змінює нічого, хіба що означає інший розподіл. Трохи більшу частину незмінного запасу дадуть робочій силі, трохи меншу — капіталові. Та коли частка капіталу становить нуль...

236. Якщо справжні близнюки захворюють на рак в одному місці й більш-менш одночасно, це означає, що він містився в початкових генах, це не просто локальний випадок.

237. (Визначено наперед), що одна клітина сказиться.

238. Побачити, чи (розвиток раку) не пов'язаний з однією з хвороб, що й так були б летальні*.

239. Мало-помалу ця мертва раса стає нездатна існувати без хімії. А отже, біологічно виникає необхідність стабілізувати.

240. Організм сенсибілізують до тієї або тієї речовини. А чому не до якоїсь частини його самого? До пальця тієї або тієї руки, до язика, до сечі, до крові? Адже тканини цілком мають свою специфічність. Якщо неможливо, це означає, що їхня єдність глибша, має психічний або симпатичний характер. Що керує зростанням індивіда (іншим зростанням, бо тут не можуть бути залози)?

241. Є дві моралі — мораль дружби і мораль мислення, і вони несумісні. (По суті: мораль індивіда і мораль людини).

242. Рак. Проблема полягає не в тому, щоб знати, як він утворюється з клітин, що є анархічними, а в тому, чому вони всі не такі. Яким є процес будівництва? Чи має він поступовий характер — «симпатичний» або «гормональний»

(цей другий не пояснить геометричної позиції)?

243. Багато хвороб годі пояснити клітинною мутацією (тривалість інкубації).

244. Метод бере гору над цілями.

245. Усе-таки треба бути «піднесеним», піднятим до духовного життя — чудова фраза Бернаноса* про оцупок людини.

246. Люди. Жертвувати собою не задля того, якими вони є, а задля того, якими вони можуть стати.

247. Справжнє створення концептуальне. Ось чому воно ніколи не може бути «проголосованим». Спитайте в них їхньої думки про істину, яку ви висловлюєте, і вона буде негативна. А ваша істина — насправді ще не істина. Щоб вона стала істиною, вам треба мати право створити свою могутність, — щоб ви були могутні проти всіх.

248. Мермос і занапащена образність.

249. Свобода може означати не свободу суджень про використувані концепції, а (повагу до особистості).

Розібрати складові частини цієї істини.

250. Ідіть за Мермосом, що нічого не розумів, нічого не визначив, — хіба це не найкращий кантіанський закон? А він сам вагається між Доріо і Муссоліні.

251. Освічена дівчина з духовними ароматами.

252. Анархісти ніколи не були керівниками підприємств. Мораль керівника підприємства.

253. Економіка (або економія) може мати тільки одне значення: значення подарунка капіталові. Економлять «для» когось, а не в собі. Велика покута Кайо* — немов

зменшення споживання може означати щось інше, крім зменшення робочої сили, і немов може бути зменшення робочої сили, яке відшкодувало б збитки, заподіяні війною.

254. Що передає революційна мова — французька чи яка інша? Отже, яка відбувається освіта? Адже слова «набути свідомости» для пролетаріату можуть мати багато значень — від анархізму до комунізму. Або ж, незважаючи на назви цих розділів — засвідчені претензії, — нашим людям прищеплюють анархію.

255. Велич народжується передусім — і завжди — з мети, яку ставлять за межами своїх рамок (компанія «Aeropostale»). Коли людину замикають у собі, вона убожіє. Вона здушує себе. Соціалізм, що проповідує передусім індивідуальне збагачення, збуджує людину менше, ніж фашизм, що проповідує жертву чомусь зовнішньому. (Його назва мало що означає. Запорука символу важливіша за сам символ. Скажімо, «батьківщина» — не «ідіотське» уявлення, принаймні не більшою мірою, ніж Бог у релігійній образності). Марно заперечувати цю привабливість фашизму, бо це історичний факт.

Людина, можливо, відчувається суспільною істотою (в поєднанні з індивідами) тільки завдяки спільному кумирові, якому вона віддається, який отримує її частину (Богові, батьківщині, кумирові...). Саме завдяки марній жертві люди спілкуються одні з одними. Під словом «марна» я розумію, що «корисна» батьківщина некорисна. Адже кумир, що отримує подарунки, і кров, і життя, стає «всіма людьми».

256. Дрібний французький буржуа-демократ страхітливо самотній.

257. Не як, я передусім яка людина буде щаслива...

258. Міркування про рівність. Рівність не належить до устрою природи. Найсильніша і найрозумніша тварина панують. Так само й людина — найсильніша і найрозумніша. Рівність, народжена з християнства (кожна людина — об-

раз Божий), а потім, пізніше, рівність філософів — це не «знову відкрита» істина, а концепція. Вона не була властива попередній цивілізації, проте є вихідним пунктом наступної, заплідненням людини своєрідним духовним даром (рівність — істина щонайбільше в одному розумінні: множина сильніша за індивіда. Це фізичний факт, проте аж ніяк не завдяки обожненню сліпої сили дана концепція є духовним набутком, навпаки, — тільки в розумінні, що вона стримує сліпу силу: слабого треба захистити від сильного. Отже, в розумінні, коли вона ані істинна, ані хибна, ані більш істинна, ані більш хибна, ніж виправдання рабства). Тоді що може містити корисну концепцію рівності?

Передусім зауважмо: якщо йдеться про обмеження влади індивіда над масами (великого підприємця), треба одразу, тільки-но маси будуть визволені, обмежити їхню сліпу владу над індивідом. Якщо маси гільйотинують Бертоле*, рівності немає.

А надто, якщо корисно визнати, що людська гідність універсальна, що кожен має право на тенденцію до експансії, на яку йому дають право його внутрішні риси, то в чому полягає перевага вбачати в цьому розширенні тільки істину в собі (я наполягаю) вже сформованої правової рівності індивідів?

Міркування анархіста Гарсії Олівери* неприпущенні. «Немає ніякої причини, каже він, щоб видатний художник жив краще за докера, бо, якщо він малює краще, то тільки тому, що успадкував краще око. В цьому немає його заслуги...» Як можна думати про заслугу, не думаючи про релігію? Художник малює краще — це факт. У суспільстві тварин лев найсильніший, і він панує, — це теж факт. У нашому суспільстві втручаються інші критерії, крім сили та спритності, бо ми живемо в духовній імперії і поет теж становить капітал. Але поет, що служить масам — навіщо? Чому не маса служить поетові? Бо треба обмежувати владу поета, щоб людське суспільство було лагідним і могли народитися інші поети. А не тому, що поет не має заслуги.

Цілком можливо, що цей погляд належить фашизму. Але фашизм засновує свою цивілізацію на закритій еко-

номіці. Він не вміє здійснювати свого синтезу. Й захищав глупоту Форда, щоб захистити престиж і права індивіда.

Я можу написати ще й «захист людини від маси» і матиму слушність. А втім, як брати ширше, якщо взяти негра...

259. Машина, тільки-но вона занапашена, стає негарною (локомотив, автомобіль, літак, фонограф і т. ін.), і це твердження слушне тільки щодо машини.

260. Дуже важливо. Засіб і мета зливаються. І справді, відмінність між ними тільки інтелектуальна. Життю вона не властива. Немає цілей, є тільки рухи. Мета — передусім символ. (У політиці всі цілі однакові: свобода, щастя, добробут, успіх). Але які непримиренні виникають поділи, коли йдеться про засіб...

Гарсія Олівера казав: мале стає великим. Суспільство дрібних буржуа має тенденцію розвиватися до суспільства великих буржуа.

Ларок, коли дає Дрейфусу* змогу купити його, готує могутній захист капіталізму.

261. Перед зоною: невже Бог створив світ?

262. Ми, інші жителі Чумацького шляху... Яким сміховинним стає одразу життя швейцара.

263. Людина сьогодення проти печерної людини — це не біологічний прогрес, а концептуальний. Виховання відбувається до навчання: воно створює людину.

264. Ми дивним чином підпорядковані предметам, безперечно внаслідок довгої рекламної педагогіки, якої ми зазнали. В цьому ми варвари. В цьому багато варварів — відчуваємо ми неясно — видаються нам немов цивілізованими.

У цьому відступ релігії є катастрофою, яка позбавляє нас нашого духовного світу (тиждень середньовіччя з його радощами і літургійний рік мали своє обличчя).

265. Я не захоплююся людьми, які служать посланцеві, але шаную міф про посланця, бо він сформував так багато людей. І я в захваті, що ці люди такі.

266. Нападають на принципи в ім'я людини. Але людина така, як є, внаслідок принципів, які сформували її. Отже, всяке визволення руйнівне.

267. Ідеться не про те, щоб бути справедливим, а про створення людини.

268. Проблема звертання уваги. Людина, якої не «беруть до уваги», вбиває. Це суто людське. Можливо, тому, що тип створених людських стосунків — сама сутність кожної цивілізації. А того, хто не грає в цю гру, я викидаю за межі своєї раси.

269. Розум людини в акті дедукції.

Паралізований у концептуальній творчості.

(На щастя, бо інакше жодна цивілізація не була б тривкою).

270. Сума, яку розподіляє виробник, перше ніж повернутися до виробництва, могла створити тільки зміни, які не відіграють ніякої ролі в економіці.

271. Невидима, єдина партія: обличчя Франції, що вступає на сільських путівцях... Революції, чи створите ви мені інше обличчя?

272. З'ясувати, чи концепція, на якій треба наголосити, не є концепцією апріорної рівності вартости товарних запасів і купівельної спроможности. Про це знають усі, але ніхто не сумнівається.

273. Дихотомія*... ця гра аморальна в собі, або, точніше, мало бажана. Але ігри стають священні, тільки-но зіграно в них, бо навколо ігор формується суспільство, а люди, вже не граючи в них, умирають. (Саме тому є так багато аптекарів...). Тоді право жити туманно постає перед людьми як

найсвященніше право. І дихотомія, яка дає хліб їхнім дітям, видається їм гуманнішою за позицію мораліста. І справедливою. *Справедливість — це сукупність правил, які увічнюють у цивілізації певний людський тип.*

274. Жід каже, що «священик поганій». Це твердження не має сенсу. Слід казати: «Тип людини середньовіччя поганій...» (а я любив його з його тижнем і сільськими путівцями), або ж: «Цей тип людини став суперечливий...»

275. Треба шукати елемент танцю навіть у публічному житті. Лови в Рамбує, декорації, літургійний поділ року, рух модернізованих потягів на вокзалі Сен-Лазар відповідно до біблійних спогадів.

276. До селянина: у вас купили за сто франків торішній урожай. Або ж гроші не створюються, а здійснюють обіг. Якщо ви збережете ці сто франків, як вони можуть бути наявні, щоб купити у вас новий урожай?

277. Що означає історична місія пролетаріату: я не визнаю такого фіналізму.

278. Усяка справедливість довільна, а справедливість рівності, — таж вона лестить хробакам.

279. Наші біологічні звички, а водночас наші духовні звички.

280. Спрощений образ (Андре Біоліс*) людей, розворушених у своїй сукупності найнищішою заздрістю, що прагне зруйнувати всі вартості, які вищі від неї, кожен стандарт, не властивий їй. Серед них навряд чи дехто має розуміння економіки та соціальної сфери, а інші нічого не розуміють, хіба ненависть, навіть проти своїх (знищення врожаю). Андре Біоліс пише про «диво іспанського народу», бунтівників, які зазнають таких нападів, що їм здається, ніби вони вже покинули свої тіло («Іспанія», «Церква»).

281. У «несправедливості» я не можу терпіти аж ніяк не відступ від того чи того ритуалу. Завжди існує якийсь ритуал, відносно якого певний акт несправедливий. У несправедливості мене непокоїть сама драма мови. Драма людського спілкування.

Те, що людину, оскільки вона наступила на ногу свого ближнього, зводять до цього жесту, тоді як вона, можливо, заціпеніла від сорому та несміливости... Те, що хтось інший написав колись гасло «Хай живе республіка» — завдяки шляхетності душі (й завдяки шляхетності міг би написати й протилежне). Несправедливість — це ще й «Le Canard enchaîné», що знищує вартості і зводить людину до алгебраїчних знаків. Це погром. Це, і то дуже часто, подружня драма.

Утримувати людину в рабстві в сотню разів менш несправедливо (бути феодалом, коли схиляються, нехай навіть згори, над малою драмою старого служника, — де його «розуміють»), ніж поділяти людей на ортодоксів і еретиків. Я можу обрати для переміни «рис зі сливами», і потворність видаватиметься яскравою. Концепції поділів завжди ще й конкретні, місцеві — неуніверсальні.

Дайте нам універсальність людини.

282. Несправедливість не властива «станові речей». Погляньте на [Барка*]. «Він чекав голоду, що є тільки хворобою, а не несправедливістю, яка єдина завдає мук...» Несправедливість — це наглядач, що «зневажає» свого в'язня, можливо, вдєсятеро шляхетнішого за іншого. Це спалюжена Марія Антуанетта.

І про це добре знають, коли хочуть причепитися до кого-небудь, тобто бути несправедливим. Спалюжать навіть те, що становить шляхетність супротивника.

283. Поверніть нам, кажуть передусім люди, поверніть нам «вічність». Ми такі паралізовані цим відкриттям довільности... танку, що є лише грою... поверніть нам наші релігії, нехай то буде релігія родинних свят, річниць, батьківщин, оливкового дерева, яке посадив я, а доглядатиме мій син, — поверніть нам те, ким ми є, і що триватиме й після нас. Дайте нам змогу перетворити в самоцвіті наше приречене на загибель тіло...

284. Ви не люди — ось де найелементарніша простота карикатури.

285. Людину я запитую не про те, «яка вартість її законів», а про те, «яка її творча сила»?

286. Велич та ефективність релігій полягає у формулюванні їхньої революційної проблеми після створення образу духовної людини, до якого треба дійти. І нехай ця створена людина упорядковує свій світ.

Марксистські революції упорядковують світ, незважаючи на людину, яка створила це упорядкування.

Божественність об'єкта.

Я аж ніяк не вважаю за грандіозну річ, що Чумацький шлях і велика галактична тиша мають скінчитися через мільйони років «історичною місією пролетаріату»... Тут ідеться про інший масштаб.

287. Божественність людини. Вся пишнота, зосереджена в показі фільму про дівчат: золотавість, тіла, усмішки, груди, щедрота підшов, каскади і дзеркала...

...Потім бридке обличчя Павела*, що з'являється і псує все.

288. Велика помилка Бокера* — це, зрештою, помилка «фіналізму». Людина прогресує тому, що набуває концепцій, а не набуває їх тому, що прогресує. Крім того, жоден розв'язок не є абсолютним: немає ніякого остаточного знаку, який міг би провістити, що соціалізм у своїй концептуальній сукупності — це майбутнє. Як слід продуманий капіталізм міг би врятуватися... Важливо знати не те, чи ти йдеш до майбутнього, бо це не має сенсу (і вочевидь спокушало б), а чи існує очевидна для людини перевага в набуванні цього нового концептуального елемента (культу мас, свободи в порядку умовностей, принципової рівності анархістського кшталту й т. ін.). Чи є, власне, «прогрес» у скасуванні рабства? (Безперечно, ні, якщо йдеться про фальшивий фіналізм). Історію пишуть «потім», і це за визначенням. Створене думкою і енергійною дією стає законом, і це пояснює, чому неможли-

ве ніяке передбачення і чому натомість минуле таке ясне. (Надто слушне це твердження про науку: як це раніше не можна було з'ясувати формули $\frac{1}{R^2}$?)

Вислів «краще погана постановова, ніж ніякої», нічого не означає. Постановова не може бути поганою: добре чи погано вона створює свою істину.

289. Ідеться не про те, щоб дізнатися, віддаю я перевагу вільній людині чи ні, — а про те, чи віддаю я перевагу людині, яка вільна.

290. Статистика Борда* про порівняльні зарплати у виробництві, індекс яких зменшується, принципово хибна. Адже:

1. Скажімо, зарплати розподіляють не в автомобільній промисловості, а дедалі більшою мірою в машинобудівельній промисловості або серед викладачів математики й т. ін.

2. Певною і то дедалі більшою частиною вони переходять до категорії податків:

а) бо комісіонера, що їздив велосипедом, заміняють, серед інших, телефоном і т. д.;

б) бо рівень життя зростає, дозвілля теж, а отже, діяльність, яка не дає прибутку і яку через канал податків фінансують промислові галузі. Приклад: Рено почасти оплачує купівлю картини для музею.

291. «Не за, а проти», — казали колись сюрреалісти, спираючись на ще непевну мету. Але ж я думаю протилежне. Треба створити істину, а за межами цього синтезу давні тези стають фальшиві. Люди давнини, запліднені новими концепціями, стають зв'язками.

Чи розстрілюють усіх солдатів у випадку епідемії «недоволення»? Ні, їх міняють.

У таких діях я не припускаю віри в неперервність людини.

292. Бретон плутає «таємницю» з очевидними ребусами. Якби я мав таємницю, я б ховав її. Якщо я хочу вразити,

якщо я марнословний, якщо за браком внутрішнього життя та гордошів я суджу про себе за створюваним ефектом, тоді я винаходжу важкий невеличкий ребус і демонструю його.

293. Від створення в поетичному образі: якщо я пов'язую два уявлення, що не мають очевидного зв'язку між собою (проте можливість взаємного сполучення існує) в одному терміні логічної фрази, мій розум прагне за звичкою розміститись у світі, де такі довільні відносини дозволені. Цей світ, або, точніше, це внутрішнє ставлення до світу має більш-менш високу якість. Забезпечує більший чи менший добробут. Саме якість цього світу (або цього ставлення) зумовлює якість образу, а не кожен з двох виражених елементів — і не якість зв'язку. Тут можна грубо порівняти з діяльністю розуму, що з допомогою двох образів, необхідно пов'язаних припущеною тотожністю, створює простір.

Аналітичний розум може тепер вправлятися й намагатись усвідомити внутрішній механізм. Мені потрібно багато зусиль, щоб розібрати отак монолог Достоєвського та усвідомити логіку, або, точніше, єдність очевидних суперечностей. Я ніколи не певен у своєму поясненні. Якщо воно видається мені слухним, то тією мірою, якою я маю за поруку успіху Достоєвського.

Натомість із допомогою аналітичної операції неможливо «передбачити». Сутність життя ірраціональна (або ж материнська). Я можу вважати людську натуру за господаря своєї логіки і не пробуватиму вчинити навпаки.

294. Імперію створюють, щоб заснувати людину.

295. Негідні відносини між людиною і річчю.

Так само як і з собою.

Високі, тільки-но мета вища від них (божественне, батьківщина, народ і навіть цілі підприємця: «компанія...»).

296. Є видиме місто, є невидиме місто. Є обличчя, яке малюють сільські путівці з властивою їм повагою до духовних вартостей (дороги заслуговують принца).

297. Тільки-но перевершивши себе, ти досягаш універсального — і величі людини. Я не знаю високої позиції, яка спиралася б на раціональне.

298. Я не можу досягти іншої істини, крім символічної, а в устрої моєї мови істиною є мої концепції. Раціонально я не можу спокусити свого ворога, а можу тільки повернути його. Дати йому змогу доторкнутися пальцем свідчення — не істини, — вона ніколи не буває очевидною, — а кращої людини або чистішої натури, що може народитися в ній.

299. Розмова Н. До помилки тут доводить словник, бо немає історичних законів, які передують подіям. Дерево народжується, росте, досягає зрілості та вмирає. Мистецтво начебто народжується, росте, досягає зрілості та вмирає. Я можу вважати, що й у цьому разі йдеться про якийсь організм. А оскільки є організм, за кількома ознаками можна з'ясувати стан його зрілості. Тобто я мав би казати «початок, середина й кінець», але щоб уявлення про середину не означало нічого іншого, крім середнього віку в розвитку феномену. Про це було б відомо набагато ширше, якби тут не пройшов варвар. Мистецтво, можливо, немов розпадається під впливом внутрішнього закону, риси декадансу почасти видаються, наприклад, постійними, але вони не містять, безперечно, того, що дало змогу визначити прості ймовірності. Якщо вмирає мистецтво, це означає, що вмерла цивілізація, яка править йому за середовище. Існує зв'язок — проте ймовірного характеру — між мистецтвом і соціальним. Якщо мистецтво вмирає, то після того, як луснуло, роздробилося, надламалося, стало суперечливим і — за визначенням — відхилилося від традиції. Але це не становить закону. Купа піску — ймовірно — щільніша всередині, ніж по краях. Із цієї загальної науки я не можу висувати нічого, що конкретно стосувалося б купи піску. Так само й про метеорологію на кшталт «типів хмар». Вони становлять якийсь організм не більшою мірою, ніж серії в рулетці (серії з одиниці, двійки, інколи двадцятки або тридцятки). А серії в рулетці нічого не навчають нас про цифри. Я можу з'ясувати, яка цифра середня в тій серії, тільки тоді, коли мені покажуть цю серію.

Річ очевидна, простеживши історію вглиб, я можу з'ясувати послідовність причинних зв'язків. Але ці необхідні зв'язки між подіями розкривають мені що-небудь не більше, ніж послідовність психічних асоціацій. У крайньому випадку я можу дізнатися, чому, подумавши про дзеркало, я одразу згадав про сухоти. Але тільки творче відкриття могло б пояснити мені, чому, подумавши про дзеркало, я передусім подумав про сухоти, я не приплив, бо саме його я згадав другого разу. Якби я був абсолютним психоаналітиком і мені були відомі всі обставини, я тут, напевне, міг би передбачити. І ось закон. Я знаю закон розвитку дерева, і знаю, чому воно повинно рости. А от у випадку мистецтва закон мені не дається. Я не знаю, чого мене навчила чиста ймовірність, а отже, і причинна послідовність. Один погляд не дає мені змоги відрізнити зрілість від молодости.

Своєму мистецтву я накидаю мову образів унаслідок педагогічної необхідності. Я вдаю, ніби сприймаю тут організм. Не треба забувати, що це тільки вдавання. Один абат XVIII ст. підсумував біологію образом будинку. Він складався з п'яти поверхів, на кожному було п'ять кімнат, а в кожній кімнаті стільки-то меблів і стільки-то шухляд. Я там легко порозкладав види і підвиди, але дійшов до шаленства, шукаючи підвал. Свій будинок я вигадав не за аналогією, а просто апіорно. «З педагогічною метою».

300. У цьому й полягає відмінність між зручним образом (тип хмар, мистецтво-організм і т. ін.) і плідним образом. Її, безперечно, визначити легко. Я намагатимуся тимчасово обмежити цю реальність.

а) Аналогічний образ спирається на здатність здійснювати синтез, поєднувати різні частини цілого. Адекватна в багатьох аспектах, ця загадкова здатність має бути такою і для інших (але це ніколи не буває правдою. Тут, напевне, йдеться тільки про міру).

б) Зручний образ дає, мабуть, змогу показати, інколи пояснити. Але ніколи — передбачити.

301. Закони, народжені зі спостереження причинних зв'язків, — це не закони. (Золотий перетин*). Не досить

знайти їх усюди в минулому. Треба, щоб їх можна було застосувати і в майбутньому.

302. Якщо вони не застосовні до майбутнього, але є всюди в минулому, дивись безплідні «закони ймовірности» (Золотий перетин).

303. Марксизм пропонує економіку, яка впродовж двохсот тисяч років керувала світом і давала змогу здійснювати розподіл. У певному аспекті це лише відмова від тимчасового міфу про збагачення.

304. Творчі істини невидимі. Спершу їх відкидають, а потім, як вони стають рамкою, їх не помічають, вони стають очевидністю.

305. Дитинство, «потиличники», релігія, жертви — ось заходи, які дають змогу насилу видобути людину з малої тварини. Ніщо не є кращим для формування Андре Бретона, ніж родина Андре Бретона, якою він обурюється.

306. Розділ «істина і труднощі».

Європейська аналогія,

полюс і сонячна система,

поетичні образи (салон, королівська нація),

графологія.

Істину відкривають, добре обираючи свій словник — і в науці, і в соціології.

307. Створення людини чи повага до індивіда? А якщо індивід не був заснований?

308. Коли на гроші, покладені до банку, не можна купити нових машин, купують старі. Акції піднімаються (1928 р.), кожен крах — водночас і чинник процвітання(?).

309. Заувага про створення. Розглядаючи поетичний образ, я помічаю, що він загалом складається з двох несхожих елементів, пов'язаних між собою зв'язком, який має логічний характер. Зв'язок може бути порівнянням, і тоді

його виражає річ, із якою порівнюють. Але це тільки один конкретний випадок. Вартість образу полягає не у виборі елементів самому по собі. Ранкова зоря або осінь, пов'язані з коханням, не ближчі до поезії, ніж дерево і бруківка, «відлунює дерево на бруку дворів»* — видатний рядок. Тим паче це не поетичний зв'язок. Слово «як» — не поезія. Та й суміш (як могли б вважати символісти) поготів не поетична. Це творчий акт, і тут я можу пояснити.

Ці елементи не мають такого очевидного логічного зв'язку, що самого терміна порівняння досить для розуму. В цьому поєднанні лишається щось непояснене. Але ця сукупність була запропонована розуму як логічна, так само як два стереоскопічні образи, дарма що не схожі між собою, були запропоновані як зображення одного предмета. Розум, щоб відновити цю ідентичність, створює простір (або перспективу). А у випадку поетичного образу він, щоб утворити й підтвердити логічний зв'язок, створює ще й світ. Ми одразу опиняємось, і то навіть не знаючи про це, у світі, де цей зв'язок очевидний. Цей світ всеохопний, хоч і не виражений. Ми навіть не знаємо, чи він існує, а проте відчуваємо його. Або, точніше, відчуваємо певне ставлення до цього не вираженого світу, що існує позаду тільки як засторога. Ми відновилися, ми становимо частину якоїсь нової цивілізації.

Значення поетичного образу — це значення того латентного світу, а не елементів або їхнього зв'язку.

Зауважмо одразу, що логіка не має точки опори, щоб зрозуміти й пояснити це створення. Воно починається саме тут, де закінчується логіка. Тією мірою, якою логіка підтверджує запропоновану структуру, немає створення світу. Там, де логіка вже зазнала невдачі, починається створення.

Це створення, як я вже зазначав, може зазнати невдачі — чи то внаслідок надто очевидного логічного зв'язку (і світ-засторога, а отже, й діяльність перед його лицем марні і вже не народжуються), чи то внаслідок завеликої відстані. Незважаючи на запропонований зв'язок, не проскакує жодна іскра, відстань надто велика. А існує ще й кутівий зсув, і коли він дуже великий, розум відмовляється визнавати тотожність двох образів і вже не створює простору, що мав би його схвалення.

310. Ми бачили, що логіка нездатна пояснити образ. І тим паче не може запропонувати його. Проте в першому випадку вона може створити ілюзію. Я читав один монолог Достоєвського. Я відчув його. Я з досвіду знаю, що він сильний і глузує зі світу. Цей світ дала мені змогу пізнати моя позиція. Я можу довільно тлумачити його. Потім завдяки логічному дискурсу я можу пов'язати свої засновки *[sic]* і свій світ. І здаватиметься, ніби я маю слухність, бо я ж не помилився. Виходячи з того, що цей уступ добрий, я доведу, що він добрий. Тут немає нічого, що могло б гарантувати мені, що мої міркування не абсурдні. Априорі я знаю, хай там як, що цей логічний матеріал, був априорі неефективний, щоб збагнути об'єкт, який треба збагнути: «пояснення створення». Оскільки його немає, я повторюю його — творення саме тією мірою, якою логіка неефективна.

Якби вона була здатна пояснити, як вона створила б його? Я можу розчленувати тіло, проте я не створюю життя, припасовуючи окремі фрагменти, вибираючи підходящі і складаючи їх до купи. Життя — це творча іскра, що запалює його, і жодна логіка не пояснює цього.

Значення мого образу — лише запорака: його ефективність.

311. Запровадити час у геометрію — чи не означає це заперечити її простір S , принаймні кілька його атрибутів. А якщо ми не вільні в аспекті часу, ми не вільні й щодо геометрії. Місяць робить коло навколо Землі, динамічно він не може зробити ще одне коло. Помилка вочевидь полягає в диференціації цього кола від інших.

312. Але в такому разі й у випадку електрона, що цілком може означати невизначеність. Якщо він може обрати який завгодно напрям, то протиставлений не тільки старій динаміці, а й новій геометрії.

313. Очевидна річ, розум зосереджується на образах, що є термінами порівняння. Проте, якщо правда, що з розуму народжуються математики, він висновує з себе ще й метафізику. Якщо я не можу уявити, я міг би принаймні «задумати».

314. Цей самий розум наших запитань зумовлює запровадження часу, що відрізняється від інших вимірів простору. Я запитую себе, що буде «потім», а не те, яким є вічний стан.

315. Обрахунок однієї функції, однісінької, — теж статистична операція. Але в такому разі значення цих термінів статистичне. Гран матерії не кориться ніякій геометрії. Та коли їх багато, вони коряться.

316. Сама геометрія — наслідок імовірностей. Адже не матерія кориться геометрії. Вона її створює самою своєю свободою.

Я знову беруся за свій приклад. Я хочу заново передумати свою геометрію, і то так, що час іде до своїх інших елементів — і на тій самій площині. (Таж відмінність суто словесна. Я маю відповісти на запитання: що відбувається «після», а не на запитання, яким є універсальний стан). Але в такому разі невизначеність електрона провіщає геометричну невизначеність. Правила геометрії теж статистичні. А якщо електрон оббігає сторони прямокутного трикутника, сума квадратів двох сторін уже не дорівнює... Вона якась. Іншими словами, такий трикутник годі уявити, він не має сенсу. Він матиме сенс тільки тоді, коли його оббігатиме досить велика частка матеріальних частинок.

317. Якщо я знаю місяць, я знаю тільки його «стани», миті у «всесвітньому світі». Я визначаю його [нерозбірливе слово] різними дуже близькими між собою станами. Адже інакше я не знаю, що означає «рух» (а також позиція, бо це уявлення має тільки статистичний сенс).

Час правив би за цемент, що робить перервний світ неперервним. Мені треба вірити, що він неперервний унаслідок свідчень моєї свідомості: тривалості об'єкта.

Така особливість властива не тільки часу. Ліквідація будь-якого іншого виміру теж робить світ перервним. Тоді я відчуваю лише паралельні миті «станів».

Мені треба мати досить вимірів, щоб забезпечити ідентичність. Ця ідентичність збігається з «законами». Якщо я

кажу: «Місяць обертається навколо Землі...», я розкриваю ідентичність.

Я не можу гарантувати ідентичність своєї елементарної частинки (річ очевидна, якщо вона не існує).

А може, моя геометрія вже не має сенсу? Треба знову визнати аксіоми, розглядаючи електрон. «Через одну точку можна провести паралель до прямої лінії — одну-єдину...»

[Записник закінчується безладно записаними номерами телефонів і адресами, серед яких можна розібрати:]

Шарпантьє Елі 22-60.

Абербах, 7-біс, вул. Лувру-Центральна, 60-50.

Леві Одеон 02-50, вул. Денфер-Рошєро, 75.

Завод: Алезія 22-36.

ЗАПИСНИК II

1. Ліві вразливі, і то, безперечно, слушно. Коли Д. відновлює уряд і констатує, що урядовці — ані тигри, ані циніки, він висновує це внаслідок реакції: навіщо псувати те, що є? І ця реакція здорова, бо він захоплюється саме тим, що гідне захвату. Помилка полягає в змішуванні моральної якості людини з тим, що добре виховання все-таки спромоглося почасти видобути з неї. І він захищає певні вартості, вважаючи їх за добрі, не усвідомлюючи, що, захищаючи їх під подобою їхньої підтримки, він захищає водночас відкидання цієї підтримки. А також соціальну структуру, яка забороняє поширення цих вартостей на більше число людей. Він теж споглядає людину «такою, як є». Тому марно пропонувати коли-небудь будь-які зміни, бо сформована так людина сформована з усією очевидністю саме для цього. Вихована дванадцятьма годинами праці, вона існує для дванадцяти годин праці, а її дозвілля — лише лінощі та відсутність. Людина менш велична під час свого нічого дозвілля, ніж під час

праці. Але ж якраз і треба змінити людину, і єдиний спосіб полягає в тому, щоб забезпечити їй спершу дозвілля. В даному випадку Д. легко з'ясує, що своєю якістю цей маневр нижчий від людей світу, і тому він пожертвує його їм, забувши, що революція полягала в заснуванні в них людської якості — еквівалентної або якомога піднесенішої, а отже, забезпеченні їй задля цього умов оптимального розвитку. Які ці умови? Знати, що гроші газети «*L'Humanité*» йдуть із Москви чи ні — це вже лише виборча полеміка. Я відмовляюся атакувати правих в аспекті фінансування газет.

2. Справді, якщо капіталістична структура сприяє людині (коли кожен представник капіталу відіграє роль держави), я не вбачаю ніякої незручності в тому, що він панує — і навчав — з більшою очевидністю. Це шокує тільки тоді, коли інтерес людини протиставлений інтересу капіталу. Тоді мене шокують преса і продажність парламенту. Але це другорядні проблеми. Якщо інтерес капіталу не є інтересом нації — тобто людини, — тоді він поступається місцем іншій структурі.

3. Думка одного полковника*: «Аспект, що є інституцією». Я не визнаю цього боягузтва в мові, що є боягузтвом свідомості. Куди нас може завести цей безхребетний? У стилі можна було б визначити принцип тотожності, що має тривати під образами. Зоря — це небесне тіло. Моя діяльність може бути екстенсивною: зоря може бути всесвітом. Або обмежувальною: зоря може бути квіткою. Або ж спосіб зв'язку служить так плідно, що, коли операція, запропонована словом або терміном порівняння, не визначена логікою повною мірою, вона спонукає мене вигадати світ, в устрої якого вона схвалена, — оце і є поетичний образ: «єпископи моря», значення якого полягає не конкретно в котромусь із його елементів (термінах і способі зв'язку), а в народженні світу, де ця позиція слухна.

Та коли полковник накидає мені між «аспектом» та «інституцією» спосіб зв'язку, що визначає тотожність, жоден світ не надає йому слухності. Лишається тільки одна непослідовність без напрямку. Свідчення, що в черепі поганий інструмент. Адже ці самі вади поєднання здійснюють і

подумки. «Економіка, що є мораллю!» Праві, що є... Тут я вже не вирізнятиму того кумедного типа, що буде не так добре висвітлений, — унаслідок самої своєї складності, — але я знатиму, що його думкою не керуватимуть дії безхребетного. Я хочу подати лише один приклад: полковник не розуміє, що мета спільна для всіх людей (гармонія, мир, порядок, процвітання, культура), але на засоби реалізації цих цілей впливають поважні відмінності. Він не розуміє, що засоби визначають реальну мету, бо створюють те, що роблять. Це підживлюють, отже, цим переймаються. Непрямих заходів немає. Відмінність між метою і засобом — це педагогічна відмінність, яка має значення тільки згодом. Якщо взяти в історії якийсь відтинок часу, я називаю засобом те, що передує якомусь кінцевому етапу. Але я міг би почленувати історію по-іншому, і тоді моя мета дістала б назву засобу. (Плутання з живими організмами, коли серед них котрийсь попередній визначив еволюцію, якої він уже не може повторити. Але історичний період не передає своєї еволюційної необхідності). Звідси непослідовність цього бідлаха: «Ніхто, крім мене, не є ближчим до комуністів. Ніхто не є більшим ворогом капіталу, ніж я». Й він вірить цьому. Але ці всі безхребетні твердження не мають сенсу.

Крах людської гідності в правих, що обирають собі таких проводирів? Або ж концептуальний зміст правих такий бідний, що слід задовольнитися, щоб ушанувати їх, таким співцем? Я маю право мислити: те, що його начебто захищає «Вогненний Хрест», дуже пересічне, бо вони, хоч і мають потребу в силі та у відчутті сили, не спрямовують цієї сили ні на що, що видається мені пристойним.

4. Ми вважаємо, що світ має бути спершу «задуманим».

5. Процес над соціалістами.

6. Я відвідав поблизу [Ворона*] колективізоване господарство і сказав собі: ось двадцять тисяч гектарів, що, на мій погляд, мають доброго господаря. Профспілка не тільки годує своїх членів відповідно до їхнього трудового внеску, а й дає прибутки. Ці прибутки господарство використовує для

вдосконалення своїх засобів виробництва. Але ж ось гандж системи: якщо господарство витрачає собівартість плюс прибутки, це означає, що воно примушує працювати інших людей, ніж ті, що належать до підприємства, бо ці люди цілком ураховані в собівартості. А певна маса людей, які працюють за межами господарства, — будують сільськогосподарські машини чи будинки або споруджують зовнішні мури, — не причетні до щедрот підприємства. Робітників підприємства фіктивно обрано серед тих, хто лагодить, а не будує сільськогосподарські машини, тоді як тих, хто будує і певною мірою працює лише на це підприємство, напевне, більше, бо що більше вдосконалюють машини, то більше реальних зарплат розподіляють за межами підприємства (електростанція продає свою енергію цілком автоматично): це обмежений приклад, коли внутрішня собівартість дорівнює нулю, а профспілка, експлуатуючи, зводиться до єдиної людини й реально бере участь у виробництві автомобіля (і фігурує в ціні продажу); професор математики, що навчає учня-інженера, який сконструював машину-інструмент, начальник вокзалу, що якийсь нетривалий час працював над перевезенням сировини, постачальник, що забезпечує зв'язок між сировиною і промисловістю, жандарм, що охороняє їх, солдат, що захищає їх, і т. ін.: кінець кінцем це сукупність людей, які сьогодні беруть участь у будівництві автомобіля. Було б свавільно й хибно пов'язувати з ним тільки обмежену групу людей, яка наглядає за монтажем, або ж залучати всіх людей, що живуть на даній території.

Якби прибутки використовували для буріння деінде нафтових свердловин, проблема була б ще простіша, і справді, профспілка стала б у такому разі капіталістом, бо ж інші люди, ніж ті, які заробили ці прибутки, працювали б на їхню користь. Щоб якась сільськогосподарська профспілка мала де-небудь нафтові свердловини.

Але території нафтових свердловин потребують фінансування. (Так само треба вдосконалити й інструменти). Колись феодалський власник брав на себе ці витрати. Збираючи гроші, які надходили від продажу продуктів, він ділив їх на три частини:

- а) зарплати;

- б) підтримка свого існування (набуття життєвого рівня);
- с) придбання будинку.

Для нього номінальна власність, скажімо, володіння новим заводом, сама по собі не становить ніякої нової проблеми. Сеньйор грав роль невеличкої держави, і тією мірою, якою його прибуток дорівнював своєрідній зарплаті, керував своїми справами в найкращих інтересах нації. Ніхто не успадковує завдання бурити нафтові свердловини.

[Тією мірою, якою капітал керує... і це справді так (три покоління і права на спадщину), податки (прибутки, що їх забезпечує виконване завдання), зрештою, обмеження свободи (соціальні закони, офіційні зарплати й т. ін.)].

Коли йдеться про сам життєвий рівень, капіталіст бере на себе певне завдання. Коли він уже одягся, має житло й наївся, коли вже купив собі автомобіль (гра, що є зміною, обтяженою тяжкою реституцією — заощадження і податок — колективу, не відіграє ніякої ролі в економіці. Крім можливого безладдя. Гра — не «витрати»), то купує тоді картини, тобто підтримує армію художників, а втім і армію червонодеревників, керамістів, палітурників — усіх тих, продукти праці яких годі розподілити серед усіх. Бо, хоча я можу розподілити хліб серед усіх, я не можу розподілити ані чорної ікри, ані Клода Моне. Треба, щоб їх купували привілейовані. Це може бути держава, але поки що це завдання бере на себе феодалний сеньйор.

А втім, мені байдуже, якщо я дізнаюся, що він купує загальом поганенькі картини, бо для народження великих художників треба, щоб жило багато художників, і тому їхні твори мають купувати. Це навіть теза лівих про [Добір], що мав би загальніший характер, а не суто кастовий.

Ба більше: мені байдуже, принаймні почасти, що отак куплені картини будуть складені в нього (і то аж на три покоління; права на успадкування). З одного боку, я можу вважати ці розкоші за винагороду за добре керування, але цивілізація спирається не на більш-менш легкий доступ до музеїв, а на число художників, які малюють. На активність художників та ентузіазм шкіл. Якщо буде якийсь Медичі*, цей ентузіазм існує.

Гроші, витрачені на розкоші у вигляді творів мистецтва,

зменшують рівень життя на всій сукупності території тільки тією мірою, якою художники, живучи з товарного запасу, створюють живопис, а не товари. Дорікати Рено, що він «цвиндрить» гроші, купуючи картини (експлуатує робітників задля картин), означає шкодувати, що на даній території діяльність найманих робітників не є суто матеріалістичною. Адже не можна обґрунтовано шкодувати, — яким другорядним було б таке почуття! — про тимчасове нагромадження живопису в Рено, а не в державних музеях, бо воно автоматично скінчиться через три покоління (успадкування і продаж унаслідок передачі наступникам).

А профспілка, яка замінила сеньйора, не бере на себе цього завдання. Ферма, так би мовити, не годує книжку. Вона вже не плекає квітку цивілізації на вершині її стебла. (До того ж тут ідеться про предмети розкоші, тобто речі, які розподіляють не всім і які в такому разі нікого не цікавлять: народ більше переймається хлібом, ніж ікрою), члени цієї профспілки можуть по-справжньому [прагнути підтримувати] тільки те, що вони здатні зрозуміти (але це твердження суперечливе і вторинне, я не наполягаю).

Отже, профспілка не має сенсу, що був би цікавим:

а) це справжній капіталізм;

б) капіталізм без широкого погляду, що замкнений у своїй індустріальній сфері й не може розподіляти;

в) він не успадковує духовних завдань капіталу.

За комуністичної системи держава грає роль колективно-го сеньйора й підтримує цивілізацію. Але в такому разі виникає інша велика незручність, і ми ще повернемося до неї (СРСР, здається, боїться її): єдність доктрини (тисяча меценатів сприяють усім тенденціям, держава — одній: справжня творчість умирає. Це гальмо, надто для концептуальної творчості, яка за визначенням чинить опір наявній системі. В ужиток пускають — а може, й більше — всі плоди системи, а потім уже не прогресують. Куди діваються другорядні меценати, що годували б у СРСР Бретона чи Арагона*?).

І, нарешті, невже сукупність феодалних сеньйорів, їхніх слуг і їхніх адміністраторів (їхніх насолод) більше обтяжує громаду (адже, коли вони забирають свою частину товарного запасу, лишається менше для розподілу), ніж

російський адміністратор? Може, критика Троцького — це критика не Сталіна, а самої революції?

7. Фактично в найнеобхідніших сферах (продукти харчування, одяг) капітал бере собі небагато. Хай там як, цю втрату треба вимірювати відповідно до кількості населення. Якою є кількість людей, що працюють тільки на капітал? Тільки вона визначає втрату, бо і люди виробляють товари. Але, хай там що, їхня праця втрачена не цілком, бо репрезентує, з одного боку, цивілізацію (що немає нічого спільного з тим, хто користується її плодами, з тимчасовим депозитарієм).

8. Отже, ось метод: я маю мільйон прибутку. Якби я мав 20 000 франків, профспілкову зарплатню, я безпосередньо поміняв би свою роботу на якусь іншу, і ніхто б не працював на мене. Та якщо я порядкую мільйоном (мінус 20 000, які обмінюю), на мене працюють 49 чоловік. Хто вони? Що вони роблять? Хто опікується ними? Чи полягає інтерес цивілізації в тому, щоб вони змінили свою діяльність і почали виробляти звичайні предмети (адже тільки вони зумовляють рівень життя сукупності робітників). Слід зауважити, що на Рено працює п'ятдесят, сто або двісті чоловік, та аж ніяк не сорок тисяч!

9. Справжню проблему висунула маса людей (які вже не мають сенсу людського життя), бо втратили коріння внаслідок запровадження машин. Вони відступили від своїх традицій і стоять зовні від природних циклів у світі, вже позбавленому лісів. Продукувати і споживати матерію — це не те, чого може вистачити їм. Їхньому життю треба надати сенс.

10. Припустімо, дві тисячі Рено, кожен з яких використовує 50 слуг, раптом зникли (а «гроші» Рено поділили). Тих сто тисяч слуг можна було б спрямувати у виробництво. Й рівень життя на даній території виріс би приблизно на $1/100^e$. Але скільки на ці 100 000 слуг припадає передусім художників, митців, поетів, ювелірів, зникнення яких стало б руїною для цивілізації, тож виникла б нагальна потреба рятувати їх із допомогою якоїсь іншої форми меценатства. Розподіл плодів їхньої праці не належить до тих, які підвищують

рівень життя (кількість, вимірювана суто духовними вартостями), зникнення всіх Рено тільки прискорить (адже цей шлях проляже неминуче) появу їхніх творів у музеях (музей інколи готовий одразу, як і палац, що є надбанням архітектури, театральна п'єса, інсценізацію якої фінансували, книжка з обмеженим накладом, яку дають змогу опублікувати великі газети, без них її видання було б неможливе).

А ось ще одна група індивідів, які теж живуть коштом мецената і, хоча безпосередньо потрібні суспільству, непотрібні самому меценатові (лабораторія досліджень раку, Інститут Рокфелера й т. ін.), і Рено в цьому випадку повною мірою відіграє роль держави, а заміна одного мецената іншим виявляється невидимою й навіть не зачіпає номінальної власності, якої тут не існує (вона існує тільки для картини або діаманта).

Лишаються ще буденні витрати Л. Рено. Ті, які стосуються предметів, які можна розподіляти всім людям. На нього працюють городник, кравець і пастух, виробляючи шерсть для його одягу. Та оскільки Рено в якійсь іншій формі існуватиме й далі, ці люди не будуть визволені. А втім, вони стануть чимсь меншим за людину (бо їстимуть і вдягатимуться за стандартними рецептами, тобто взамін матимуть рівність).

Отже, тільки незначна частина цих ста тисяч чоловік буде справді визволена. Проте вони не підвищать рівня свого життя відповідно до співвідношення своєї кількості до маси робітників. Спершу треба, щоб вони внаслідок своєрідного соціального осмосу перетворились у виробників, тобто набули технічної освіти, а вже потім знову стали до роботи (2 роки).

11. Саме тут і треба розглянути (ми завжди забуваємо про нього, чому?) особистий бюджет Рено. Ми побачимо, що, скажімо, гра не є ані реальними витратами, ані марнотратством, тож і становить суто моральну проблему. Побачимо, наприклад, що подорож дає виграш суспільству, бо залізниця, — почасти державне підприємство, яке не оплачує своєї собівартості, — що її держава підтримуватиме навіть тоді, як по ній не їздитимуть, стягує з Рено податок, який аж ніяк не відповідав би його відмові від пересувань. У крайньому разі Рено тут міг би тільки поступитися своїм

місцем комусь іншому. Те, що якийсь інший індивід Б чи ні займе його каюту на трансатлантичному лайнері, анітрохи не змінить рівня життя всієї нації. Тобто досить високу частку своїх прибутків Рено віддає державі замість примусити працювати на себе багатьох людей.

12. Треба, якщо можна, ще наполегливіше застерігати людей від облудних надій.

13. Це аж ніяк не простий шлях, коли революція готується підвищити рівень життя. Адже рівень життя загалом пов'язаний зі станом техніки, природними багатствами та устаткуванням території, пов'язаний і з політикою народжень. У такому разі рівень життя розподіляється майже як доведеться (капіталістична Америка «процвітає» більше, ніж марксистська Росія).

Але капіталізм заходить у безвихідь, яка обмежує сам цей спосіб виробництва або призводить до величезних безплідних людських зусиль, як-от озброєння (бюджет!). Ці зусилля по-іншому знижують рівень життя в країні, ніж прибутки Л. Рено. Крім того, не пропонують взамін піднесення цивілізаційної діяльності. Естетика гармати досить пересічна. І, нарешті, засновують мораль та ієрархію вартостей, які шкодять духовності, що її вони начебто мають захищати. Добра мораль була в XVI ст. Реальний соціалізм може довести туди людину. До цієї теми я повернуся згодом.

14. Відокремити завжди змішані проблеми: економіку (науку розподілу), організацію промислового виробництва (науку виробництва з найменшими витратами, тобто з оптимальним прибутком), показати, що між ними немає зв'язку.

15. Загальний випадок: людина, сформована вісьмома годинами, існує для восьми годин, так само як людина, сформована християнськими вартостями, існує задля християнських вартостей і повсюди бачить ознаки Бога. Але іншій людині вони нічого не доводять.

Коли місіонер звертається до ісламу, він припиняє виголошувати свідчення.

Єдина дія: породити, а потім дати змогу покуштувати. Потім я віддаю перевагу першому або другому. Так само чинить і наука: моя точка зору спрощує світ чи ні? А якщо я створюю геометрію, яка не накидає мені жодної мети і не показує її мені, є чистим витвором моєї уяви, я все-таки приймаю її як пояснення, якщо вона спрощує мені світ. Так само й Марксів клас.

16. Кінець кінцем паралелізм між устаткуванням і соціалізмом. Тут можна переплутати наслідок із причиною. В усякому разі непокоїть, що прогрес життя робітника, начебто будучи наслідком дедалі більшої ефективності соціалізму, так несхитно зберігає паралель із рівнем устаткування (й максимально в США, де устаткування максимальне, а соціалізм мінімальний).

Якщо прогресивний соціалізм означає прогресивне зменшення прибутків капіталу, він, можливо, просто супроводить конкретний факт, створений, напевне, ним самим. Якщо капітал становить певний стан, то, крім найманих робітників, що працюють на виробництві, він підтримує й робітників, які будують нові підприємства. Щоб мати змогу підтримувати двох людей, тоді як працює лише одна людина, він повинен продавати товари за ціною, вдвічі вищою від собівартості. Тому прибуток, який він отримує, невпинно перебуває в простих відносинах із потенціалом індустріалізації світу. Коли цей потенціал зменшується (коли зменшується співвідношення зарплат на майбутніх підприємствах і зарплат на теперішніх підприємствах), прибуток, що втрачає свій сенс, має, мабуть, природну тенденцію зменшуватися. (Конкуренція, або необхідність підтримувати купівельну спроможність робітників, що може навіть скінчитися — у випадку кредиту — безкоштовним даруванням цього надто вже помітного прибутку).

Справжній прибуток капіталу, що, зменшений на вартість його підтримки, завжди був реінвестований, полягав насправді не так у «володінні» (номінальному і обтяженому податками й витратами), як у керуванні новими підприємствами. Прибутком була не готівка, а могутність. Ця могутність відігравала роль в економіці тільки тому, що капітал-держава надуживав свою владу, щоб знову збільши-

ти власні прибутки. Але для підтримки купівельної спроможності він був змушений кредитувати та відшкодувати, якщо вже не міг реінвестувати й не наважувався раптово підвищити рівень свого життя.

Насправді в цій сфері мали відігравати роль численні чинники. Адже відхилення, що закінчувалося надмірними прибутками, завжди відповідало не піднесенню рівня життя капіталіста, а зниженню цього рівня.

Соціалізм, що, напевне, прискорив цю еквівалентність грошового прибутку і його конкретного значення, — мабуть, лише обоження, вербалізація природної тенденції подій, породженої численними чинниками — незалежними від пана Маркса.

17. Приватний банк, що «керує» акціонерним товариством, або радянська бюрократія, що керує тим самим підприємством... анітрохи не різняться своїм характером. Ані банк, ані бюрократія не мають власності на засоби виробництва. Їхня мораль — або аморальність — можуть бути еквівалентні.

18. Єдина відмінність: спрямованість конкретної купівельної спроможності, що в СРСР не може намагатися наосліп придбати те, чого не існує.

19. Сам капітал виявляє свою «егоїстичність», у цьому признається багато людей, але тільки тією мірою, якою прибуток утрачає свій сенс. Цей егоїзм новий. А нове відчуття цього нового егоїзму — один з чинників, які прихилиють до фактичного соціалізму (прогресивна ліквідація ренти і прибутку). І це незалежно від соціалістичної [політичної] битви.

20. Отче Сертиланже, як ви хочете спокусити нас, ображаючи нас? Як ви хочете переконати нас, одразу ставлячись до нас як до дітей, яких треба виховувати? З вершин своїх гордоців ви тавруєте як гордоці те, що становить нашу гідність, гордість і прагнення «нечесних учинків». Невже ви не знаєте, що від доби середньовіччя умови нашого пізнання змінилися? Невже ви не знаєте, що в світі на-

уки ми вважаємо за боягуза людину, яка задля порятунку дорогої для неї теорії відмовляється піддати її масованій критиці з боку фактів та історії? Ми вміємо бути чесними, навіть якщо це коштує нам спокою. Ми визнали як дисципліну потребу завжди відрізнити легендарне від справжнього, а документ від гіпотези. Ви пов'язали з нами противників Пастера. Раптом у порядку речей, які стосуються не тільки зручностей нашого життя, а й самого його сенсу, що визначає всі наші дії, ба навіть наші найінтимніші порухи, ви гримаете на нас, коли, збентежені, ми вагаємося на порозі вашої церкви, прагнучи водночас ще служити істині й відчувати на собі чари вигадок.

Що нам робити з вашими доказами? Створені християнством, — а ми його знаємо, — ми й існуємо задля християнства. Ми знаємо, що знову знайдемо Бога в наших потребах, у нашій моралі, начебто спонтанній, у нас самих та у світі. Аналізуючи власне мислення, ми знаємо, що знайдемо, якщо маємо дар бачити, навіть концепції, які керують ним. Ми називаємо їх істиною. Так, але істиною в нас, а не зовні від нас. Бог справжній, але створили його, мабуть, ми.

Отче Сертиланже, вам би годилося якраз заспокоїти наші тривоги. Вони — результат не наших пороків, а самої нашої шляхетности. Моральний примус нас не бентежить, ми прикликаємо його всіма своїми обітницями, ми знаємо, що для формування сильних істот потрібні суворі закони. Щоб коритися їм, нам би допомогло, якби вигадали Бога. Не так унаслідок пообіцяних винагород, — бо змога рости — перша і єдина винагорода, що має для нас значення, — як для того, щоб давати з любов'ю й кадити нашими необхідними жертвами фіміям кумирові, якого ми позбавлені. Надто рано відокремлені від Бога, у віці, коли в ньому ще шукають притулку, нам тепер доводиться боротися за життя як дрібним поодиноким людям.

Оскільки ви надаєте такого значення одкровенню, вам годилося б нам сказати, чому ви не надаєте ніякого значення свідченням, які, власне, передали його нам. Чому нам треба вірити у воскресіння на підставі документів, автори яких невідомі й жоден з яких не жив за часів Христа? Чому, тим часом як ваша церква так наполягає на історії, скажімо, Яко-

ва*, вона так мало надає уваги походженню євангелій, критеріям, які визначили їхній добір, мотивам відкидань окремих євангелій? Адже саме така автентичність — замковий камінь вашої церкви.

Вам годилося б нам сказати, чому логічна похибка (коли те, що треба довести, вважають за доведене), яку, до речі, ми всюди вважаємо за негідну людини, що поважає мислення, і яка обурює вас не менше, ніж нас, коли ви викриваєте її у своїх противників, зненацька стає у вашій церкві рисою, що полягає в смиренні та покорі? Вибір євангелій має певний характер, бо поради, які переважають там, несхибні. Вони несхибні, бо промовляють від ім'я Бога євангелій. Але існування цього Бога доведено тільки тією мірою, якою цей вибір має певний характер.

А як ви поясните суперечності (відвідани, воскресіння тощо), які щонайменше плямують людськими вадами документ божественного порядку? Як ви поясните несумлінні цитати, які мають пов'язати Христа після сподіяного з тим, що виголошували пророки?

А як ви поясните зміни позицій і зміни тону, які не раз траплялися в історії церкви?

Я добре знаю, що ви відповісте. Ви берете суперечливі твердження й шукаєте їхньої спільної міри. Назвете її догмою і скажете мені: Хіба не чудово, що ці твердження збігаються в устрої цього світу?» Але я, знаючи наперед цю можливу операцію, що, як я бачив, щодня досягає успіху завдяки одержимим, коли вони розважливо упорядковують світ, щоб довести наявність своїх генераторів хвиль, маю право непокоїтися.

Я добре знаю, що не переконаю нікого, бо немає ані істини, ані помилок.

21. Мабуть, дуже важливо підтримувати поширення наукового релятивізму на духовну сферу. Передусім я не бачу ніякої причини, щоб дії людського розуму були іншими за своєю суттю.

Моя наукова теорія — лише мова. Якщо природа запропонувала мені обґрунтовані свідчення, схожі на книжку, яку треба прочитати, було б досить дивно, якби спос-

тереження ще під Вавилоном не дійшло до краю таємниць.

22. Я не хочу обурюватися людьми. Вони такі, якими їх робить система, що керує ними. Я не хочу обурюватися вадами цієї системи, бо якщо саме від них, від їхньої сили залежить тиск на людей з метою надихати або примушувати їх, їхня ефективність аж ніяк не дорівнює ефективності сприятливих обставин, коли люди формують самі себе, запліднені певними концепціями в найбажанішому розумінні. Тут ідеться не про захід влади, а про творчу операцію.

Отже, я не боротимусь із корупцією, навіть якщо нещадно критикую те, що життєво важливі інтереси могутніх промислових підприємств полягають у здійсненні корупції. Латекер* повинен передавати свої накази й випускати продукт, проте йому заважають. Полегкість залежить від одного паперу. Той, хто зберігає цей документ, якщо має змогу тримати його в себе безкарно, має привід для шантажу, що, як зважити на дану людину та її роль, стає непропорційно великим і коли-небудь (статистично) спокусить її. Якийсь дрібний службовець міністерства тримає в своїх руках долю сорока тисяч робітників Рено. Це аморально. Згодом можна критикувати цю людину та дорікати їй, але той театральний ефект рано чи пізно мав статися. Він чи хто інший — це не має ніякого значення. Він не тільки повинен мати відповідальну посаду, а й ця відповідальність має бути видима й контрольована.

Про Рено й Латекера: якщо вони платять, то певною мірою виконують свій державний обов'язок, що полягає у виробництві їхнього продукту. Але, щоб створити, вони руйнують мораль людей. А це означає зависоку плату за новий літак.

Отже, треба реалізувати концептуальну творчість. Ця операція завжди важка для людей. А надто важка в адміністративній сфері. Римська адміністрація, римський кодекс. Наполеонівська адміністрація, наполеонівський кодекс. Набагато більше справжніх творців є в математичній фізиці.

Якщо Розентиль* бачить, як у дослідних лабораторіях загрузає його скафандр, і намагається з'ясувати причини невдачі, він виявить заздрість, підступи, корупцію, недовіру — радше наслідки, що не є справжніми причинами. Тож нехай він забу-

де, що це люди, нехай не вимагає від міністра карати їх за те, які вони, нехай навіть не вимагає від нього реорганізувати кабінети міністерства на основі якоїсь неглибокої стратегії, заснувати дослідний інститут, що, безперечно, вже існує. Йдеться не про дослідження. Порок, на який скаржитися Розентиль у процесі своїх досліджень, — лише місцевий вияв пороку, що діє і в інших місцях і занапащає й команду Латекера.

Можливо, це вже наступне. Адміністрація була наполеонівського типу. Її характерна риса — досконалість системи, яка може функціонувати сама й незалежно від людей. Вона править за чудову рамку для спокійної доби, навіть забезпечує добре функціонування державних служб, якими керує, в цілковитій незалежності від поодиноких випадків відступництва і навіть (корупції). Але вона, безперечно, не годиться для творчості. Творчість — це вічний вибір, а не логічний, наперед визначений розвиток. Тут немає фіналізму. Якщо створення і розвиток авіації містилися ще в зародку і спіралися на неминучі причинно-наслідкові зв'язки, для цього зародження й майбутнього розвитку могло б вистачити машини, подібної до інкубатора. Але це неправда. Мермос заснував істину трансатлантичного літака з шасі*, а доктор Екенер — істину цепеліна. Фіналізм, цю концепцію правих, знову відкидають ліві, що говорять страхітливі речі, самі собі суперечачи, про історичну місію пролетаріату (я не знаю, якою була історична місія першої живої клітини, ця точка зору суто релігійна). (До речі: я знаю, що свідомість трансцендує сама себе. Вона щоразу здійснює синтез протилежностей унаслідок вільної творчої реакції. Вільної, а не детерміністської. Саме тут детермінізм стає релігійним, бо слон, озброєний мільярдами своїх гармонійно розміщених клітин і своїми дивовижними органами, вже містився в початковому зародку, отже, був передбачений природою. Натомість свобода на кожному щаблі водночас і пояснює неперервність прогресу, й відкидає цей попередній образ. Пояснення слона було б свідомістю. А хіба не можна й свідомість трактувати як еволюцію? Тобто що слон жив, безмежно зародковий, ще в тувфельці? Чи не є це ключем до загадки життя? Якщо ми не знаходимо ознак дискримінації у виборі, який відновлює клітину, чи не є вона необхідною операцією

свідомості? Роздивитися навколо себе те, що є мною, й відокремити його від чужого, щоб колонізувати світ. Згодом треба повернутися до цього). (Свобода рятує фіналізм).

Годі чогось сподіватися від внутрішнього фіналізму авіації й від інкубатора, що забезпечуватиме її зародження, обрамлятиме його, усвідомлюватиме, — одне слово, керуватиме ним. Бо тоді не народиться нічого. Свідомість — творча діяльність людини. Треба, щоб Міністерство авіації спиралося на людину. Треба, щоб адміністрація належала до «фашистського» типу, і це не парадокс стверджувати, що тільки ця форма, єдина, є лівою. Адже інша — наполеонівська!

23. Детермінізм і фіналізм. Існує звичка протиставити їх, бо детермінізм, що поєднує наслідки з причинами, руйнує ідею свободи (що є онтологічною*), а фіналізм*, що наперед передбачає результат у початковій клітині, навпаки, зумовлює вищу, або попередню свідомість (акт (нескутої) волі). Та хоч яким буде трансформістський світ, якщо я розглядаю свою нещодавно охолону зорю тим самим поглядом, яким розглядав би насінину, а завтра ту саму зорю, заселену згуртованими слонами і птахами, — це все пройде переді мною так, немов моя зернина породила, немов у тій насінині був захищений наперед задуманий слон. Якщо тепер я прошу спостерігача засвідчити відмінність, яку він помітив між слоном, замкненим у зорі, і слоном, замкненим у насінині (цей процес вважають за фіналістський, бо він повторює попередній досвід, отже, цей фіналізм не зумовлює свідомості, зовнішньої щодо процесу), він відповість мені, що в першому випадку я ховаю час, але з космічного погляду я не знаю, чи час цього походження був довгий або короткий. Така сентиментальна оцінка не відіграє ніякої ролі у справі. Мені набагато більше розповість добір, що відбувся на основі мутаційних варіацій. Імовірність появи слона була відокремлена від усіх можливих невдалих відгалужень. Слон був вирізьблений, але цей аргумент слабкий, бо в переході від насінини до дерева я не знаю кількості фізіологічних або хімічних процесів, які зазнають невдачі (зябра людського ембріона). Чи не був тріумф детермінізму над фіналізмом наслідком більш-менш великої кількості таких процесів? Перехід від насінини до дерева ма-

ло-помалу позбувся всіх невдалих відгалужень, і тільки центральний досвід був повторений, але чи досить цієї стриманості для визначення фіналізму? Я бачу яйце, завтра я бачу курку. Хоч би що відбувалося всередині того яйця, такий розвиток я називаю фіналізмом. Я бачу яйце [Землю], завтра слона і покликаюся на детермінізм.

24. Необхідність визначити слова «людина — творець», визначити відмінність між політикою, яка засновує свою протилежність, і наверненням, що не засновує її, бо належить до устрою мови.

Єдина драма для людини: плутанина.

25. Заснувати, каже Мод'юї*, сильну партію, щоб зупинити комунізм на марші, тоді коли ані комунізм, ані його протилежність не знають, що вони існують.

26. Єдиний напрям виховання: стиль. Не багаж має значення (навчання), а інструмент сприйняття. Мій дід, прибитий жалобою, краще формулював (умови) свого горя, тобто краще переживав їх. Отак і в науковому дослідженні: якщо я краще визначу те, що уникає визначень, я бачу його краще. Бачити і визначати — речі тотожні. Отже, навчати визначати — це навчати бачити. Визначити об'єкт — це знайти слово, яке підходить, а визначити зв'язок — це збудувати фразу. Ці зв'язки доходять аж до творчого акту людини. (Навіть до творчого акту сонця [ввечері]. Я ще можу обрати мить, що буде водночас і заходом сонця, і згущенням ночі. З погляду філософії це не було б помилкою. Та якщо я вважатиму сонце за причину, моя загальна мова з'ясує, що воно простіше, бо знову запалюється місяць і проганяє сонце. Але які складні відносини!

Сьогодні ми забули цю основоположну проблему, що становить частину моральних проблем. Адже стиль — це душа. І цю душу створюють тільки на тій підставі, що формують стиль. (А селянин має стиль?) Сьогодні навчають, але не дають виховання. А людина, яка не може навіть сформулювати своє горе, стає кашею. (Можна було б ще сказати: «Усвідомити — це набути стилю»).

27. «Знайти причини» — це вже творити. Коли я утвердив свою істину, як Мермос свою (суходільні апарати*), коли я пояснюю свої «причини», ті, які я знаходжу, є вже методом та інструментом сприйняття.

28. У стилі є й демарш, і саме він становить дію. Якщо я кажу: «Ця уважна маса», я реалізую свою творчу здатність, бо через ідею маси я запровадив уявлення про густу й матеріальну структуру. Зрештою, я оживив її, надавши їй цю увагу. Я отримую своєрідну елементарну протоплазму*, що вже пробуджується до життя. Та якщо я кажу: «Маса, що чекає», ця характеристика відходить на другий план. Передусім урахуватимуть дію: я відвертаю очі від об'єкта, що діє, бо не повертаюся до нього, характеризуючи його, саме ця маса, така, як є, й чекає. Якщо цього разу слово «чекати» вражає мене самою своєю непристойністю, я не будую світу, в устрої якого вона стає істиною, бо нічого в цій фразі не дасть змоги передбачити, що я матиму право змінити значення маси (я чекаю, щоб змінити його, тієї самої миті, коли характеризуватиму її. Але вже не чекаю, щоб змінити, якщо, сформулювавши це уявлення, я хочу тільки пов'язати його з дією).

Це важливе твердження спирається не на два уявлення, які я запровадив, а на зіставлення, яке виражає (визначає й об'єднує) характер зв'язку, який я обрав.

29. Я маю принаймні людський досвід, властивий тим, перед ким люди постають не як уже визначені цілості, а як тісто, яке треба ліпити. І точка зору змінюється. Б. Ж.*, журналіст, знайомиться з робітниками, яких треба оцінити (і то в його політичному розумінні [вчинків]). Але охоронець, керівник мережі, командир групи чорних робітників перебуває в контакті з територією, яку треба засіяти. І праця рільника навчила його більшого про людину, ніж навчили інтелектуала всі його марення.

30. Істина — це не те, що доведене більш-менш добре, а те, що більш-менш ефективно, незважаючи на реальність. Ніщо в собі не є ані істинним, ані хибним. Так, заперечать мені, але ж правда, що сонце освітлює дерево, яке росте отут. Справді, але є два типи істин: концепту-

альні істини та істини спостереження. Я спостерігаю, що це дерево тут. У певному розумінні мене змушує досвід: є я і щось зовні від мене. Та коли йдеться про формулювання відносин між елементами, які я висловлюю, — і з якими не можу гратися, — вираження цих відносин — уже не спостереження, а суто творчий акт. Мій примус полягає у висловленому. Моя свобода — у виборі відносин. Адже обирати — це ані істина, ані фальш: ідеться про погляд духу. Відносини — це акт.

31. Усе поєднується: міркування про стиль прояснили мені увлечення про акт (великосвітський стиль).

32. Я сказав Н.: СПФ* бадьориться й підноситься. Вона намагається перевірити давніх містиків (а всі ми згодні, що людина величніша тоді, коли вона містик, а не егоїст). Бути містиком означає в даному разі дати собі спільну міру зовні від себе. Люди краще поєднуються між собою через Бога, універсальне, прапор чи навіть гру в більярд (рис і сливи*), ніж коли сікаються одне до одного (а чи не є спільна міра сутністю мови?), але не в цьому люди насамперед відчують потребу. Цей засіб поправи — лише удар штучного батога, бо дбає про наслідок, а не причину. Наслідок полягає в заціпенінні, в байдужості людей, які вже не розуміють світу, зуживаються в плутанині. Привабливим є тільки той синтез, який пропонує нову мову, що розв'язує антиномії. Тільки він може забезпечувати навернення. Адже не доводять, а навертають. Пропонують нову мову, і люди, які всупереч власній волі пробують узятися за свій фах, люди, яких притягли за рукав, раптом насолоджуються узгодженістю світу, так само як той, хто спробував жити як чернець-домініканець, зненацька відкриває в собі цю нову людину і може або ні віддати їй перевагу перед іншим, дарма що немає формули, яка дала б йому змогу порівнювати. Любов до узгодженості така гостра, що людина рано чи пізно переймає мову, яка забезпечує її. Ось вам і християнин, картезіанець, ньютоніанець, марксист — мірою реалізації нових синтезів.

Але ця мова, що процвітає, має здатність навертати тільки тією мірою, якою приписана неофіту в усій своїй

універсальності. Адже той, хто сформулював у перші сторіччя, що тіла притягують одне одного з силою, обернено пропорційною квадрату відстані між ними, лише бовкнув дурницю. Це точно, якщо дія дорівнює протидії, якщо світло падає по прямій лінії і якщо... (тобто істинною є тільки ньютонівська мова у своїй сукупності). Я міг би, напевне, спростити світ, припустивши $\frac{1}{R^3}$ *, але цей ключ сам по собі не мав сенсу. Він мав його не більше, ніж помилка. По-справжньому можна запропонувати одразу тільки увесь масив мови. Месьє Доріо, поговоріть зі мною трохи про культуру! Або проблему розподілу! Ви не думали про неї? Отож я відмовився від того, що ви називаєте своєю містикюю. І це не з причин озлоблення і впертости в другорядних питаннях, а тому, що вимагаю передусім концептуального виграшу.

До речі, саме я, а не Доріо, вірю в дух, вірю в творчі ресурси людини, вірю, як можна було б сказати, в її божественність. Саме я ставлю духовний акт попереду матеріальних фактів. Але Доріо, через те що співає пісень населенню, яке віддається неробству, через те, що теж таким чином трохи збадьорує, вважає, ніби він краще за мене вшановує дух. Він плутає духовне з абстрактним, або внутрішнім, або, може, інтелектуальним. Акт виспівування пісеньок — це почасти внутрішній акт (перевірити це визначення, думаю, можна знайти краще), але це не духовний акт. Дух не метушиться, він творить.

Коли немає концептуального виграшу, [немає жодної] можливості справжнього навернення (адже збадьоритися, приєднавшись до гравців у більярд, протиставлених гравцям у кулі, — це не справжнє навернення). Спроба в даному випадку — це не спроба духу, що ступив один крок до устрою світу і збільшив свою владу над ним. Це лише спроба в сфері органічного, бо, скажімо, ентузіазм, або гнів, або гордощі — майже фізичні насолоди. А коли немає концептуального виграшу, екзальтація в одному напрямі засновує свою протилежність (чому?). Ларок створює Народний фронт. А Доріо, рекрутуючи й надихаючи своє військо, водночас рекрутує і надихає військо супротивника. Він набуває, думає він, більшої могутності, але ця могутність —

почасти ілюзія. Насправді два війська зростають одне перед одним, нація мало-помалу розколюється навпіл, і потенційно наростає вибух, якого треба боятися.

33. Отже, Н. міркує, а я заперечую: з погляду історії ви не маєте слухності. Фашистські й нацистські рухи протиставлені лише комунізмові й фактично загородили йому шлях. Отже, були ефективні, не претендуючи на отримання концептуального виграшу.

Я з насолодою реєструю признання, що виходить за межі моїх вимог, бо в гітлерівському русі таки є концептуальний виграш, але надто вузький для стану світу і мови. Коли Б. де Ж. одного разу брав у Гітлера інтерв'ю й запитав про глибинні причини його успіху, той відповів: «Розповідають про мій голос, мій дар чарувати, мої риси оратора — балачки! Мій секрет набагато простіший — нелад, що панує в головах німців, я розплутав для них усі проблеми». Хіба це не визначення такої операції, як синтез? Хіба його єдина мета не полягає в тому, щоб «розплутати» істину? Хіба він не спрощує світ (тобто надає йому узгодженості)?

А втім, ця вбога концепція, яка розплутує світ, лише трохи краща за систему «навіженого». Хвороба суспільства є наслідком, стверджує навіжений, випромінювачів хвиль. На підтримку своєї тези він подає багатший пучок доказів, ніж подав колись Ньютон, обґрунтовуючи свою механіку. Зауважмо, що й тут дії Ньютона і дії божевільного різняться тільки ступенем ефективності їхніх систем. Обидва можуть бути послідовні.

Гітлерової послідовності вистачило для німецької мрії, і це свідчить тільки про те, що він мало вимагав. Іншими словами, німець аж ніяк не стояв надто високо на шкалі свідомості. І все-таки, за власним признанням Гітлера, саме тією мірою, якою його доктрина нагадує синтез, вона наvertsає.

Що стосується італійського руху, який не спирається на догму, причини його успіху ще зрозуміліші. Анархія, поширюючись (адже не йдеться про комунізм у сталінському розумінні), заснувала свою протилежність — тенденцію до порядку. Водночас з армією анархії сформувалася армія порядку. Сама заява про такий конфлікт накинула й

розв'язок. Адже у збройній боротьбі, коли духовні й матеріальні сили однакові, армія, сформована на містиці порядку, переможе армію безладдя, і то тільки тому, що порядок — це якість. Натомість фашизм не здобув легкої перемоги над сталінським комунізмом (випадок Іспанії).

34. Чому концептуальна істина спонукає мене перевіряти істину спостереження? (Між Ньютоном і навіженим немає іншої відмінності).

35. Щоразу, коли якесь підприємство починає працювати і поки що не збільшує запропонованого запасу товарів, немає ніякої потреби збільшувати загальну купівельну спроможність. Отже, й число найманих робітників. Отже, й грошову масу. Цей початок роботи підживлюють відгалуженням давнього кола, населення даної території спрямовує частину своєї купівельної спроможності до нових найманих робітників (купівля багатств). Та коли підприємство працює на повну потужність і дає прибуток, тоді, щоб жити цей новий потік, потрібні нові зарплати. Вони репрезентуватимуть нову ефективну купівельну спроможність. Створення грошей.

У складності подій, не упорядкованих ефективною мовою, цих двох станів не розрізняють.

36. Тут усе відбувається так, немов заснували нову територію з новим колом, бо новий товар складатиметься з трьох одиниць: податків, зарплат і прибутків капіталу. Отже, треба створити новий потрійний потік.

37. Банк — нагромаджувач грошей-багатства — фінансує будівництво, і так само цей банк міг би створити в якійсь формі новий грошовий потік (і ті, кого репрезентує банк, знову купують багатство, бо воно неминуче має подвійну форму. Рено володіє підприємством + масою зарплат). Але це зумовлює зниження ціни (вже немає запасу, навіть грошей). Тут знову своєрідне помноження грошей збігається з новими товарними запасами, які треба продавати.

38. Та, що ніколи не була *[нерозбірливе слово]*. Тут теж творча операція. Вона є завжди. Інстинкту не досить.

39. Національна культура тим величніша, що ширша основа, — мені дуже хотілося б вірити в це. Та що вони читають? І чи вони ще читають? Америка не має ніякої переваги над бретонським селянином.

40. Дурна сучасна наочна освіта, яка й справді вигадусь дивовижні трюки, щоб «навчати без зусиль», а отже, давати дитині, зведеної до ролі формуляра, багаж знань, замість формувати в неї стиль і — починаючи з нього — й душі.

41. Заощадження часто є формою індивідуального страхування (Бретон, Ромен*) (мораль вочевидь).

42. Кредитування виробництва перебуває на нормальному шляху (капіталу), який намагається ще раз знайти собі роботу. Тільки надлишок називає себе споживчим кредитом (але з запорукою).

43. 1928 р. (Франція чи Америка):

- а) скільки безробітних;
- б) загальна сума споживчих товарів;
- в) загальна сума інвестицій за кордоном;
- г) загальна сума позик іноземним державам;
- ґ) загальна сума позик держави в банків (дефіцит).

Сума цих чотирьох останніх цифр, поділена на середню зарплату, визначає кількість наявних найманих робітників, які [припинять] існувати на національній території, щоб капіталізм там знову був [дієвим] без бартеру.

44. Я запроваджую таким чином ще одну вісь міркувань, яка підтверджує ту, яку я виснував із кругової схеми: Америка і Франція 1928 р. спрямовували певний грошовий потік на фінансування таких статей: споживчих кредитів, інвестицій за кордоном, закордонних позик, банківських позик державі й фінансових крахів. Ці різні напрями трансформували в реальну купівельну спроможність суми, що мали лише два шляхи, щоб дійти до цього необхідного порога: пряме використання як купівельної спроможності й кредитування виробництва (наявні зарплати). Щоб капіталістична

економіка була життєздатна й мала супровід у вигляді якоїсь іншої капіталістичної економіки, що рано чи пізно відчує таку саму необхідність, вона не повинна мати потреби знаходити в світі групи ще не використаних найманих робітників, що їх та друга економіка, за визначенням, рано чи пізно не матиме в потрібній пропорції (ба більше, їх бракуватиме їй дуже скоро). Отже, треба, щоб цей грошовий потік можна було поглинути всередині. Крім того, треба, щоб не зумовити парадоксальних наслідків, щоб такий потік у внутрішній структурі не призводив до парадоксів. Тобто:

Фінансовий крах, що руйнує й дезорганізує, — це парадокс.

Споживчий кредит, що зумовлює відшкодування без за поруки, — це парадокс.

Позики державі, що живе за умов дефіциту, коли цю позичку за визначенням можна повернути тільки фальшивою монетою, — це парадокс.

Для такого грошового потоку є тільки один вихід, що не є парадоксальним, і це внутрішній кредит для виробництва (внутрішній, бо «зовнішній» виражає безглуздя, або миттєве й дуже велике [відкритє] відставання, якого треба майже вимагати). Для виробництва, бо це єдиний спосіб, завдяки якому гроші купують що-небудь: підприємство, яке народжується. Крім цього способу, якщо немає за поруки, може йтися тільки про відшкодування, яке має засвоїти мова. (Економіка соціалістична цілком або почасти). Якою є кількість нових найманих робітників, які вимагають надання такого кредиту? Величезна.

Якби до цієї суми кредитів я додав ще й суму фінансових крахів (тип шахрайства), я б мав на це право. Ці суми стануть купівельною спроможністю, не переходячи через руки найманих робітників на нових підприємствах, вони б і не могли пройти через ці руки, бо інші потоки (споживчі кредити) доводять, що вони вже недостатні для них.

45. Знову розглянути концепцію збагачення, почавши з поверхні та об'єму.

46. Рено: його прибуток не пояснює нічого. І справді, він розпадається на стільки малих, середніх і великих прибутків,

що становить капітал, який підтримує армію художників, столярів-червонодеревників, ювелірів, будівничих замків, — і набагато більшою мірою капітал найманих робітників на майбутніх підприємствах. Саме тією мірою, якою капітал зростає, формуючи безмежний резерв цих підприємств, він може призвести до лиха. (Насправді Рено повинен мати точніше уявлення про витрату своїх грошей, ніж сліпий колективний Рено, що складається з 40 000 робітників).

47. Хай там як, сорока мільйонам жителів даної території судилося жити. Байдуже, що купівельну спроможність утримує Х будівничих «Сітроена», або ж половина будівничих «Сітроена» і половина будівничих яхт; капітал, що в першому випадку не дає ніяких прибутків, у другому випадку дає прибуток 100%. Є наполовину менша спроможність купувати автомобілі, але й наполовину менше збудованих автомобілів. З погляду економіки нічого не змінилося.

48. Тут треба виразно, щоб уникнути непорозумінь, охарактеризувати відмінність між економічним і соціальним.

49. Обговорення уявлення про «відповідальність».

50. З огляду на проблему розподілу проблему перерозподілу можна не брати до уваги (якщо він егалітарний, низький рівень життя значно підніметься вгору). Його підвищить індустріальний потенціал. Але для свого зростання він потребує здійснення розподілу, це суто економічна проблема. Говорити про «прожитковий мінімум» — це ставити воза попереду волів.

51. Визначити вартості правих, вартості лівих.

52. Сільськогосподарські країни щасливіші? Здебільшого, бо уявлення про збагачення відіграє там меншу роль. А кредит функціонує краще: гроші не лишаються у випадку купівлі землі, бо ніщо не підтримує ілюзії, що земля може народитися.

53. Звичайно, аморальність спекуляції: за браком нових машин купують старі на аукціонах.

54. Так. Але чому не купують на аукціонах зарплат на промислових підприємствах?

Бо нове підприємство, щоб конкурувати з давнім, не повинно інвестувати гроші.

55. Проте Поль Фер'є* знову шукає справи, а не людей. Підприємство з виробництва штучного шовку могло б підтримати їх, але зазнало краху... (справді зазнало).

Так, а чи не зазнало воно краху тому, що його купили надто дорого? Воно вже не конкурувало з давнім підприємством. А якщо його купили надто дорого, відносно, то часом не тому (єдина причина), що ціна робочої сили зросла? А чи не зросла вона просто тому, що робочої сили стало менше? (слухне в рамках одного тресту).

56. Бо якщо сукупність робітників країни заощадить одну десяту своїх прибутків, це означатиме дуже точно, що було б необхідно знайти на території вільних людей саме в цій пропорції 1/10. І справді, цей грошовий потік повинен придбати багатство, створене для нього. Отже, потрібні люди, щоб творити його, — а згодом застосовувати його. (Оце відмінність від замку: будівельники лишилися вільні).

Не раз уже виникало безладдя, коли бралися одразу до тисячі справ (фінансова допомога, позики, іпотеки й т. ін.), бо в принципі їх цілком субсидує така галузь, як «кушівельна спроможність».

57. Щодо нових зарплат, їх має давати держава (джерело ренти, зростання багатств і т. ін.), бо почала функціонувати нова економіка.

58. Але чому ці нові суми мають походити від держави?

59. Не можна було б інакше — без створення грошей державою — запустити нове підприємство, бо гроші, щоб запустити його, не існують.

60. Узявши приклад Рено, їм доводять (у «Вогненному Хресті») вади соціалізму, — і вони вірять. А їм лише довело безглуздя демагогії.

61. Промисловий потенціал протягом даного періоду, якщо його збільшити вдесятеро, з однаковою ціною на товари і без створення грошей, зарплати на промислових підприємствах [*нерозбірливе слово*] теж зростуть удесятеро. Цю річкову повінь можна було б спрямувати тільки в коло прибутку. Тож годилося б, щоб він становив спочатку тисячу відсотків, а це абсурдно.

62. *Концепція?* Зрештою, зарплати забезпечує держава. Якщо створене підприємство — в крайньому випадку — належить тому, хто осяднить, то як саме йому належатиме ще й маса зарплат? Рено, що не має морального права, чи має він юридичне право втекти, віддавши своє підприємство, забравши з собою грошову масу, яка служила для замикання кола, в яке він уже не втручається? (Засіб — не належний нікому).

63. Річ очевидна, і міркую довільно. Ощадливість може увянути собі, ніби формує основи зарплат, — але в такому разі вона отримує нові гроші від держави за іншою статтею, — і все повертається до старого. Я тут розкриваю значення цих нових грошей: ідеться про новий доплив зарплат-податків-прибутків.

64. Якби ж обговорювали слова, нічого не розуміючи в змісті!.. Невже держава краде гроші, що їх цей конкретний індивід віддав їй у формі податків? Невже держава краде власні прибутки, які мала стягувати з іншого? Ет! Звичайно. Приватна особа не карбує гроші.

65. Необхідні гроші важко точно обрахувати, бо втручається швидкість обігу.

66. За найпростішої форми підприємство могло б виплачувати зарплати та попередні підприємства, даючи один бон за шматок автомобіля. Прибуток становили б автомобілі, за які не видавали бонів. Перевідний вексель — це бон за цей шматок автомобіля (він неодмінно має і свій додатковий компонент — в товарі), але що три місяці його можна

обміняти на банкноти (а якщо мені знову бракує їх, я відстрочую вексель). Фактично я не матиму потреби в грошах, якщо матиму змогу платити зарплати перевідними векселями, які прийматимуть у дрібного крамаря. Але я послуговуюся ними тільки у великих постачальників (які здійснюють їхній обіг між собою). Вони отак обмінюються шматком автомобіля. Продавши свій автомобіль, я дав би їм замість того шматка частину товару, що йде на продаж. Фактично Французький банк, побачивши мій збудований автомобіль, одразу видає авансом банкноти чи то моєму постачальнику (чи то мені самому). В періоді промислового зростання перевідних векселів, — до речі, завжди оплачених, — стає більше, хіба що якийсь закон створить нову масу зарплат. А банк просто має дедалі більше грошей, бо зараховує дедалі більше векселів. Отже, банкнотами не «володітимуть».

67. *Важливо:* збільшення грошового потоку, залежне від збільшення потоку зарплат, не впливає на купівельну спроможність. Ніхто не «виграє».

68. Ніхто не повинен вигравати від цього, але хто керує цим автоматизмом?

69. Золото. Чи припускають, що крива видобутку золота (видобутого золота) йде за кривою промислового потенціалу? В такому разі в періоді розвитку промисловости є надлишок золота.

70. Я узагальнюю: обіг зарплат теж зазнає шкоди.

71. Я ніколи не зможу повернути позику банкові (що статистично міг би спалити свої позичені банкноти), бо грошовий потік став недостатнім. Це, мабуть, стало б можливим, якби ціна товарів зменшувалася пропорційно до зростання промислового потенціалу, але в такому разі я повертаю державі суму, більшу від позиченої суми, і то пропорційно до цього зростання. (Зрештою, оце і є «відсоток»).

72. Не забуваймо походження грошей: це товар, який обмінюють за працю або інший товар. Ніякого привілейованого ставлення, скажімо, до зернових. Але Французький банк міняє моє золото на банкноти. Отже, це теж товар. Та ось банк випускає банкноти в обмін на перевідні векселі. Він бере на себе зарплати в періоді промислового зростання...

73. Значення закону пропозиції і попиту спирається передусім на золото як товар. Ціла сукупність товарних запасів шукає золота, кількість якого обмежена. Наплив золота збільшився. І треба, щоб він збільшився, оскільки знаки купівельної спроможності збільшити не можна. Тож слід, щоб ця невелика кількість золота була варта всіх товарів, виставлених на продаж, інакше буде надвиробництво. Але ця концепція втратила велику частину свого значення. (Принаймні для промислових товарів). Передусім тому, що привілейоване підприємство одразу бачить, як збільшується конкуренція й вирівнюються прибутки, отже, різниця між собівартістю і ціною, тобто вплив попиту на ціну, а надто тому, що кількість грошових знаків змінюється і вводить в економіку нове коло.

74. А втім, такі закони, як закон пропозиції і попиту, що зумовлює зрештою тільки маржу прибутків, не відіграють у моїх міркуваннях ніякої ролі. Важливість прибутку запроваджує тільки кількісні, а не якісні варіанти.

75. Одна з другорядних суперечностей системи (проте люди вміють користатися нею) полягає в тому, що теперішня грошова маса, служачи обігові зарплат-податків-прибутків, якщо не належить майже цілковито банкові, уникає цього абсурдного примусу тільки завдяки крахам:

а) крахам (врахованим, але не оплаченим перевідним векселям);

б) банківським авансам державі.

Але я, безперечно, помиляюся. Враховані, та не оплачені векселі мають бути компенсовані ставками дисконту. Лишаються тільки банківські аванси державі.

Парадокс: якщо держава відшкодує ці аванси (але ця

гіпотеза, безперечно, абсурдна в собі), банк володітиме тоді сукупністю грошових знаків.

76. Якби були природні таємниці, їх можна було б знайти випадково. Їх немає. Є тільки створення, зіперте на істини.

77. Банк спершу дає в позику зарплати (це спосіб його діяльності), так само як у принципі знову враховує векселі, отже, власне, Французький банк дає в позику все.

78. Культура (й передусім культура звичаїв...), меблі, пісня, знищена рекламою-педагогікою, вихованням-навчанням, відносинами з об'єктами (і боротьбою за об'єкт, яку називають боротьбою за життя). Потім екзистенційна порожнеча, що є її наслідком, бо об'єкт нічого не може нам дати, хіба як зовсім не думати про нього (дозвілля, комфорт), його інтерес полягає тільки в самознищенні. Грошей, будь ласка, щоб забути про гроші. Проте існують дослідження та пошуки (чи завжди себе самого?) Літак і мікроскоп. Книжка. Скрипка. Подорож. Театр. Професор платить сам собі. Або під час навчання його годують, без обміну.

79. Звичайно, людина тим величніша, що більше є сама собою. Ще й як правда, що лісоруб, який любить своє ремесло і співає пісеньки лісорубів, набагато величніший за лісоруба, що стинає дерева з огидою й перетворює гру в карти на дозвіллі в сенс життя. Проте французького біолога я ставлю вище від американського бізнесмена. Навіть не визначивши спершу, чому він, на мою думку, стоїть вище на людській драбині. Але любов до своєї праці не відіграє ролі, бо бізнесмен може цілковито призвичаїтися до стратегій підведення підсумків і захоплюватися ними, — як і гравець у шахи. Але, спостерігаючи, я не можу не зважати на те, що предмет біолога набагато ширший і живіший, тож я не дорікатиму йому, ба навіть навпаки, що він слухає Моцарта. Все поєднується, всі відносини служать пізнанню (сільське життя, напевне, прислужилося Ньютону), і Моцарт може допомогти біології. Ми повинні бути собою якомога більшою мірою, але оце буття собою аж ніяк не обме-

жене апіорі. Якщо астроном стає лісорубом, я розумію, що він ожваблюється, побачивши зорі, і я не утверджую ніякої різниці між цими двома людськими станами (лісоруба і астронома). Просто лісоруб видається мені ширшим. Людяншим. Тож якщо він уміє молитися, або любити, або насолоджуватися вином, це аж ніяк не впливає на рубання дерев. Це людина багатша, що береться служити рубанню дерев, коли рубає. Вона стала паном.

Фашистський погляд: навіщо ви вчите астрономії лісоруба? І справді. Він не має в цьому потреби, але ж народиться інша людина.

[Записник закінчується дев'ятьма прізвищами, адресами й номерами телефонів, серед яких можна прочитати:]

[Нерозбірливе] авеню Шарль-Флоке Сюфрен, 24; 64?76.

Вітанова, вул. дю Бак, DAN 55-36.

Ефель Жас. 43-40, вул. Шардон-Лагаш, 36.

Д'Ейнар, бульвар Ексельман, 123.

М. Андріе, ВАВ, 70-40 (понеділок, вівторок).

[Лесьє], авеню Пастер-Асньєр, 16.

Поке (філателіст), авеню Ла Боеті, 24.

Серж *[три нерозбірливі слова]* Жерве Сен.

ЗАПИСНИК III

1. Концептуальна порожнеча уявлення про високі зарплати. Зарплата стає якомога вища, коли прибуток капіталу дорівнює нулю, бо він є високим або низьким тільки відносно ціни товару, і в даному випадку ціна товару репрезентована тільки зарплатами.

Фактично прибуток відіграє ще меншу роль, бо з товару живуть викладач і солдат, яким платять із податків, найманий робітник французьких підприємств і художник, оплачений капіталом, тому, звичайно, аж ніяк не йдеться про

зменшення їхніх зарплат. Отже, розмір прибутку дуже обмежений.

Він стає ще менший, бо конкуренція має тенденцію зводити його до нуля, і то навіть за доби процвітання. Він, безперечно, нульовий під час криз. А ми живемо за доби «високих зарплат».

2. Земля — єдиний засіб виробництва, який містить дуже мало попередньої праці. Крім того, це засіб виробництва, який забезпечує передусім найголовніше. І, нарешті, пов'язує людину з життєвими проблемами і з великими природними циклами. Морально земля підносить людину вище, ніж контакт із машиною. Я можу майже завжди — й без готувань — відіслати людину до землі.

3. Утопія полягає у винаході якоїсь форми суспільства. Якщо я не маю в руках інструментів творення, я можу бути тільки утопістом, бо істина буде створена, але не знайдена. Єдина дія, що мала сенс, — це «усвідомлення», вибір поглядів і концепцій, які упорядковують і прояснюють події доби. Мені досить знати, що в цьому пейзажі я знатиму, куди йти.

4. Високі зарплати у Форда* не означають нічого, хіба що Форд використовує — зваживши на теперішній розвиток техніки, — третину робочого часу людини від робочого часу, який використовує Рено (і його мають утричі більше робітників), або, точніше, робітник у своєму бюджеті може передбачити цю жертву.

5. Іспанія. Ця дитина грається. Починаючи від якої миті, з'являються думки, за які варто вмерти?

6. Отже, люди 1830 р. не піддалися спокусам теоретиків соціалізму? Ет! Господи! Теорії, які провіщали катастрофу, аж ніяк не були такі очевидні, бо лише після 1929 р. вони зазнали буйного розквіту. Оскільки акціонерне товариство спростувало Маркса, оскільки... й т. ін. Щодо безпосередніх обіцянок, то було неважко довести, що або вони вбогі, або їхня реалізація зумовлює великі нещастя. І справді, спряму-

вання на сукупність робітників прибутків і вигід гуртової торгівлі підвищить їхній рівень життя тільки тією мірою, якою вони купують те, що вже купили гуртовики і що є в наявності. Але тут не йдеться про (картини, діаманти, художні твори, замки) і, майже за визначенням, блага, які можна поділити між усіма, й поготів не про блага прожиткового мінімуму, або першої необхідності, про які якраз і йшлося. Блага стануть наявні тільки тоді, коли ті, хто раніше видобував алмази або малював картини, візьмуться до сільськогосподарської праці (внутрішня міграція). Це стало б руйнуванням культури, з яким ми боролися. А рівень життя не зріс би. Або ж можна було спрямувати на сільське господарство діяльність, спрямовану на звичайний предмет, але форма суспільства не впливає на характер таких уподобань. А промислова діяльність служить кінець кінцем усім іншим.

Фактично рівень життя (злидні або достаток) за економічного устрою, що вміє розподіляти (капіталізм 1830 р. — марксизм 1934 р.), залежить тільки від трьох чинників:

устаткування;

техніки;

політики народжень.

Після двох сотень тисяч років злиднів люди навчилися обмежувати населення (крім фашизму) тією кількістю, яку дають змогу прогодувати освітлені поверхні. Ми вміємо і збільшувати виробництво, вдосконалюючи техніку, і йдемо до достатку.

7. А втім, якою мірою самі мої спостереження незалежні від концепцій? Промовляючи слово «дерево», я відокремлюю дерево від землі в ім'я моєї концепції життя: адже я не відокремлюю їх в ім'я моєї концепції речовини. Спостерігаючи, я розрізняю. Я, мабуть, не думав про те, щоб розрізнати.

Кажуть: «Я відчував до нього огиду, але не знаю чому. Тепер я вже знаю. Йдеться про схожість...» Отак до моєї свідомости доходить риса цієї людини.

8. Ніщо з того, що я любив у тобі, не має матеріального сенсу. Твої вуста, звичайно, але вони формують усмішку, яка міниться безліччю нюансів. Не сутність твоєї плоті, а її впо-

рядкування. Нічого, що можна було б визначити фізикою або хімією, бо тут потрібні чиста математика (ритм) і чиста геометрія (форма). Тільки те, що має духовне значення.

9. Міфи, які треба спростувати:

- а) міф, що соціалістична країна багатша;
- б) міф, що країна з відкритими кордонами багатша;
- в) міф про анархічне суспільство (велич анархії: атмосфера жертви).

10. Коли ріжуть живу матерію, ріжуть плоть (що відновлюється) або форму.

11. Концепція Г*. Світ добрих служників. Ні, добрі чи ні, для них це мало що означає. Концепція добрих служників, така давня, прийнятна тоді, коли її не застосовують до себе. Це саме можна сказати і про ідею класу.

12. Усе свідчить, що анархія — лише стан трансформації. Ненависть до В., до доньок С., але якщо розв'язати свої проблеми й дістати належне, чи не видасться тоді цей В. бажаною людиною? Ні. Адже він любить засвідчувати жалість, боротьбу з несправедливістю, любить свою любов до кволих. Йому потрібний світ жорстокости, несправедливости та експлуатації кволих.

Суспільство поки що не соціалістичне — навіть у Росії, і то на тій підставі, що соціалізм зумовлює достатню ступінь благ, щоб розподіляти й ділити їх між людьми. Він запевняє, що йде назустріч паріям. Для нього цілком слушно звинувачувати багатого, бо арифметика не відіграє ніякої ролі в людських справах. Імперію людини не вимірюють. Якщо знищення непотрібного багаття рятуює двадцять злидарів, є, безперечно, моральний вииграш. Таким є вибір. Але обурення фальшиве, якщо суспільству статистично дорікають статистичні злидні.

13. Софізм Консуело* про істину. Чи треба віддати їй перевагу над гречністю, яка поважає іншого? Але така дія потай пов'язана з гордоцями. Віри в істину більше тоді,

коли насправді є імперії. Зрештою людиною керує не тільки бажання служити своїй убогій чи багатій істині, а й прагнення чи потреба шкодити, а також інші анти-соціальні почуття. І чому такій людині я давав би право ображати мене?

14. Люди з глибин плантацій, що співають і мріють про міста... так, проте запліднені. (А втім, я вже казав десь, що людина, емігрувавши, втрачає все. Я вважаю, що ця концепція зручна, але далі не йду, не перевіряю її плідности).

15. Річ очевидна, вони не сформулювали своєї теорії прав. Але я вже знаю про неї досить багато й розумію, що сенс може мати навіть несформульоване. І до Христа, й до Маркса існувала хвороба, якої вони ще не сформулювали. Я виражу зміст і балачок Ларока.

16. За такої системи, скажімо (якщо ти радянський громадянин), відмовляють у жалощах не тому, що жалощі «не мають сенсу», а тому, що світ стає яснішим, якщо...

17. Роль внутрішніх міграцій (машина, що створила пролетаріат), зовнішніх (перегрупування), — тож якою мовою розмовлятимуть люди?

18. Усвідомити — єдина слухна операція (Ньютон не мав потреби бажати нового світу), утопія полягає в дочасному передбаченні подробиць (синтез божевільного).

19. Я піду й запитаю в нього, що він розуміє під раціональним. Це, безперечно, те, що можна виразити простою мовою (європейське чуття західною мовою, або знову-таки сторону прямокутного трикутника). Але синуса вже немає, як і квадратури круга. Нема й людини. Але чи певні об'єкти тимчасово й незнищенно ірраціональні? А моє уявлення про синус буде раціональним?

20. Навіть математика прогресує через творчість. Я знаю синус, потім логарифм, уявні числа. Їх ніколи не було в по-

передніх твердженнях, це щаблі драбини. А концепції ефективні або ні. (Поза мною немає реальности).

21. Що для мене означає число ?? Якщо я запроваджу синус, він сховається теж.

22. Єдина людська дія — «примирювати», але примирити можна тільки з допомогою нової концептуальної системи. Операцію Ларока годі уявити, бо він не розв'язує суперечностей, від яких неминуче походять сварки.

23. Проблема продуктивности. Проблема розподілу. Троцький* довів, що об'єднана адміністрація обтяжлива, тоді як можна було б думати, ніби вона дає виграш. Раціонально злиття десяти малих держав (капіталістів) у єдину державу, що має одну адміністрацію, — це виграш вільного часу. А насправді я бачу протилежне (а втім, усе однакове в аспекті тейлоризації праці). Компанія «Air France»* обтяжливіша за Латекера, а велика адміністрація — за малу адміністрацію і, зрештою, за «родинний капіталізм», коли ніхто не їздить у «ролс-ройсі». Можливо, спершу був якийсь виграш, потім ситуація вирівнялась, а згодом погіршилася. Щось аналогічне і з проблемою росту організму, де утверджується абсолютна шкала. Тож у такому разі докори Троцького

- а) це докори, адресовані не Сталіну, а революції;
- б) не економіці, а продуктивності.

Прогрес в устрої економіки може надолужити втрати у сфері продуктивности і зрештою дати більше товарів (універсальність патентів і методів, можливості все розподіляти, спільні лабораторії й т. ін.).

24. Назвімо давнє уявлення про прибуток: співвідношення населення і капіталу [рятуючи міф завдяки дурному упередженню]...

25. Дрібні комерсанти (Прево*) = продуктивність.

26. Наполягати на внутрішніх і зовнішніх міграціях. Людина, переїхавши, втрачає все й інтегрується до наступної

цивілізації (мабуть, величезна роль таких фетишів, як дзвіниця). Якщо їх не існує, вона тимчасово втрачає всякий сенс. (Абсурдне кохання Мамуляна, абсурдний антропоморфізм його робота). Можна емігрувати від золотарства до автомашини або з убогих рівнин Савої до Канади (за певних обставин такі перегрупування відбуваються автоматично, якщо ніщо не перешкоджає їм). Тоді людина — з допомогою реклами — має зв'язок лише з об'єктом.

27. Кіно, наприклад — теж реклама. Міфи, що їх створює кіно.

28. Крихка розпорошена божественність.

29. Приклад. Кожен протягом років використовував автоматичний телефон і ніхто не помітив (принаймні найбільше число людей, що урвати зв'язок може тільки той, хто телефонує, респондент з'єднаний доти, доки додзвонувач не поклав трубки. Це простий приклад факту, який можна з'ясувати на основі досвіду, й мільйони людей могли відкрити його суто випадково. Проте вони полоненики людини, яка уриває зв'язок, кладучи трубку, і то спільно, бо той, що навпроти, теж кладе її. Але свідчення, що є досить поширеним, не має нагоди стати очевидним. «Думайте про те, щоб спостерігати» — вимагає нонконформізм спостерігача. Якщо він має якийсь здобуток, хоч який незначний, у свідомості світу, то передусім тому, що стало можливим своєрідне коротке замикання між двома уявленнями, що їх використані концепції не пов'язують, ба навіть заперечують. Дивує те, що це коротке замикання утворюється «випадково», але, як і в біологічній хімії, випадок не пояснює нічого. Адаже неефективних коротких замикань існує безліч (і в цьому випадку, зненацька керованому або ефективному, я бачу, як утверджується в іще вкрай туманній формі свідомість). Цей випадок особливої природи організує світ замість дезорганізувати його відповідно до звичайної тенденції. Випадково не знаходять. Не знаходять і з допомогою логічної дедукції. Але після педагогічного пояснення я одразу відкрию логіку походження мого відкриття.

Я скажу: коли виймають штекер, зв'язку не уривають, і, коли немає вставленого штекера, лінія вільна. Отже... Та, якщо виявиться, що ця нова істина розв'язує мою антиномію, дарма що ця антиномія робить її необхідною, аж ніяк не вона допомагає відкрити її в даному випадку.

Звичайні антиномії стають остаточними доказами, які дають змогу утвердитися новій концепції, вони, мабуть, спонукають прагнути її, проте ніколи не доводять до неї.

Тут, у цьому простому «спостереженні» (саме його і треба з'ясувати), й міститься творча реакція моєї свідомості.

30. Завжди та сама проблема математичної інтуїції. Ми повертаємося назад, щоб зібрати плоди нового синтезу. Ми висновуємо ланцюг силогізмів, але без інтуїції як полюсу вони нас ні до чого не доведуть.

31. Серж*, що прагне «стиснути» людей. Він вважає, ніби вони шляхетніші, якщо збиті до купи й мають спільну білизну. І так, і ні. А цивілізація споглядання? Серж воліє, щоб люди кепсько харчувалися й не мали безпеки. Я теж. Але щоб саме він їм дав той мир, за який він бореться, й безпеку. Тоді він побачить, яких огидних байстрюків він породить. Чи має свійська тварина якусь іншу причину бути нижчою від дикої тварини?

32. Прибуток капіталу на даному підприємстві слід обраховувати не за ціною товару, а за частиною прибутку, яку розподіляють у вигляді зарплат на цьому єдиному підприємстві. І справді, сировина вже дала свій прибуток і рахувати новий прибуток, що припадає на цю частину сировини, означає приховувати дедалі вищий відсоток прибутку.

Зобов'язання капіталу. Це прибутки, реалізовані з ціни товару й виплачувані всім рантє, хіба що той товар певною мірою не впливатиме на них. Їхня частина, отже, їхнє місячне утримання, міститься десь між собівартістю і ціною, це, певне, пояснює ті 500%, про які каже Ко*. Адже для промисловця очевидний прибуток дорівнює нулю, якщо після виплати невидимих і складних зобов'язань йому

нічого не лишається. Проблему можна сформулювати так: якщо капітал дає нульовий особистий прибуток, яким є реальний прибуток, який він повинен отримувати, щоб:

а) безробітні приступили до роботи (майбутні підприємства);

б) дрібні рантьє отримали свою ренту. Треба враховувати, що, до речі, дрібні рантьє — це «всі люди» (рента, яка доповнює зарплату).

33. Класифікація людей, які безперечно отримують прибуток від товару:

дрібні комерсанти
рантьє
працівники мистецтв
працівники духовної сфери
працівники сфери розкошів
пенсіонери
капіталісти
й т. ін.

Пенсія, хоч і робить ренту непотрібною, натомість руйнує і призводить до зникнення груп акціонерів, що на перший погляд не дають ніякої користі, але, можливо, становлять основу цивілізації (чартисти, історики малих міст, поети квіткових забав, мрійники, найрізноманітніші дослідники. Можливо, вони і становлять сіль нації, бо репрезентують життя духу — мертвого і в СРСР, і у Франко). Пенсія, яка дозволяє життя духу набагато пізніше, не рятує нічого, бо в старості не навчаються нічого. Дозвілля тим паче не рятує ситуації, бо треба любити свою справу. Справді вартісний той, хто розчиняється в дозвіллі (селянин, рибалка), а не той, хто вважає його за борг перед пеклом. У такому разі він любить свою працю і вже не є чартистом. Змінити цивілізацію — це змінити обличчя.

34. Це спирається на рабство, як і Афіни та Рим. Та якщо індивід не повинен тиранізувати масу, маса не повинна душити індивіда.

35. Перевага полягає в тому, що вони шукають в «Ісусі» директив, і саме отак мають віру. Вони живуть у монастирі поезії чартиста, музики й кохання. Ніщо вас не звеличує, якщо не охоплює вас цілком.

36. Бретон «живе зі своїх праць» (і отак існує), проте не знає цього. Він солідарний із капіталістом, поділяючи з ним чорний предмет, що проходить крізь його руки. Зробивши революцію, він повинен «продувати». Якщо капітал експлуатує його, невдовзі він не буде експлуатований. Його вже не існуюватиме.

37. Спершу описати структуру суспільства (залежного від виробництва, яке дає йому змогу існувати), але тут це мета чи засіб? Як реалізувати міграцію, щоб виробництво сягнуло максимуму і дозвілля сягнуло максимуму, але ж дозвілля — це цивілізація? Ні, це праця, але художника або чартиста? А їхню діяльність я не можу розкласти на ті кілька вільних годин, виділених для дозвілля.

38. Зарплати. Не тільки «високі зарплати» не мають сенсу, а й зарплата робітника не може зрости на тисячну частку сантима. І справді, капітал пускає свої прибутки на зарплати: а) майбутнім робітникам; б) працівникам мистецтв; в) у звичайному виробництві), і це всеохопним способом, тож термін «експлуатація» більше вже не можна запровадити в цю частину кола. Отже, все, зрештою, розподілене на зарплати чорноробів і робітників, тобто їх не можна збільшити. Фактично, звичайний товар поділяють між тими, хто виготовляє його, і тими, хто виконує іншу діяльність. Не можна поліпшити становище однієї з цих груп, не погіршивши становища другої. Кінець кінцем платить робітник. Або ж можна ще спровокувати внутрішню міграцію. Золотар може підвищити рівень звичайного життя тільки тоді, коли вирощує капусту. Про діяльність золотаря: її підтримують із цивілізаційних міркувань, бо, за визначенням, тут не йдеться про виробу, які розподіляють усім: адже вони потребують багато часу (хіба що до цієї діяльності спонукає і юрба, а не тільки сам капітал), і їх або нагромаджує держава, або пропонують «привілейованим». Тобто капітал завдає шкоди цим

привілейованим або державі, але не масі. А втім, чи зможе держава так само добре (боротьба проти демагогії, ба навіть проти Росії) підтримувати діяльність їхніх виробників? Можливо, але не суперечливих і плідних (СРСР).

39. Ось чому всяка модифікація може бути тільки драматичною, бо елементарні види діяльності не узгоджені по-новому. Золотареві потрібний час, щоб навчитися сільського господарства. Крім того, треба, щоб сільське господарство шукало робочих рук. Сама по собі ця умова слушна, але стає невіргодна за системи кризи, коли, щоб золотаря мали змогу жити, стягують податки з продуктів сільського господарства і... (уточнити).

40. Дратує те, що захист певного обличчя країни (певної структури чи контекстури різних видів діяльності, треба знайти слово), яка репрезентує спадщину цивілізації (яка може бути бажана), здається, збігається з захистом привілейованих, що єдині мають виграш від продуктів тієї діяльності (а втім, не єдині), проте цивілізація полягає у створенні предмета, а не в його долі (причина).

41. Насправді, крім тих, хто має виграш (звичайно, якщо це не приватна особа, виграш може мати тільки держава, а це становить наступні проблеми: чи музей вартий існування? Брак суперечностей може сприяти творчості? Чи має склад предметів абсолютний привілей? Чи властива державі достатня неперервність? І, нарешті, це уповільнення без ніяких інших змін варте пролитої крові?). Отже, крім того, що має виграш і не є таким агресивним, ми маємо тільки одну проблему — проблему текстури. Якщо соціалізм змінить її, то його мораль має наступний характер: ви, золотар, ви, художник, ви, філософ, — ви живитеся кров'ю робітників, продукти яких споживаєте. Отже, йдіть вирощуйте капусту. Ви не маєте права виробляти предмети, яких не можна розподілити всім, як-от, скажімо, художні твори, бо вони потребують дуже багато людського часу. Той, хто підходить до якогось об'єкта з любов'ю, хто розмальовує китайську чашку, хто протягом місяців гаптує, прикрашає [нерозбірливе

слово/ віттарний покров, хто складає мозаїку, — аморальний. Моральна діяльність тільки тієї людини, яка виробляє в широкому масштабі, бо виграш від діяльності митця становить привілей. Тому суспільство не повинно тягнутися до освіти, не повинно плекати свої художні твори, наче квітку. Не повинно жити задля любови. Адміністративно і щоб урятувати дещо, держава накидатиме обов'язки стилю. Художній твір стане шкільним завданням, як Вергілій, а не втіхою освіченої людини. Тільки Жід міг водночас шкодувати про негарні товари в СРСР і бажати ще егалітарнішого соціалізму, не розуміючи, що соціалізм дорівнює широкомасштабному виробництву (єдиний аспект, у якому він має конкретний сенс) і засудженню розкоші цього світу.

Але ми, вірячи, що вірш, якщо він гарний, коштував тривалого періоду людського життя, — а також риза, вигаптована руками вірних, і китайська чашка, коли митець присвятив своє життя чистоті лінії. Ми вважаємо, що треба пожертвувати собою, щоб вкласти в предмет людську гідність. Ми віримо в чесноту цього загадкового культу та в об'єкти культу і прагнемо передусім суспільства, яке утвердить такий культ. Щодо проблеми, хто отримує виграш, а його за визначенням не може отримати юрба, ми виводимо її на другий план, бо нам байдуже, йдеться про приватного мецената чи про державу. А якщо ми і схилимось у якомусь напрямі, то в бік приватного мецената. Хай там як, ми відмовляємося повставати, щоб замінити його державою (можливо, в архітектурі, в сонеті — ні. Чи, може, сторіччя Людовіка XIV?).

42. Антиномія полягає якраз у сторіччі Людовіка XIV, але хіба вона не вимагає неперервності формування?

43. Я знаю, чого шукає Мальро*, — патетики. Він забув марні зусилля своєї юности, щоб розглядати лише чуття величі, єдину атмосферу, в якій, на його думку, можна дихати. Боротьба з самозванством. Боротьба з буржуазним егоїзмом. Боротьба з шаблонами. Великодушне обурення злиднями. Це все в ньому спиралося на християнство катакомб, а потім, утративши в постаті Бога свій замковий камінь, до ладу не може себе визначити. Адже цю суперечність без сумніву легше

врятувати з церквою і біблійними пророками, ніж з анархістським рухом, що, заснувавши суспільство, готує разом зі своїми цілями суперечливі наслідки.

44. Тільки та жертва вартісна, яка не присвячена масово виробленому товарові. Не можна пожертвувати собою задля стандартного автомобіля. Можна пожертвувати собою тільки задля порцелянової чашки. Або негритянської маски. Сюрреалістичної картини, на якій людина палить свою плоть.

45. Однаковий захист внеску і анархістів, і сюрреалістів.

46. Захист логіки.

47. Страхітливе створення людини 1926 р. та її відносин із залізниччям. Огидний американський бізнесмен. Огидний LLD*, а в СРСР не менш огидні виробники і споживачі негарних товарів. Ці юрби не стали освіченіші завдяки своїм хусткам.

48. Зрештою, до мене можуть прийти і сказати: я визнаю, що всяка економічна зміна має сенс тільки тоді, якщо впливає на текстуру. Та, коли все добре зважити, золотар і цивілізація, відображена в ньому, не варті злиднів, які я бачу. Якщо я не можу нічого сподіватися від впливу на того, хто має виграш, я без вагань обертаюся до працівника мистецтва і кричу: «Ви споживаєте товари, на які вам не дають ніякого права ваші безплідні ігри. Покиньте ці марні пошуки й вирощуйте нам картоплю». На ці слова я маю таку відповідь: «Яким правом ви обираєте золотарство як діяльність, якою треба пожертвувати? Якщо ви терпите, що існують виробники жуйної гуми? Пожертвуйте спершу ними задля величі людини.

49. Я не віритиму ентузіазмові. Він походить від спільної міри.

50. Я казав, що «кровообіг» — істина спостереження, а не «відкриття». Спостереження я можу охарактеризувати як «постійний сигнал». Насправді ми перебуваємо у зв'яз-

ку з зовнішнім світом тільки через посередництво чуттів, які передають нам плутані сигнали (або, точніше, велику мішанину сигналів). Спостерігач видобуває з цієї мішанини константи (або тривалі варіанти констант). Тож щоразу, коли я повертаюся ліворуч, моїми нервами завжди пробігає певний потік коливань і дає мені змогу помітити стіл. Таким чином я створив у світі трохи порядку. Якщо я повертаюся праворуч від столу, увесь цей потік коливань надовго змінюється (й може залежати від м'язових відчуттів). Звідси я можу виснувати неперервність столу. Зауважмо, що я міг би й не виявити цього потоку коливань, так само як у складній хвилі барабана *[нерозбірливе слово]* я можу не виявити постійного сигналу одного з елементарних коливань. Що стосується концептуальної істини (хромосоми, *[нерозбірливе слово]*, оберненого квадрату), це точки зору, де поєднуються різні спостереження. Зрештою, це твердження духовного порядку, а не чуттєвого.

51. Проблема: як ми доходимо до «констатації» істин спостереження (див. вище).

52. Ви нічого не знаєте про зовнішній світ, хіба що в сигналах є константи (отже, обличчя).

53. (Люди патетичні... необхідність спільної міри, або: втечі завдяки самому Богові).

54. Спроба синтезу, ефективність якого не була випробувана. (Тут знову йдеться про синтез божевільного).

а) Я отримую сигнали.

б) Я спостерігаю константи.

в) Певні константи діють на мене прямо (тропізми). Скажімо, такі константи, як жінка, рана, вогонь, поршень, пошта, харчі (безладний перелік абияк дібраних об'єктів).

Г. Певні константи діяли на мене механічно, з'явилися певні наслідки (ефекти цього владного механізму). Якщо вони важкі (визначити), вони пов'язують — опосередковано — константу з тяжким враженням, і створюється рухомий образ (у протилежному напрямі від рушійного тропізму): психізм.

55. Ті, хто працює в металургії, можуть сказати: «Дайте нам зарплати, які ви даєте золотарям у золотарстві...» Та коли ті, хто працює в золотарстві, складають руки й вимагають збільшення зарплат — саме тут і полягає абсурд.

56. Демагоги лестять плебсу. Як на мене, що ґрунтовніша людина, то більше вона цікавить мене. Але бідна людина теж може бути ґрунтовна (рибалка або пастух), а моя зневага до чорнороба аж ніяк не є повагою до багатства.

57. Збільшити «всі» зарплати: якщо ця операція дорівнює простому підвищенню цін, то, за решти рівних обставин, вона, звичайно, не без наслідків, а неминуче має відображатися у збільшенні грошового потоку. Отже, в якійсь формі кредитів, що їх надають банки (абсурдні опосередковані наслідки).

58. Драма є результатом того, що внаслідок інтелектуального життя змінюється природна рівновага, за якої «розум» невидимий, і, мабуть, його навіть важко виявити. Стани сліпих фактів можуть містити в собі багато розуму. Ми віримо в здатність переробити... Отак Блюм* і шлюб. Чи знає він, що пропонує чисту утопію? (Він вигадує майбутнє, не створюючи його, не знаючи, що поступово народиться щось «протилежне»). Згадаймо приклад пуми. Отже, я міг помилятися, пояснюючи, в чому саме СРСР сприяв науковій творчості, бо якщо він створює умови, то, напевне, загрожує атмосфері.

59. Ті, хто працював тепер на капітал, якщо вони працюють тепер для маси, то не підвищують рівня свого життя, бо ж ідеться про предмети, які не є елементом середнього рівня життя, а вбогість робітників аж ніяк не надолужена кращою якістю дзигарів. Але вони навіть не можуть працювати, бо продукт їхньої праці аж ніяк не можна поділити на всіх. Маса повинна складатися, щоб придбати його. Звичайно, є об'єкти, задля яких складаються (мерія замість замку), а є й такі предмети, як дзигарі, з приводу яких незрозуміло, які причини можуть спонукати купувати їх спільно, або срібна ложка, або гаптована хустка. Якщо та-

ких предметів не придбають, їхні виробники емігрують і зникне назавжди одна з традицій їхнього ремесла (непоправний розрив). Але знову-таки, рівень життя простої людини почне зростати тільки тоді, коли ці виробники працюватимуть у найзвичайніших, найнижчих галузях.

60. У СРСР досить добре розуміють науку, театр, навіть музику. Розуміють, мабуть, і книжку, але не якісну річ. Адже цивілізація полягає в тому, щоб довго берегти якусь одну річ.

61. Я розрізняв багато постійних сигналів та їхні неперервні варіації. Потім пов'язав одні з одними деякі з цих варіацій. Цей необхідний зв'язок я назвав каузальними відносинами. Особливість причини полягає в її попередності. Але, промовивши це слово, я ще не наважився вийти за межі тавтології*. Я цілком міг би говорити про «сталій зв'язок» між двома групами неперервних сигналів, особливістю цих неперервних сигналів є здатність існувати незалежно один від одного (і змінюватися з постійного сигналу в неперервний сигнал, коли... Отак і вода, що кипить на вогні).

Фактично ця елементарна причинність — уже концепція, але зі слабкою силою синтезу, бо вона пов'язує тільки невелике число сигналів. Або ж я можу назвати цю причинність спостережною. Вона народилася внаслідок спостереження. Але сама вона — вже не сигнал. Це вже життя духу. (Ця сутність уникає аналізу з боку чуттів).

А (діючи) на Б, змінює Б в Б'.

(Вогонь перетворює воду в пару).

Але вогонь складний і являється всім моїм чуттям. Отже, яка та частина сигналу вогню, що змінить Б в Б'? Але це не червоний колір (я спробував малювати вогнем). І це не запах паленого (я тут знову можу помилитися, спровокувавши запах безбарвним теплом). Це вбогий сигнал, що через мої нерви дає мені відчуття опіку.

62. Я маю тільки чекати, щоб у мені народилася концепція. Я не маю ніяких засобів «іти на її пошуки». Вона не знає — і це за визначенням — дороги, якої треба дотримув-

ватися. Існують тільки «швидкі акти», а потім загальне, ширше пояснення новою мовою.

Я не можу з допомогою міркувань перейти від однієї мови до другої.

Я почну так: «Ми абсолютно помилилися...» (і ніколи «трохи»). Системи можуть бути безмежно близькі, вони завжди цілком чужі. (Якщо вони надто близькі сусіди, навчити нової мови дуже важко).

63. Фактом є аналітичний виграш у читанні моїх сигналів, коли я розрізняю тепло вогню.

64. Я не розумію, чому не можна утвердити фіналізм, «свідомість» якого була б внутрішня, а не зовнішня. Адже саме такою є ситуація в прогресі людських суспільств, що не має фіналістського характеру, а отже, й поготів не має детерміністського. Ця широка аналогія почасти має бути слухна (і тоді можна пояснити невдалі відгалуження й водночас оцю напівслухність).

Проблема тоді полягала б у формі зв'язку свідомости з зародком, або в свідомості зародку, а потім у способі зв'язку цієї свідомости з природою.

65. Зародкове наслідування? Адже зародок купається в середовищі. Він відтворює сам себе, і це справді так, але безпосередньо в організмі, де він черпає свої матеріали. Тобто клітини організму, перебуваючи у зв'язку з зовнішнім світом, змінюються (завдяки наслідуванню?) і змінюють середовище. Якщо зародок...

66. Мене наперед відохочує писати те, що я не знаю, що хочу сказати, чи, радше, не знаю, як будувати міст між не-сформульованим світом і свідомістю. Це мова, яку я повинен вигадати для себе. (Ця операція внутрішня: усвідомити себе).

67. Те, що називають їхнім егоїзмом — це їхнє бажання не бути позбавленим своєї ролі держави. Адже за соціалізму, що не нівелює, вони могли б претендувати на той самий статус. Або, точніше, за соціалізму інші, ніж во-

ни, претендують на цей статус, не видаючись егоїстами (надані послуги).

Але вони гадають, ніби існує щось інше у володінні купівельною спроможністю, ніж відшкодування за зусилля або подяка за надану послугу. Тут є відповідальність за керування. Те, що картину поставлять тут або тут, не має значення. А от якого художника проситимуть малювати? І чи проситимуть? Які види діяльності фінансує високий функціонер СРСР?

Вони вважають, ніби певне виховання (певна династична свідомість) дає право на певну відповідальність. І це за межами інтриги, вправности, ба навіть «інтелектуального» розуму.

Вони вважають, мовляв, якщо за кожного нового покоління перемішувати людських дітей як тісто, ті, які виринуть і керуватимуть (опосередковано, через свій вплив на спрямування зарплат) духовною діяльністю, будуть саме тими, що спершу доведуть свої здібності у світській діяльності. Але ж такі люди відкидають дух.

68. Вірити в династію — це вірити, ніби пересічна людина не репрезентує нічого, що варте життя. Це вірити, ніби існує тисяча конкретних чеснот, які завдячують своє сяєво лише своїй абсолютності. Тисяча чеснот, що народжуються повільно, а не належать до одного покоління. Отже, треба врятувати не тільки конкретні чесноти, а й династії. Якщо є тільки одна династія, що охоплює все, вона рятує і створює пересічну людину.

69. Маркс про людину знав не так багато, як Паскаль. Ліві і праві. Паскаль знав набагато менше про функціонування мурашника, але мурашник не цікавить людину.

70. Під час дискусії висловлюють певну кількість загальників. Видається загальновідомим, що дискусія не може посприяти одній тезі, кожен лишається на своїх позиціях. І це правда, якщо є дві протиставлені закриті системи (а вони всі такі), а не синтез, який примирює їх.

А от я помітив, що мене легко збентежити, протиставивши мені, і то ясною мовою, пояснення, відмінне від мого. Я

одразу стаю приголомшений, побачивши слушний синтез, який, здається, упорядковує світ. Я маю враження, що було б лояльним прийняти його цілком. Тільки занурившись у тишу ізоляції, я усвідомлюю переваги синтезу, який я презентую менш вправно, але який краще координує події.

71. Зрештою я був вражений схожими елементами. Неначе таку схожість не завжди можна було довести. Я визнаю це доведення як даність, і мене опановує бажання екстраполювати. Але жодне доведення не є даністю, бо немає істини, яку я міг би відкрити.

72. Тут я збентежуся: я відчув певні труднощі, пов'язані з визначенням реальності. Я упорядкував відповідно до ефективного синтезу спостереження своєї доби. Як я можу сподіватися висувати зі своїх провідних концепцій порядок, що поширяться й на майбутні спостереження (або спонукає до експериментів)? А втім, я вже знаю, що невдовзі я зазнаю невдачі, і поява серед моїх концепцій певного нового досвіду призводить лише до ускладнення мови, єдина заслуга якої полягає в самій цій простоті. Питання можна поставити так:

а) чи є дана мова слухним знаряддям, бо на периферії системи вона навряд чи ускладнюється (а це не пояснить ефективності експериментів);

б) чи є дана мова слухним знаряддям унаслідок певної істини аналогій. Справжній збіг для *n* якихось обставин цілком пропонує шанси бути справжнім і для якої-небудь двадцять першої обставини. Це навіть підготує метод (я повинен стерегтися запроваджувати тут софізми про ймовірність).

73. Я схиляюся до другої пропозиції. Якщо спостереження справді універсальне (в порядку природних феноменів) і від прогресу до прогресу моя мова упорядкувала сукупність цих феноменів, мої провідні концепції показують мені певне обличчя. Що більше я упорядковую події, то більше наближається до мене це обличчя. Отже, моє недосконале обличчя може бути наділене певною ефективністю на периферії моїх поданих спостережень. Але я однаково не маю ніякого шансу натрапити на остаточну істину, бо моє набу-

те обличчя може трансформуватися в тисячу різних облич. Останнє обличчя, яке треба вибрати серед цієї безмежності, залежить тільки від останніх спостережень.

74. Чи не треба критикувати два типи нових спостережень:

а) ті, які поєднуються в уже зрозумілих рамках (ще одна планета для Левер'є*), а втім, за решти однакових обставин;
б) ті, яким властива тенденція розширювати ці рамки.

Чи одна теорія закінчується «відкриттям» інших?

75. Я вступив у порочне коло, бо саме інші теорії зумовлюють заміну давньої теорії. Отже, вони не могли бути спровоковані нею. Теорія не може привести до спостереження її протилежності. Вона неминуче плідна тільки у сфері своєї застосовності (принаймні безпосередньо, бо інструменти аналізу прогресують разом із наукою і йдуть за наукою). Якщо певна теорія веде мене до відкриття, це означає, що воно залежить від цієї теорії, а не від прогресу (планета Левер'є — застосування теорії, а не прогрес).

76. Отже, треба розрізняти прогрес і нове застосування.

77. Провал нового застосування закінчується або прогресом, або ускладненням мови. Коли мова стає надто складною, треба зробити «революцію».

78. Замість казати спершу: «Тіла притягуються залежно від квадрату відстані між ними», я мав би ще сформулювати як основоположну аксіому твердження, що вони скорочуються з певним коефіцієнтом у напрямі руху. Потім, що тіла притягуються й т. ін. Це ілюзія — вважати, ніби друге твердження є «безплідним відкриттям» (принаймні якщо, з абсурдної точки зору, невеликі відмінності вражають мене не менше, ніж великі). Можна було б застосувати цю характеристику до закону про обернений квадрат відстані, що теж є лише чистою абстракцією, яку годі уявити, і я нічого не дізнаюся про світ. Він є плідним, тільки упорядковуючи події. Так само й події Фіцджералда*. Саме пара

Ньютон — Лоренц* перестала бути зручною. (Я не повинен дати себе одурити історичною структурою, приписуючи двом концепціям якісну відмінність).

79. Розмова Н. Види діяльності на даній території, розподіл робітників, їхні людські зв'язки визначають «духовне обличчя» країни (принаймні почасти). Це обличчя треба або не треба врятувати, треба або ні відродити або оживити.

У суто матеріальному устрої є тільки один закон: витрачати на товар якомога менше часу, щоб виробляти більше і зберегти собі більше дозвілля. Якщо зважати на цей єдиний аспект питання, є цілком вірогідним, що товар споживатиме менше часу, якщо робітники житимуть поблизу природних ресурсів та у великих транспортних вузлах.

Іншими словами, що економніше: селити людей поблизу зернових і привозити їм вугілля та залізо чи селити людей поблизу заліза й привозити їм зерно. Здається, такої дискусії не виникає.

80. Егоїзм фінансиста — часто лише вияв цього закону «найменшого часу». Через фінансиста стає егоїстом і все людське суспільство. Якщо він відмовляється від нового винаходу до того, як «амортизував», тут є, зрештою, економія часу. І справді, постійне оновлення інструментів поглинає більше часу, ніж заощаджує його справжній прогрес. А втім, збережений і скасований людський час виявляється де-небудь у руїні, бо той, хто мав той час як капітал, або, точніше, як економію часу (саме це і є справжньою банкнотою, чи то інтегрованою в товар, чи то збереженою), втрачає його. І вся структура країни виявляється зміненою, бо фіксована точка обертання, яку становить цей власник, уже не забезпечує спрямування грошової маси в тому самому напрямі. Отже, змінюється і вся сукупність видів діяльності (не якась незначна частина, а всі разом. Тож, якщо підприємство з виробництва електроенергії, яке обслуговує мене, — абсолютно автоматична електростанція, я змінююся в усіх аспектах, запалюючи вночі лампу коло узголів'я, щоб почитати про час, функціонування, живлення мазутом і швидкість обертання турбін мого підприємства).

81. Зникнення «багатств», якими я захоплююся, тривожить мене не через «багатіїв», а якраз через злидарів, що ставатимуть тупіші від роботи, випускаючи трактори й табуретки, ніж якби виготовляли позолоту, художні палітурки, розкішні годинники й т. ін., — трохи тупіші, зате трохи ситіші. Чи надолужує втрату цей здобуток?

82. Адже робітник піднесений не внаслідок використання плодів своєї праці, а завдяки самій своїй праці, виду своєї діяльності. Працівник мистецтва, що кепсько харчується, стоїть вище від чорнороба, який їсть добре. Або ж той, хто виготовляє художній твір, стоїть вище від того, хто отримує його. І знову-таки треба, щоб той твір хтось отримав.

83. Якщо китайська чашка варта людського життя, тобто нехай коштує десь мільйон франків, знову потрібний сеньйор, що погодиться годувати, давати житло і одягати художника протягом п'ятдесяти років, щоб побачити, як у нього з'явилася ця чашка. Адже інакше художник зобов'язаний міняти річ за річчю, тобто масово виробляти чашки.

84. Або ж ту чашку купить держава, але ж вона придбає тільки одну форму чашки, і то вибрану голосуванням, тобто банально.

85. Діяльність, яка передусім підносить рівень життя, — це земля. А також види діяльності, безпосередньо пов'язані з нею, як-от транспорт.

86. Міркування Прево, можливо, хибні: порох дрібних комерсантів. Чи більше вони вкладають часу в товар, ніж адміністрація великих крамниць?

87. Ви кажете мені: «Французький фашизм прагне утвердити націю величі, тріумфувати над масою, але я маю право передусім вимагати від вас причини зла, бо інакше не віритиму у ваші засоби поправи. Я маю тут на увазі ваші пояснення, ви поміщаєте їх серед низки обставин: занепаду, що супроводить демократію, або соціальних законів, або

Блюма, або комунізму. І щоразу, коли я знаю про такий паралелізм, я довільно можу вважати один з двох елементів за причину, а другий за наслідок (я міг би сказати: «Занепад призводить до комунізму»; або: «Тут немає нічого доброго»; або ж ці обидва елементи є наслідком якогось третього).

Фактично ви претендуєте, ніби пояснили мені самогубство, довівши, що кроки людини довели її аж до річки. (Отак і Троцький, якщо він не вставляє себе в низку подій, легко доведе мені, що революція зазнала поразки, бо російська адміністрація деспотична та обтяжлива, і то через самого Сталіна. І справді, природний розвиток подій, навіть якщо він є таким з інших причин, неминуче набере форми даної дії Сталіна, яку можна інтерпретувати як гандж). Є площина подій (сліди кроків), є провідна площина (думка про самогубство). Сталін — це сліди кроків.

88. Якщо ви скажете мені: «Цей ідеал занепає унаслідок піднесення протилежного ідеалу», то розсмішите мене. Отже, протилежний ідеал утвердився внаслідок занепаду першого? Знайдіть мені спільну міру цих двох феноменів. У випадку самогубства забудьте кроки, хижку, річку та вигадуйте мені якусь гарну блондинку, що живе дуже далеко. І ви з подивом з'ясуєте, що зміна поведінки гарної блондинки змінює всю логічну конструкцію в слідах кроків і пропонує вашому аналізу іншу логічну конструкцію. Крім того, ця гарна блондинка пояснить інші дії, крім тих кроків, і синтез, який матиме загальніший характер.

89. Якщо ви скажете мені, що прогрес лівих — наслідок усієї цієї реклами, лівої просвіти, конференцій і книжок, які отруїли дух, тоді я дуже сумніваюся в цій каузальності, бо, якщо природна схильність, не залежна від цих причин, сприяє прогресові лівих, я знаю, що ознаками цього прогресу будуть книжки, конференції одне слово, реклама. Ліві підтримують свою рекламу. Ліві пересуваються зі своїм оркестром. Крім того, я маю право сумніватися в особистій ролі Доріо. Я думаю, що, коли якась потужна підводна течія, яка має вкрай переконливі мотиви, тягне цих людей праворуч, точка перегрупування нагадуватиме про

Доріо, Ларока або Бонапарта. Я маю право з'ясовувати, чи за людьми не стоять певні плідні концепції. (Я заперечую не могутність людини, а те, що поверхня подій обмежує. Сновидні асоціації. Людина, якщо з'ясує їх, могутня).

90. Ви постійно робите вибір. А я відмовляюся. Адже ви приховуєте нагоди здійснювати прогрес (а такі ліві, як ви, вже не марксистки). Ви відмовляєте тому комуністичному начальнику в праві бути водночас і шляхетним, і ницим. Чи, радше, розрізняєте в ньому для мене дві постаті, які діють неодноразово, але це вже педагогічний погляд. Бо фактично в тій самій дії і тієї самої миті, але відповідно до різних точок зору даний персонаж і шляхетний, і ниций. А якщо я визнаю ці дилеми, можливо, я зможу уникнути несправедливого вибору.

91. Ви кажете мені: «Дві сотні родин*, що не відіграють своєї ролі», і ви суворіші за мене. Адже я сказав би: «Вони діють якомога краще», але поставлена проблема аж ніяк не моральна (чи, радше, мораль — поганий замковий камінь, бо абсолютно християнський світ жив би в щасливій спільноті. Але чи зручно реалізувати такий стан?).

92. Ви мені закидаєте зародки синтезу і дуже легко бенетежите мене. Якщо ви постанете переді мною, підготувавши свій бій, із вашими п'ятьма чи шістьма збігами, які «доведуть» мені, мовляв, лиха моєї батьківщини — наслідок випромінювачів хвиль, то що я зможу закинути вам через п'ять хвилин? Нічого проти ваших збігів. Нічого проти вашої точки зору, яка має повне право на існування. Я мав би взятися за освіту й довести вам, що ваша концепція анітрохи не плідна або що є плідніші гіпотези. Але ж ідеться про тривалу операцію, яку дискусія не дозволяє. Кожен з ваших аргументів лишитьсЯ неспростовним. Істина не локальна, і ви завжди матимете право сказати мені, мовляв, якщо самогубця втопився, то через кроки, які вели до річки, або що поширення комунізму, якщо воно відбувається, — результат безхарактерности французів. Але це не навчає мене нічого, бо я вже знаю, що прогрес однієї

сторони, хоч яка його причина, набуває подоби боягузтва другої.

93. Я знаю, і то точно, що істини немає. Але я повинен назвати причиною не один з кількох елементів, пов'язаних із розглянутим елементом, а елемент, який упорядковує якомога більше елементів. Адже, звичайно, я підбадьорюю правих і роблю їх сильними, проте не перешкоджаю лівим рекрутувати й т. ін., і тут я повинен пояснити не тільки те, чому праві підпадають, а й чому ліві здобувають територію. І чому розум (Перен*, Ланжевен*) іде до лівих. Якщо ви не запропонуєте мені пліднішого пояснення, ніж сама «любов до успіху» (а вони мали його й серед правих), ви нічого не поясните мені.

94. Одна причина не відкидає інших. Я не відкидаю жодної причини. Я справді хочу вважати, що особистість Гітлера врятувала Німеччину. Я справді хочу вважати, що стан Німеччини породив Гітлера. Я просто вважаю за безплідні такі дискусії, які неефективні або визначають як причину елемент, що не має здатності синтезу й не відповідає моему уявленню про причину. Все є причиною, ніщо не є причиною. Проте існує певна можливість упорядкування.

95. Мені начхати на операцію, яку ви виконуете, показуючи мені ваш майбутній світ. Якщо ви не поясните мені, і то зрозумілою мовою, причини вад теперішнього світу, який піддається аналізу й простерся перед нашими очима, то як ви хочете, щоб я йшов за вами, якщо ви обмежуєтеся тим, що покажете мені майбутній світ у його досконалості? Я маю право думати, що вам властива недостатня сила аналізу, щоб передбачити події, якщо ви не вмієте навіть спостерігати їх. Тим паче, що незручності, яких ще немає, постануть у ньому, а я не можу наперед не те що охарактеризувати їх, а навіть знати про них. Отак і в Патагонії, де були пуми, що їли овець. Коли винищили пум, збагнули, що вони їли переважно гуанако, які були невидимі, бо нечисленні, проте, тільки-но не стало пум, розмножились і процвітали, що обернулося катастрофою для овець, які мають ділити з ними пасовиська. А ви теж не знаєте, до якої нової рівноваги

ви йдете. Її годі уявити, бо детермінізм зазнає невдачі супроти творчого синтезу. Еволюція аж ніяк не містилася в засновках. Логіка тут тільки очевидна (як-от логіка кроків самогоубці); ви завжди пишете логічну історію, проте не вмієте передбачити історії, бо, коли виходиш із хижки, перед вами відкриваються тисячі напрямів. Ви довільно обираєте один напрям серед тисячі. Передбачаючи, ви пропускаєте головне: протилежність. А отже, й майбутні синтези.

96. Розважливість правих, які загалом вважають, ніби реалізовані рівноваги містять велику кількість розуму, і вірять, що світ у своєму динамізмі не дається конкретному розумові.

97. У суспільстві, схильному до анархії або комуністичному, можуть відродитися нонконформісти, вбиті першою стадією еволюції. Оскільки багатьох товарів немає в достатній кількості, ми запитуємо себе, як розподіляти їх без контролю і, якщо є контроль, без засудження нонконформістів. Але якщо я звертаю свою активність у напрямі, який мені подобається, як буде забезпечене виробництво? Я розглядаю сьогодні виробничі види діяльності. Відповідно до простого механізму капітал, якщо відрахувати частину його прибутків, яку він використовує для підтримки людей, що працюють на нього, розбудовуючи цивілізацію, платить мені, а отже, дає мені змогу доступитися до товарного запасу тільки тією мірою, якою я виробляю. Отже, я виробляю забезпечую певний прибуток, але він не може бути дуже високим, бо існує шкала мір, і капіталіста оподаткують за зажерливість, якщо його прибуток перевершить звичайний узгоджений прибуток, який відповідає характерові видів діяльності на даній території. Тобто існує природне гальмо для цієї узгодженої толерантності (стану рівноваги між виробництвом і цивілізацією), зумовлене зокрема конкуренцією.

98. У комуністичному суспільстві сталінського типу є простір для компромісу, тож для цивілізації це перевага. Але нонконформіст — і прогрес, яким він керує сам, — гине. В анархістському суспільстві він знову може жити, але якою є

структура, яка надалі зумовлюватиме рівновагу між діяльністю виробництва і цивілізацією? Якби я жив, вибираючи працю, за яку візьмусь, я будував би собори і ніщо не зобов'язувало б мене закручувати гайки на заводі «Сітроен». Адже той самий примус, що міг би зобов'язати мене закручувати гайки, заборонив би мені бути нонконформістом.

Єдиним розв'язком була б обов'язкова громадська праця, про яку каже Арон*. Але, щоб вона була плідна, я маю бути ознайомлений у цьому аспекті з усіма незручностями такої системи. З висоти пташиного лету:

Стандартна опока індивіда.

Роздвоєння особистості, яке перешкоджає людині зануритись у свою творчість.

Нелюбов до праці.

Під громадською працею я розумію податок на продуктивність, стягуваний з усіх індивідів, яким потім буде вільно здійснювати свою духовну діяльність, як вони розуміють її.

99. Нова концепція. З одного боку, демократія (за якої способом є податки), а з другого — передусім конкуренція обмежують зв'язок цивілізаційної діяльності з виробничою діяльністю (тією мірою, якою цивілізаційну діяльність фінансує капіталізм). 1935 р. будували менше замків, ніж 1840-го. Тією мірою, якою виробляють більше, з'являється схильність цивілізуватися менше (тут, мабуть, ідеться про софізм, бо, якщо народжуються десять підприємств, з чого випливає вдесятеро більший прибуток, і якщо їхні податки зменшуються, прибутки зростають і далі. Але все-таки цей зв'язок полягає в зменшенні).

Однак лишається слушним твердження: що більше я роздрібнюю свою власність на засоби виробництва (з однаковою продуктивністю), то меншими стають мої податки на прибуток. І менш численним абсолютно і відносно стає населення, яке живе з нього (творчість цивілізації).

100. Те, що буде створеним, що народиться, буде логічним. І ні: те, що є логічним, народиться.

101. Певною мірою, коли мені кажуть про соціальне, я помічаю, що від мене щось приховують (якщо йдеться про

упорядкування мого суспільства, не залежне від економіки).

102. Я вважаю за цілком природну річ, що в патріотизмі обстоюють певні цивілізаційні вартості. Якщо ці вартості опиняються під більшою загрозою внаслідок внутрішньої еволюції, ніж закордонного впливу, то є абсолютно слухним єднатися задля їхнього порятунку з закордоном. Патріотизм, заснований на спільному егоїзмі, який, до речі, важко й визначити, — це безглузддя.

Спільний егоїзм нищий та брудний, і тому ліві нахваляються, що не причетні до нього. Отже, чим дорікають вони сьогодні закликає до закордонного фашизму або до емігрантів? Емігранти 1789 р. видаються мені цивілізованішими й послідовнішими, ніж варвари 1937 р., ладні заплатити своїм розбитим обличчям за прапор, що нині вже воістину позбавлений змісту і зводиться до штандарту загону.

103. Він лівий, бо «любить» народні маси. Інший, бо не любить їх. Лівий, бо чесний і заслужений робітник має право плювати на землю, — або тому, що має право на носову хусточку.

104. Людина Паскаля (права), людина Декарта (ліва). Лишається написати справжню історію цієї першої людини. Історію концепцій.

105. Власність на засоби виробництва. Якщо капітал сам забирає зарплати, з допомогою яких будуватиме майбутні підприємства, він володіє ними. Якщо він покликається на ці зарплати (акціонерне товариство), тоді точнісінько за цих самих умов він керує ними, — й підприємство тоді колективне. Фактично це зарплати всіх.

106. Якщо ви думаєте про повільність — саме це я й закидаю вам — технічних здобутків, не довіряйте софізмам, які ви будете, обмежуючи приклади однієї спеціальною категорією об'єктів: науковими об'єктами, сама форма яких зумовлена прогресом. Якщо здобутки науки дають мені

змогу спростити те, що я називаю радіоточкою або автомобілем, якщо вони дають мені змогу послідовно зекономити коліщатко, потім два, потім три в цій машині, економія часу, який я використовую на її будівництво, і справді може видатися надто швидкою. Але наша дискусія зосереджена не на науковому об'єкті, складність якого залежить від стану науки, а на звичайному об'єкті, складність якого фіксована й залежить тільки від використання (стіл, ванна, будинок, горщик, взуття, тканина й т. ін.), технічний прогрес уже визначає тільки час, використаний для виготовлення об'єкта цієї конкретної форми, і то не залежно від науки. Саме цей прогрес я й називаю повільним. І це прогрес, про який ми говоримо, бо ж ідеться про речі, які розподіляють усім і які визначають передусім рівень життя.

107. Ще одна форма попереднього пояснення. Робітник прагне керувати автомобілем. Він витрачає (щонайменше) один франк за кілометр. А заробляє п'ять франків за годину. Тобто його кілометр у машині обходиться йому у хвилину, потрібну, щоб проїхати його, плюс дванадцять хвилин перебування на робочому місці, які оплачують йому вартість цього кілометра. Отже, тринадцять хвилин. А щоб пройти цей кілометр пішки, людина витрачає десять хвилин. Тобто втрачає три хвилини. (Справжня економія буде тільки тоді, якщо в машині їхатиме кілька пасажирів). Зате йдучи пішки, робітник побачить менше краєвидів.

Насправді ці міркування, здається, не зовсім слушні. Адже, їдучи цей кілометр, робітник дав змогу проїхати його ще кільком людям. Його годинна зарплата становить лише частку того, що він виробив за годину. Один чоловік працює за трьох-чотирьох у системі виробництва (корисного) і призначеного для споживання. (Треба подумати. Звідси я повинен висновувати не дуже багато, бо зі своєї зарплати — а не з невидимого податку — він платить ще й лікареві. А справді втрачає відносно ціни товару він тільки прибуток капіталу плюс податок, тобто менше половини).

А втім, коли відняти прямий податок, у робітника вже не лишиться п'яти франків за годину. Тобто один франк репрезентуватиме більше ніж дванадцять хвилин, але це

міркування не грає ролі, бо робітник просто віддав іншому частину свого права керувати автомобілем.

108. Ті, чий час коштує дуже дорого, мають виграш (комуніст), але статистично суспільство, яке вимірює в середньому людський час згідно з профспілковим тарифом, не виграє нічого.

109. Аргументи Ж.

Ці аргументи полемічні. Тобто мають сенс лише тоді, коли ними послуговується певний арбітр: людина, що судитиме про блискучість дискусії та інтерпретуватиме як акцентовані місця кожне мовчання й кожне міркування суперника. (Якщо йдеться про те, щоб заплутати суперника... або заткнути йому рота...)

110. Якщо ми хочемо визначити експлуатацію людини людиною, треба шукати її майже всюди і обурюватися тим, що ті, чий «час коштує дорого», спожили (автомобіль) час тих, у кого цей час коштує недорого.

111. Про лівих, бо я не люблю мас. Якби я був лівим, що любить їх (тобто в даному випадку віддавав би їм перевагу, бо ж ідеться про служіння їм на шкоду привілейованих), я б стерігся боротися проти умов життя, які формують їх, отже, надають їм шляхетности (проти нещастя, жертв, несправедливости), бо я категорично відмовляюся думати про щастя людини, якої я не знаю (ситість, егоїстичний добробут, буржуазне травлення), я можу думати тільки про звелічення людини, яку я знаю або якої прагну. (А втім, щастя походить не від спожитих об'єктів, і дурень той, хто міняє дружбу на безплідні відносини з річчю). Якщо ваш погріб або комора, о анархісти, продукує такий людський виквіт і сприяє такому запалу розуму й серця, рятуймо цей погріб і комору, так само як рятують чернечу келію від гарних, світлих будинків, легкого життя і справедливости.

Та існують інші плани, крім планів моральної цивілізації, і я маю право думати, що певний рівень життя служить інтелектуальному життю (Декарт: «Я мав щастя не знати клопоту про багатство...»).

112. Вочевидь дуже важко підступити не по-фіналістському до проблеми сенсу життя. Якщо я втратив благословення релігійного пояснення, принаймні треба, щоб я зберіг його вартості, бо вони необхідні й плідні. Якщо людське життя не має сенсу, який спонукає його йти до якогось кінця, бажання зводиться до того, щоб жити якомога краще, проте я не можу задовольнитися жахливим процесом [кривоокого], що один за одним споживає свої роки, нічого не приготувавши в собі самому, в цій замурованій комасі з її запасом харчів є щось нелюдське. Людина повинна шукати деінде та тікати (музика, поезія, релігія, жертва [універсальність] й т. ін.). Невисокий інженер з Х, з яким я обідав у Перпіньяні, і який не знав нічого, крім рівнянь свого фаху та покеру. В ньому чогось бракувало. Він може уявити себе щасливим, він може любити себе такого, проте йому бракує справжнього щастя (адже, не будучи вже метою, воно є лише чуттям багатства, яке супроводить справді людську діяльність). Він не знає смаку відкритого моря. Дикої качки*.

113. Надайте повного значення цьому факту: ніколи не йдеться про свідомий вибір. Ми не знаємо всього потрібного про те, якими ми були б, якби були іншими. Тут є, мабуть, заклик, але плутаний, темний і дуже рідко владний.

Тож можна тільки повернутися.

114. Я дуже вірю в істину поезії (й мені допоміг Едінгтон*, що говорить про різні символічні упорядкування): поет — не більш непотрібний, ніж фізик. І той, і той відкривають істини, але істина поета нагальніша, бо йдеться про його власну свідомість.

115. Абсурдно завжди боротися проти. А що, як зробити коли-небудь підсумок усіх теорій? Чого вимагають праві, ліві, сталіністи, троцькісти, анархісти? До якої мети спрямовані запропоновані засоби?

116. Якщо кризи народжуються разом з добою, коли збільшується індустріалізація, я маю право думати, що секрет полягає в процесі заощаджень. Він аж ніяк не полягає

в процесі запропонованих предметів, бо новий потік товарів (Південна Америка) завжди знаходив покупців. Нові зарплати не одразу стають доступними — і тут знову є можливість поділити нову енергію (чи немає тут необхідності, яка змусила себе «чекати»?). Якщо ні, годилося б шукати в нагромадженні скарбів (невпевненість), коли економіка зливається з Заощадженнями.

117. Соціаліст: «Ваша індустріалізація без плану — один з чинників кризи; ви не пропонуєте товарів відповідно до ієрархії їхньої потреби. Наприклад, капітал отримує прибутки, коли пропонує порох дрібних речей, які неминуче зумовляють порох зарплат».

Передусім ми бачили, що самі ці прибутки розпорошуються, проходячи через руки тих, хто буде замок або стереже дичину.

Але, з другого боку, як вони поясняють, що не утворюється природна рівновага, залежна від попиту. Чому, якщо є попит передусім на дорогі речі, я буду змушений виробляти порох дрібних речей, на які немає попиту?

Крім того, якщо якийсь економічний режим створює потребу й навіть демагогічно підпорядковується їй, це такий капіталістичний режим. А ви, соціаліст, претендуєте, ніби не користеся йому, а чините йому опір і піднімаєтеся крутим схилом. Замість жуйної гуми ви будете ванни. І припускаєте, ніби, розподіливши рівну для всіх купівельну спроможність, не зможете їх продати. І що тоді?

118. Про конкуренцію: вона спричинить зменшення прибутків, а не зарплат (?).

Підвищення зарплат (в усій сукупності) не тільки призводить до їхнього знецінення, а вже означає його. І справді, власник ста франків (іноземець) має право на трохи меншу частку праці робітника. Щодо золота... очевидно цей іноземець може купити таку саму кількість золота. І це золото в нього дасть йому більше. Але тоді я сам куплю золото, яке посилятиму за кордон, і золото, цілком логічно, втече.

119. Одне слово, сто франків варті певної визначеної пропорції в моїй соціальній системі *такої-то кількості го-*

дин праці (оплачені відпустки зменшують цю кількість) (так само і зменшення продуктивності).

120. План причин. Можливо, в ньому я знайду приклад того, що стосується вугрів, коли людина спостерігає літак. І так само в простеженні слідів самогубці на піску.

Якщо на широті Аландських* островів сукупність вугрів поділяється, я завжди знайду фізико-хімічну (або детерміністську) причину вибору орієнтацій. Та чи не є ця каузальність лише супроводом? Чи не є визначення напряму, який треба обрати, хоч який його спосіб, неминуче фізіологічним виявом? І чи не є ця начебто фізіологічна каузальність лише «проекцією» на дану площину якоїсь зовнішньої реальності? Чи не є в крайньому випадку можливим, що рукою, яка вбиває, здається керує каскад детерміністських зв'язків? Чи не можу я сказати, що я створюю свою причину, створюючи наслідок? І детермінізм стає ілюзією.

121. Це твердження дуже слушне, коли йдеться про те, що я створив причину, створивши наслідок. Наслідок неминуче має причину, але одна причина має тисячу наслідків. Проте історія (біології, хімії чи інша — адже є й історія хімічної реакції) приховує від мене цю реальність. Лише статистично одна причина має один наслідок.

122. Іншими словами, якщо я спостерігаю феномен на іншій площині, ніж площина свідомости, і бачу, як він розгортається відповідно до певних каузальних зв'язків, то чи існують незнищенні розриви, які відповідатимуть утрочанням свідомости (а отже, й навпаки, їхня відсутність свідчитиме, що свідомість не відіграє ніякої ролі), або ж чи не є роль свідомости завжди провідною (це логіка), тож вона ніколи не примушує логіку, а тільки веде її, бо логіка сама по собі не веде нікуди (математика, що невидимим способом керує інтуїцією, тобто невидимим вибором точок зору).

123. Прибравши дерево, я прибираю сигнали, які міг би отримати.

124. Істина. Звісно, правда, що вона була там опівдні. Ця інформація походить зі сфери зареєстрованих сигналів, а в процесі аналізу сигналів, сприйнятих багатьма свідомостями, мова одразу стає вкрай плутана. Але чому (причина) істина була там? У світі все пов'язане з усім, я можу обрати пояснення, яке підходить мені, й доведу його. Те зпоміж них, яке я назву істиною, — це пояснення, яке буде плідним і дасть змогу передбачити якийсь інше значення або (в разі хвороби) спосіб лікування. Або ж, у разі соціальних проблем, спосіб розв'язку. А фактично чи не є ним просто пояснення, яке забезпечить мені просту мову?

Отож каскад причин. Істина була там опівдні з такої-то причини, і то байдуже з якої. Вона була там опівдні, а тут учора з іншої причини, бо перша причина дасть мені надто складну мову, проте щоденне поведження істини, а отже, й ці два акти, мені цей чорнявий молодик аж ніяк не пояснює. Пояснила певна внутрішня доля (належна, скажімо, до психоаналітичного комплексу). А якщо з допомогою своєї інтуїції я відкрию в індивіді цей корінь, то буду здатний до дивовижних відкриттів дрібних конкретних фактів. І, зрештою, фізичний і внутрішній світ у їхній сукупності можна пояснити тільки з допомогою Бога.

125. Здатність організовувати синтези безперечно більше шкодить, ніж допомагає, пошукам істини. Адже не в ній полягає справжній розум. Якби я був бездоганно вправний та віртуозний у словах, я зобразив би байдуже яку архітектуру причин у найспокусливіших подобах. І завжди був би задоволений помилкою (а точніше — неефективністю). Проте я вважав би, що моя теорія ефективна, якби я вмів запровадити в неї — завдяки вправності мови (або пояснити завдяки їй) — байдуже який новий факт, забуваючи, що єдина реальна ефективність — не педагогічна, а динамічна, та, яка дає змогу передбачити.

126. Педагогічна істина (історія).
Динамічна істина.

127. Видатний лікар — не той, хто з допомогою міркувань відкриває зручний замковий камінь (педагогіка), який «пояснює» всі конкретні хвороби. Він не знає — немає способу дізнатися, — чи йдеться про причину, а чи про наслідок. Видатним лікарем є той, хто інтуїтивно здогадується про внутрішню єдність.

128. Ось проблема для мене: чи не є динамічна істина завжди простішою за педагогічну істину?

Ні. Закон Ньютона простіший за формули Айнштайна, якщо йдеться про пояснення експериментального світу Ньютона. Ми чули, як кажуть: «Ньютон видається немов спрощенням, наближенням, достатнім, щоб...» — отже, простішим, бо саме йому віддають перевагу у випадку близьких вимірювань.

Проте Айнштайн видається простішим, коли йдеться про пояснення досвіду 1937 р.

129. Наука водночас і спрощується, і ускладнюється. Туманним є сам цей термін.

130. Якщо я не відкриваю в історії закону, якщо отакі пов'язані — а отже, збагнені мовою — феномени, якими видаються мені війна, прихід Гітлера до влади та розв'язок конфлікту в Іспанії (про це я знаю з досвіду), водночас не менш недоступні, ніж усі римляни, незважаючи на наукову критику сьогодення, це тому, що немає фіналізму, або, точніше, детермінізму, а є свідомість. Точність статистичних законів (страхові компанії) в поєднанні з неточністю історичних передбачень — ось де ознака свідомості. (Проте я завжди знайду сліди кроків). У чаші подій ніколи немає таємниці. Ця жінка, що була тут, а потім там, віддається щоразу з логічних причин. Та це аж ніяк не означає, що друга чаша, ближча до людського розуму, не надала більшої ясності моїм поглядам на події.

131. Дослідження цих дій не заперечує свободи.

132. Ситуація ще простіша. Коли дискутують навколо столу, накритого зеленим сукном, це свідчить про намагання пе-

редбачити, як курка вилупиться з яйця. Проте немає ані курки, ані яйця. І ми марнуємо свій час і енергію на безпредметні міркування. А потім, якщо перемагає той, хто не брав участі в дискусії, а лише спирався на свою віру, обурюються. «Непристойно пощастило... й т. ін.». Таке ставлення аж ніяк не видається розважливим.

Аргумент Деа* нічого не вартий, так само як і думки Бореля* про ймовірності: загальне виборче право руйнує дух творчості.

ЗАПИСНИК IV

1. Мені байдужа ницість людей, які виконують дану функцію, але де ще можна знайти цілителей душ? Якби ж унаслідок цього пошуку народилася душа...

2. Інший і його картезіанська свідомість — це неточно. Є тільки інтуїтивне пізнання. Декарт відмовляється від суперечностей.

3. Це таки воно — спільна міра любови. Вона або смерть на війні. Любов, яка не розчаровує.

4. В іншій формі: щоб урятувати саму структуру, треба врятувати навіть ієрархію зарплат.

5. Я більше покладаюся на життя, щоб керувати розвитком заводу, ніж на абстрактні думки одного функціонера (наприклад, із Дніпробуду*).

6. Він, безперечно, забув про кольє з перлинами, але забув ще й про автомобілі «Іспанос», кераміку й картини. Він забув про всі речі, які увібрали забагато праці, щоб їх можна було розподіляти всім, тобто забув про цивілізацію.

Оскільки він абстрактний інтелектуал, він планує знову утвердити цивілізацію одним порухом пера, мов якусь додаткову даність, та якщо він не думав спершу про світ, залежний від людини, є дуже мало шансів, щоб людина знайшла собі в ньому місце.

7. Дурниця плану, який не може передбачити гуанако. Цей документ, створений розумом однієї людини, що прагне, до речі, здійснити неможливу дію (спрямувати в майбутнє логіку, яка бере до уваги тільки минуле), втрачає благословення всякого розуму, що зважає на стани природної рівноваги.

8. Подія, не пов'язаним на одній площині, ніщо не перешкоджає бути пов'язаними на якійсь іншій площині (кроки до річки). Отже, випадок не має абсолютного значення. Це не що інше, як непізнання.

9. Хибна позиція, Б.* Люди, які стягують податок з метою дати змогу жити населенню, яке не сприяє виробництву товарів, що їх розподіляють усім, проте репрезентують цивілізацію. Йдеться не про те, щоб знати, що вони стягують, і знати, що вони стягують, бо треба поглянути на плоди їхньої діяльності. Б. забув головну проблему (нагородження в певному місці не означає нічого).

Це саме твердження стосується й замку, приватної колекції, яку тільки-но віддавали на короткочасне збереження, а тепер вона — колективний набуток: чи виграє територія, якщо не має ані замків, ані колекцій?

10. Аналогії можна пояснити ідентичністю структур. Річ, яка призводить до фальшування того, що я вимірюю, — це структура. Психологія теж можна сформулювати мовою структур групи.

11. Марно нарікати на демократію, на демагогію, на механізацію. Глибока причина того, що індивід позбувається всякої конкретної оригінальності, має своє коріння, по-іншому живлюще, в удосконаленні засобів існування (пересуваннях незнайомих назустріч одне одному, а надто в тотожності джерел: газет, радіо, телефону, громадського

транспорту). На диво, бракує тиші й молитви (здатності скласти молитву, в якій індивід вийде за свої межі). Чим ви, Жіде, заміните таку вправу? Душі сьогодні стають черстві.

12. Психоданаліз. Його головна мета — пошуки «значення» речей. Яким є значення сновиддя — і це значення видається правильним. Але яким є значення вчинку? Або поетичного образу? Психоданаліз, можливо, не здогадуєчись про це, живить мрію про спільну міру (індивід, почуття і дія безмежно прості, тільки мова ускладнює їх, не маючи епітетів, здатних висловлювати суміш ревнощів і великодушності, яку ми називаємо комплексом). Отже, я намагаюся прочитати за символами цю спільну міру.

Я переймаюся тепер теорією згнічення, неусвідомленого й сексуальності. (Якщо індивід має добрий вигляд, я завжди матиму символічну співзвучність — і на сексуальній площині, й на інших. Але я не знаю, що таке причина).

13. У хворобі феномен цілком [заспокоєний] (і не відкладений) у присутності лікаря.

14. Така собі класична типографія. Не те що люди, які використовують її, розумніші, просто глупота прихована, або ж вони мають вигреш від розуму, вже застосованого (ліві цього не знають).

15. Якщо патенти дають менший прибуток, ніж використання патентів, хіба неправда, що така ситуація замість означати експлуатацію розуму з боку торгівців означає, що адміністрація бере гору у винаході і найрідкіснійший геній — це геній адміністратора?

16. Я чую їх у бістро, коли вони грають у карти й висловлюють із приводу гри фрази, в яких відіграють роль усі їхні почуття: гнів, обурення, релігійні схильності тощо.

17. Не йдеться про те, щоб знати, чого, на вашу думку, вони заслуговують. Йдеться про те, щоб знати, якими

відповідно до ваших бажань вони мають стати. Саме в цьому й полягала величезна помилка.

18. Труднощі моралі самотньої людини. Якщо вона самотня, вона не має на кого рівнятися. Роль Бога або ближнього, що судить, та аж ніяк не ми.

19. Отже, небезпечність концепції заслуги і винагороди.

20. Велика помилка полягає у вірі, ніби ми вичерпали тему, коли пояснили її (скажімо, біль, коли пояснили сльози). Звісно, я вмію пов'язати рівняннями електричні феномени, які дають мені змогу в кімнаті слухати Париж або Буенос-Айрес. Але отаке прийняття, таке [втручання], такий абсолютний збіг?

21. Міркування про радіо. Коли радіо передає політичну інформацію, вона не має значення, поки ми не покрутимо ручки, щоб знайти зміст надструктур, які перебувають у взаємній опозиції, з'ясувати багатства тих воїнів, інформація про яких пояснює нам схему боротьби.

22. Ось що найдужче дошкуляє мені на землі: та частина К., що ввійшла в нерозривний союз і не знає про себе. Це все сходиться в Богові. Ви — великий резервуар світу, можливо, втраченого.

23. Софізм Жіда. Адже художній твір не може придбати цілий колектив. Це відібрало б у твору всякий людський сенс. А пересічний смак юрби впирається в те, що він ненавидить: у Росію. А втім, завжди постає проблема матерії, і тоді ми кажемо: «Яка аморальність з боку цього поета, що пише сонети про кохання, коли немає досить зерна. Тож нехай іде обробляти землю». Адже, зрештою, саме цим дорікають Ротшильдові, коли кажуть, що своїми грішми він спожив сонет про кохання: він перешкодив тому поетові обробляти землю.

24. Що то за колективи, яких він прагне, і хто зберіг те все, що становить багатство індивідуальності? Як він хоче, щоб ми не вперлися в Росію? Анархія може розколотися

на групи, а це неминуче має призводити до сталінської структури — бо тією мірою, якою вона зменшує споживання часу людиною, не засновуючи могутніх колективів, вона знову докорінно знищує виробника вишуканих сонетів.

25. Божественність виражається через індивіда, що йде проти пересічних уподобань.

26. Треба розглянути виробництво, лише відкинути експорт. Для Франції лишається стільки-то шампанського. Скільки ми скупаємо звичайного червоного вина (яке не йде на експорт), змінивши характер праці робітників?

27. Я, безперечно, бачив, як багато людей будують замок для одного з-поміж себе замість збільшити свої хижки. А надто я бачив, як власник цього замку збільшує кількість заводів задля номінальної власності, вочевидь суперечливої в собі, але точно аналогічної керуванню. Частина замку — яка вона? Невелика в періоді процвітання, якщо ми маємо тенденцію придбавати багатства, тобто заводи. Ще менша в періоді кризи, коли їх не слід витратити. Фактично вже ніхто не будує замків. Що стосується вже збудованих, то чи є шкідливим для долі людей, якщо їх займають індивіди, які рятують таким чином своєрідну фасадну аристократію, що сприяє, можливо, справжній аристократії? І чи справді погано, що в селі є церква, а в місті — собор? Ці блага не підлягають розподілу, а якщо розподілити їх, вони не підвищать добробуту. А втім, якщо скористатися іншим міркуванням, то мешканці замку — з огляду на розмір прибутків — є його наймачами, а їхні суперечливі прибутки — якщо вони суперечливі — перерозподіляють серед мас у вигляді купівельної спроможності.

28. Мені абсолютно начхати на погляди Гарсії Олівери. Чи справедливо, що той, хто має кращий зір, живе краще за металурга? Я не знаю, як визначити справедливість (чи це рівність?). Єдине питання має такий характер: «Яка структура найкраще сприятиме творчості та духовному життю?» Отже, я поміняю ролі, назву справедливостю те, що...

29. Розвивати науку — аж ніяк не «передбачати» з допомогою рівнянь, які навіть у науці нічого не передбачають, а зважати на філософію, народжену з науки, саме ця філософія й керує прогресом. Прогресом від концепції до концепції, не визначених одна одною (якби наслідки містилися в початках, світ був би фіналістським), але щоразу простішої. Саме наука навчає нас обирати [за визначенням] справедливий. Саме в ім'я науки я відмовляюся від певних дій, як-от пошуку майбутніх законів.

30. Відмінність між детермінізмом* і фіналізмом* полягає в тому, що якраз майбутнє й не міститься в теперішньому, дарма що нерозривно пов'язане з ним. Кілька можливих статистичних наслідків.

31. Якщо є вибір між урядуванням індивіда і урядуванням маси... думаю, — й мене навчило мале провінційне містечко, — що урядування маси — найгнітючіше й найтяжче, яке тільки може існувати.

32. Приклад добору: тільки талановиті художники... але тоді вже не буде талановитих художників: вони є результатом добору, який не стосуватиметься вже нікого, бо кепські художники повмирають із голоду, оскільки нічого не продаватимуть, і тому припинять малювати.

33. Наука ніколи не дає змоги «передбачати», або, точніше, передбачає тільки повторення. Теорію створюють, щоб пояснити характер зв'язків між феноменами; образи, які впливають із рівнянь, мало що означають. Вони слухні аж до... десяткових дробів, і це все.

Теорія ніколи не передбачає ані розвитку, ані того, який синтез буде наслідком тези та її антитези.

Розвивати науку — це відкрити зв'язок причин, повертаючись у минуле — і теперішність — відносин. Та аж ніяк не передбачити майбутнє, тобто метод обрахунку малих десяткових дробів. Або дерево, починаючи від першої живої клітини. Або долю пролетаріату. Думати про майбутній соціальний світ — це антмарксизм.

Детермінізм полягає у формулюванні, що дерево народилося, і в з'ясуванні його походження через пов'язування фактів, які можна пояснити. А не у формулюванні, що знання природних законів дає змогу, вивчивши початкову клітину, передбачити око й дерево, бо тоді ця думка була б суто фіналістською, тобто протилежністю детермінізму.

(Навіть якщо причина, замість бути внутрішньою, була зовнішньою, якщо природа мало-помалу формувала життя, знання цих законів могло б дати змогу передбачити... *[незакінчене]*)

Якщо свідомість може передбачити око, світ фіналістський.

Якщо свідомість не може передбачити ока (а вона справді не може), то є тільки одна послідовність причин, що піднімається низкою реалізованих подій, проте від цього напрямку відгалужуються численні можливості. (Математики схильні до дедукції, але керує інтуїція. Вони дедуктивні, коли простежують теореми, але інтуїтивні в напрямі майбутнього). Психологія — це спрямування сновиддя, я не пояснюю свого сновиддя, коли знаходжу зв'язок між психічними асоціаціями. Чому я запропонував цей напрям, коли можлива безмежність інших?

Чи існує закон, що, спираючись на три перші знаки десяткового дробу, є слухним і для четвертого? Можливо, але я вже відступаю від абсолютної точності. Теорія має певну зону слухності, що ширша, але ненабагато, за реальний досвід. Значення аналогії. Я визначив певне обличчя, схоже в багатьох аспектах. Воно схоже ще й у кількох інших.

Теорія служить мені тільки для побудови гіпотез та їхньої перевірки. А гіпотези обґрунтовані. Отже, я можу передбачити... Але тут слід стеретися софізму, бо те, що я передбачив, — аж ніяк не розвиток теорії, а її зміст. Я передбачив, що це входить у рамки теорії, й перевірів. Таке поширення аж ніяк не є поширенням у часі. Це підпорядкування повторенню того, що попервах видавалося чужим такому характеру повторень. Відкриття обличчя під іншим обличчям. Єдиний реальний прогрес — це виграш, якого досягаєш у визначенні десяткових дробів, а таке важко передбачити. Ньютон нічого не міг передбачити й не вдавав,

ніби досяг у цьому успіху. Якої форми набувають ті самі закони, коли визначаєш кілька додаткових знаків десятичного дробу? І це тому, що він не знає, якими будуть ті знаки.

Я можу передбачити прогрес мови не більшою мірою, ніж прогрес суспільств. Не більшою, ніж прогрес живої клітини.

34. Сам марксизм чинить опір фіналізму. Синтез, нова мова розривають детермінізм у мові. Отже, я не можу передбачити. Але марксисти, які нехтують його, — анти-марксисти. А я, як і про пролетаріат, не знаю, якою була історична місія клітини, що хотіла стати оком.

Подумайте про наш світ сьогодні. Хіба це не достатня праця? Не досить плідна? Як я можу вірити в завтрашній світ, що не дається людському сприйняттю, якщо ви не вирішите ясною мовою суперечки сьогодні? Історія Риму досить банальна.

Можливо, коли-небудь відкриють закони еволюції до майбутнього. Поки що ніщо не дає нам підстав думати про це. Всі прогнози виявились хибними.

Але ж передбачили літаки... Треба довести цей софізм. Це означає, що «ми прагнули», проте вочевидь не реалізували своїх прагнень. Тут ідеться не про передбачення, а про створення. Літак народився з того, що його задумали. Або бажали. Це не дерево, яке вийшло зі своєї насінини й було пророчо передбачене, це дерево бажане. Такий винахід — фіналістський. Людина — і її свідомість — роблять свій внесок до фіналізму.

Та життя теж удосконалилося, і те, на що здатна людина, — це, власне, якщо вона не має душі, те, на що здатна жива матерія. А якщо жива матерія кінець кінцем — не якась чужа субстанція, то загалом на це здатна матерія в певній формі. І тоді світ був би фіналістською субстанцією.

Але це анітрохи не перешкоджає мені розуміти його відповідно до наукової мови. Бо, якщо напрям, який ми оберемо, фіналістський, я знаю, що, простежуючи вглиб низку подій, я повинен мати змогу описати світ по-детерміністському. Фіналіст, напевне, тупий, якщо його метафізичні міркування вберігають його від цієї праці. Якщо є якась вища свідомість, яка керує еволюцією на площині науки, я повинен знову знайти цілу низку природних при-

чин. І таким чином повинен мати змогу писати історію — але в минулому.

А втім, я й далі, мабуть, не маю змоги передбачити в майбутньому дії свідомости.

35. Якби було уявлення й про око, як було про літак, око народилося б, бо свідомість творча.

36. Ніяке міркування за межами досвіду не дало б змогу Ньютонові створити свій закон про силу тяжіння, обернену квадрату відстані. Якби було по іншому, існувала б абсолютна істина (й теорії розвивалися б унаслідок не інтуїції, а дедукції, марксизм був би хибним). Отже, чи мають емпірики право казати, мовляв, науку можна висувати тільки з досвіду і всяка суто інтелектуальна конструкція марна. Проте вони не бачать, — а це головне, — що, створена задля пояснення суто експериментальних даних і доведена тільки реальним досвідом, концепція, яка за певної доби цілком слушно характеризує його, аж ніяк не будучи експериментальною, є суто інтелектуальною. Це не експериментальна істина. Це мова. Заснована самим розумом, маючи значення тільки в будові розуму, їй так мало властивий експериментальний характер, що вона помре й поступиться концепції, абсолютно іншій за своєю сутністю, проте первісна концепція, до якої давніше привели ті експерименти, не зазнає анінайменших порушень у характері перших відомих знаків десяткового дробу.

37. Людина. Все суб'єктивне й пов'язане зі психікою. Біль принаймні відносний і вимагає уявити наступну мить. Удар кулаком, куля, несподіваний електричний розряд не спричиняють «лиха», але його одразу «спричиняє» їхня проекція в майбутнє, інстинкт самозбереження. Скажімо, шаленство битви позбавляє чутливости.

Отак постають і певні психічні ставлення. Якщо ад'ютант невдоволений своїм офіцером, він мало на що може сподіватися, вдаючись до фізичного примусу, щоб дійти до своєї мети. Передусім тому, що, не має чого втрачати і в'язниця означає для нього відпочинок, а у своїй ненависті

він знаходить анестезію болю і здатний скалічити себе, щоб виявити свої почуття. Проте його можуть зловити і зв'язати психічно, звідси випливає важливість «мати перевагу над...» Усяка влада слабне, якщо скоїла якусь психічну помилку, якщо сталася помилка в якомусь правилі загадкової гри. Отже, «зводять до смішного». Жодна санкція не відновить зруйнованого порядку. Адже кожне покарання сприйматимуть не як вияв авторитету, а як свідчення безпорадності, жалюгідну помсту. Начальник постане лише як нещасний кат перед чеснотою вірного.

38. Мені досить сказати, що, оскільки дано світ, людина не могла не з'явитися, знищивши з необхідності (точніше: неминуче) нижчі форми, щоб тільки я постав як вартий фіналістської позиції. Космічна матерія, скажімо, матерія насінини, неодмінно містить людину й доходить до неї по прямій лінії, бо добір, що сформував людину, — закон природи. (Але цей фіналізм міститься на рівні, який не бентежить науки). Байдуже, що фіналізм перебуває всередині зародка, в межах власного динамізму, або в зародку + природні закони, що огортають його і спрямовують. Байдуже, що Бог міститься в протоплазмі — і чому він там опинився — і в законах, які моделюють протоплазму протягом століть, що — з погляду онтології — видається майже послідовнішим. Мене вражає тільки те, що початкова сукупність спрямовується по прямій лінії до людини й елімінує те, що не веде до неї. Цей вищий фіналізм зберігає всю суть детермінізму на менш інтелектуальній площині. Тобто він і далі запропонований моєму вивченню походження життя під дією природних законів. (Чому статистика не веде до неорганізованого — ось де найголовніше питання, але те, на яке я повинен відповісти, має іншу форму: оскільки статистика веде до дедалі вищого рівня організації... як залежно від законів хімії і законів статистики сформулювати походження життя?)

Але, можливо, тут є інша відповідь. Адже може бути й так, а може бути й по-іншому. Якщо так, світ за своєю сутністю фіналістський. А якщо не так, тоді початкове диференційне рівняння не містить світу в його остаточному

розвитку, — а оскільки воно таки містить його в певній формі, бо я можу сказати, якою буде позиція планети Марс через п'ятдесят років, необхідно, щоб якимсь способом ця пряма лінія несхитної поведінки де-небудь уривалася. Але мене вже, мабуть, понесло, бо я знаю, що позиція Марса — лише статистичний закон, і це дає мені, мабуть, підставу думати, що там, де немає статистичних законів (як-от у випадку елементарних частинок), я не можу нічого передбачити, а звідси лишається тільки один крок до формування туманної думки, мовляв, годі уявити собі статистичний закон про майбутнє біології, або про фізичні закони, які дійдуть до нових знаків десяткових дробів, або про людську творчість. Я міркуватиму, вдаючись до ще туманніших і непевніших уявлень, і життя вже не буде тим, що організується в якомусь статистичному значенні. Якщо читати історію, дивлячись у минуле, вона створює картину виразного функціонування природних законів, а коли читати її, дивлячись у майбутнє, вона стає неможлива. А втім, історія завжди зазнає невдачі. Отже, чи можна уявити собі плідні роздуми про походження видів, якщо минуле завжди постає перед нами як необхідне?

Конвергенція до життя, визначеного детермінізмом зародку і впливом зовнішнього світу, це диво конвергенції — ось у чому полягає справжній фіналізм. Абсурдно вважати, ніби початковий зародок хотів бути деревом. Саме цей погляд заперечує ідею науки і був би здатний зруйнувати прогрес пізнання (стерти його), бо я повинен пояснити походження дерева лише взаємозалежністю хімічного детермінізму насінини і впливу середовища. Чому ця взаємозалежність закінчується життям, — це проблема (розв'язок якої не дається науці, й ніщо не перешкоджає мені сказати тут: бо така воля Божа). Але питання, яке я повинен поставити собі як учений, таке: «Як ця взаємозалежність...» Але, пояснивши як, я б не пояснив чому. А фіналістська проблема — найвища — постане не менш виразно, ніж якби я мав шукати походження дерева лише у внутрішньому детермінізмі зародка. Конвергенція двох чинників не усуває таємниці. Навпаки.

У первісному фіналізмі безглуздим і метафізично непотрібним є те, що він претендує пояснити око тенденцією

зародка до ока. Таким чином він уникає пошуків. Але в чому така ситуація більш фіналістська?

Фактично питання, яке лякає мене, людину, полягає не в тому, як стається, що те, що є, є. Адже я шукав би відповідь у системі науки. Це питання має такий характер: «Як стається, що тому, що є, властива тенденція мати вищий рівень організації, ніж у того, що було?» Фіналізм, щоб бути слухним, якраз і має довести, що це питання має реальне значення, а не натикається на риф антропоморфізму.

Іншими словами, чи належать слон і його фантастична внутрішня логіка до системи ймовірностей? (Тут я знову кою помилку, бо, якщо я знаю закони взаємозалежності, я знатиму, що слон не може не бути в системі ймовірностей), проте мені коштувало зусиль відкинути цю проблему на цей верхній рівень і обдумати її.

Настав час з'ясувати, яким є питання, що його має поставити собі фіналізм.

39. Трансцендентне запліднення. Є очевидним, що я можу написати логічну історію з суворим причинним зв'язком людини, яка виходить із хижки, йде до річки й топиться, завдяки простому вивченню її клітинних процесів. Цей образ буде відображений у хімії, а оскільки хімія відома, все буде логічне й зрозуміле. Трансцендентне запліднення міститься на іншій площині, а передусім передане іншою мовою: блондинка, що живе в Перу. Але в порядку феноменів вона — тільки образ. (Психоаналіз має схильність доводити, що навіть на хімічній площині цей образ має народитися, бо є символом комплексів, які схильна реалізувати людина. Проте в цій заувазі я суперечу сам собі, бо, мабуть, пов'язую її значення з детермінізмом. Справжня проблема полягає в тому, щоб знати), як цей образ утверджується? Де з'являється розрив, якщо він тут є? Якої миті індивід уникає каузальних зв'язків? Точніше, чи є видимим цей розрив у фізико-хімічному процесі, тож чи не утвердився він на користь фізичних невизначеностей? Тому він уникає аналізу і входить у послідовне ціле. (Але в такому разі статистичний закон уже не застосовний до процесів життя?)

40. Б. докладає великих зусиль, щоб подати аргументи й довести, мовляв, спонукаючи правих до міркувань, ми змушуємо їх признатися, що всупереч своєму «націоналізмові» вони ближчі до Муссоліні, ніж до Дюкло*. Тут ідеться про словникові труднощі, бо їхній націоналістичний словник створений для доби, коли нація збігалася з формою духовної цивілізації. Але ці форми розірвали свої кордони, і, абстрагувавшись від усіх нищих інтересів, звертаючи увагу тільки на шляхетні аспекти проблеми, я можу сказати, що італійський католик, який думає про формування, роль і значення людини, тобто те саме, що і я, ближчий мені, ніж людина, спорідненість із якою визначена тільки звучанням мови (відрізняється вона й своїм значенням) й поділом землі. Батьківщина — це духовна спадщина. Це *[нерозбірливе слово]* спільне з...

Усе, на що може сподіватися Блюм, — спонукати правих відступити від мови, яка не виражає їхніх поглядів і яку вони не наважуються змінювати, і висловлюватися краще. Проте немає ніякої надії спантеличити їх, і якщо ця полеміка вже почалася, вона має тільки виборче значення: спонукати втратити самовладання перед недоумкуватим співрозмовником.

Не менш важко правим — унаслідок їхньої вже створеної мови та сентиментальних вартостей — віддавати перевагу Гітлеру, а не Сталіну в іспанському Марокко. З першим є менше шансів на заворушення, ніж із другим, хоч якими будуть реальні небезпеки. Якби йшлося про мирну іспанську демократію, що бореться проти військових, праві ніколи б не терпіли дій Гітлера, проте АФІ* або Сталін «лихі». Як важко в системі певного словника виявитися приятелем Німеччини, краще заперечити, що вона існує. Та якщо я доведу правим, що Гітлер уже справді утвердився, я тим паче не вбережу їх від конфузу. Я спонукав би їх модернізувати свою мову. Досить часто лицемірство — лише соромливість, яка не вміє навіть визначити себе.

41. Імовірності. Змішування карт дає один шанс на... побачити реалізованим певну комбінацію. Та якщо карти під час гри змішано випадково, я не маю права бути заскоченим тим, що, скажімо, йдуть одна за одною три дами, бо

тут ідеться тільки про одну комбінацію серед інших, які нічим не вирізняється поміж них, про випадковий збіг, скажімо, з устроєм людського розуму. А проте існують привілейовані комбінації, як-от, наприклад, карти в системі гри в бридж: чирва, дзвінка й т. ін... з тузом і королем... щоразу. Ніщо не відверне мене від думки, що це влаштувала людина. Я скажу: «Існують мільярди, мільярди шансів проти одного, що це підготувала людина». Ця впевненість дорівнюватиме для мене математичній певності. Звідси й походить парадокс, бо всяка інша комбінація за своєю сутністю була б не менш неймовірна, а отже, я б і вважав її за таку, і її можна було б порівняти з наперед задуманим образом, що не меншою мірою свідчив би про втручання людини. Це саме можна сказати й про камінчики на морському березі, якби вони своїм упорядкуванням передавали текст Біблії. Проте, навіть не передаючи його, вони однаково розміщені не менш неймовірно. Але з того, що Біблія написана камінчиками, я не висновую, ніби немає таємниць під приводом, мовляв, я натрапив тільки на одну з можливих таємниць серед безмежжя інших. Антропоморфічний дотик Прево мене не переконує.

Отож існує один дивний факт: оскільки є гра в 52 карти, всяке розміщення яких не менш неймовірне, ніж будь-яке інше, з цього я однаково можу зробити висновок, який не має нічого спільного зі грою. Я змішав ці карти, не дивлячись на них. Я лишив їх у своїй кімнаті. Я повернувся й побачив, що карти упорядковані як для бриджу. Я знаю, що хтось заходив до кімнати. Я маю тільки один безмежно малий шанс помилитися.

У зв'язку з біологією: ймовірність слона. Число експериментів було надто малим, щоб пояснити це привілейоване упорядкування. Річ очевидна: це одне з можливих і необхідних упорядкувань, якщо мої карти, змішані під час гри, створили одне з можливих упорядкувань, і я не маю права дивуватися, що, змішавши карти, я бачу упорядкування, яке, якби його вимагали апіорі, було б украй неймовірним. Проте я впевнено б'юся об заклад, що тут пройшла людина, якщо бачу, що карти розкладені для бриджу, і то на підставі обмеженого числа експериментів, а коли

Йдеться про слонів, я вважаю, що й тут з огляду на неймовірну невірогідність життя вищого організму хтось утрудився (мутаційної випадковості не досить). Я можу сказати, що ймовірність появи життя, реалізувавши клітинне диво, яке є першою неймовірністю, дорівнює принаймні ймовірності цеглин, поставлених одна на одну, і то в кількості, що дорівнює кількості клітин, які б мали, кожна з них, лише один шанс або два стати стосом над багатокутником опори. Прикладів реалізованого досвіду дуже мало.

42. Я помітив мільйони літер, кожна на окремій карточці. Я повертаюся й бачу, що ці літери — в порядку карточок — становлять єдиний текст. Я одразу вбачаю тут утрудчання людини, яка зайшла до моєї кімнати. Цей текст — точний переказ мого життя й містить дати всіх важливих подій, які цікавлять мене. Наприкінці стоять адреса й телефон моєї коханки. Через те випадковість стає ще менш імовірною. Йдеться про упорядкування, яке не більш і не менш імовірне, ніж інше, а проте зі збігу на площині — вже не розрахунків, а свідомості — я висновую події, зовнішні щодо ймовірностей.

43. Іншими словами, фраза «Люба, я кохаю вас», уже тривожать мене, але напис «Ти народився 29 червня 1900 р.» тривожить мене ще більше. Ця впевненість має сенс, бо я можу сісти на неї, не боячись хибних кроків, можливих типів поведження. Прогрес в упевненості теж має сенс (це не просто людина, а така, що знає мене). А як ідеться про розрахунки, я не можу впевнено визначити цей прогрес.

44. Візуальна мова, яку Господь дав людям і якою вони так погано послуговуються. Я хотів би врятувати цю дівчинку, виліплена зі світлового тіста. Але що робити з багнукою, яка ледве світиться?

45. Припустімо, ніби ми надаємо поршню певну кількість кінетичної енергії. Ця кінетична енергія не залежить від маси поршня. Ця енергія залежить від кількості пального, спаленого за секунду, й передається щомиті у

вигляді тиску на дану поверхню. Результат цих двох величин дає мені силу підтримки (залежить вона від енергії чи ні...) (Якби, перетворивши свою енергію у форму тепла, я вдвічі збільшив поверхню, я б збільшив і об'єм, і тиск став би наполовину меншим, результат лишився б тим самим. Якби я вдвічі збільшив масу нагрітого газу, я за однакового тиску вдвічі збільшив би його об'єм, отже, за однакового ходу поршня площу його робочої поверхні, але за однакової кількості енергії наполовину зменшу підвищення температури).

Тривалість застосування сили залежить від маси вільного поршня. Що більша маса, то більший його хід. За однакової маси тривалість не залежить від перерізу циліндра, бо об'єми, а отже, й варіації тиску, змінюються, як і хід поршня.

Тривалість, а отже, результат сили підтримки змінюються тільки разом з інерцією циліндра.

Ідеться тільки про те, щоб погасити цю вертикальну спадну інерцію де-небудь у навколишньому повітрі й надолужити таким чином масу поршня. Якби я міг мати поршень зі стиснутого повітря, я міг би без шкоди позбутися цієї маси.

46. Кожна творча дія — а не повторення життя — зруйнувала б статистику. Я не маю більше права гратись у ймовірності, коли втручається життя. Але, повторюючись, воно не втручається. Життя втручається, творячи (організм першого зародження).

47. Іншими словами, я маю здатність записати свою дію в структури матеріалів, які стануть структурами, не більш і не менш імовірними, ніж інші, і такими, що їх могла б створити й сама випадковість.

48. Інший погляд полягає в тому, що ця структура має значення тільки для конкретної свідомості (код), вона не є значущою в собі, як є, можливо, життєвий факт. Тож туркові, який не знає нашої мови, побачена фраза анітрохи не нагадає про втручання людини.

49. Отже, я створюю код. Я бачу, що цей код застосовують десь у світі, і звідси висновою, що він діяв на когось, кого я знав. І я, звичайно, з'ясовую, хто це.

50. Благословенний людиною. Благословенний *[визначений артикль і нерозбірливе слово]* той, хто благословенний вами, Господи!

51. Які ми стали суворі (Лагард*, говорячи про Іспанію: не знати, як вийти з себе й повернутись до себе). В такому разі економічні питання? Яка утопія: релігія.

52. Для газової турбіни (без певної маси) не треба використовувати інерцію. Слід використовувати розрідження.

53. Психологізація. Людина прагне сформулювати те, що відчуває. Якщо не формулює, вигадує дії.

54. Звісно, тупо доходять до духовного життя — але до кожного життя... тож яким є інтелектуальне життя службовця супрефектури? Але принаймні його духовне життя, хоч яке зародкове, формує йому душу.

55. Восьмигодинний день — дозволя й т. ін., — завоювання робітничого класу. Отакої! Робітничий клас уже давно працює майже на себе самого. Якщо і є управителі, які багато заробляють, вони нечисленні й відіграють невелику роль. Але цей клас руйнує себе, щоб зруйнувати своїх управителів точнісінько в тій самій пропорції. Їм вільно прагнути менше споживати і менше працювати. Якщо це завоювання саме таке, — але ж скільки разів мені повторювали, що культура потребує матеріальної підтримки.

56. Біда, якщо це вона, є наслідком великого числа дрібних рантьє, які споживають, не виробляючи. Але ніхто не ставить під сумнів ані їх, ані їхнього числа.

57. Господаря тішить, що разом ми збагачуємося... менше. Ці міркування спонукали мене згадати про йолопа з

Ситхеса*, що хотів битися зі своєю сестрою. Перемога робітничого класу. Невже? Мати право здохнути з голоду?

58. Очевидний софізм. Люди, що панують, вочевидь становлять частину маси, так само як становлять частину всього населення. А їхні інтереси є «інтересами маси» тією мірою, якою маса означає людей. Але вони прагнуть отримувати свої директиви від тих, хто нижчий, чи від тих, хто вищий від них? Щоб ними керував розум чи кількість? Ось єдина проблема.

59. Логіка — людська концепція. Коли ми знайшли одну причину, її нам вистачає (приклад опору матеріалів для структури крил), тоді як ніщо не дає нам підстав вважати, що на інших площинах, і то водночас, ця форма не відповідає іншим причинам.

60. К. Я надто страждав не через неї, а для неї.

61. Парадокс: країна, що ні в чому не має потреби, втрачає свій вплив. Вона не має навіть освіти, щоб здійснювати обмін студентами. Німецький вплив виграє від сировини, якої бракує німцям.

62. Вочевидь огидний той скептичний французький міністр, що зрікається радощів державного діяча й черпає свої радощі в абстрактному бюджеті, де вже не йдеться ані про інтереси людини, ані про інтереси нації, а йдеться тільки про інтерес партії, а простіше — політичної комбінації. А на закордонні події звертають увагу тільки під впливом внутрішньополітичної сцени. Ми чуємо, як у Німеччині — як і в Росії — говорять про людину, про створення піднесеного мистецтва, а от у нас — ніколи.

63. І все-таки ми цивілізовані, а це мистецтво, яким вони переймаються, — і чоловік, яким вони переймаються, — вбивають їх, як у Росії, як у нас розумні соціалісти. Адже по суті йдеться не про пропозицію мистецтва, а про умови мистецтва, а вони загадкові.

64. Приваблива влада сильного. Перегрупування в бік Німеччини. Розгрупування в інших місцях: Ірландія, Фландрія, Чехія. І вся Центральна Європа.

65. Понад відомими видимими й механічними засобами зв'язку — газетами, радіо, книжкою, дискурсом — постійний осмос, що відбувається серед одного народу Європи, наче в пустелі. Зараза заціпеніння бере гору над заразою віри, і ця істина, поширюючись та подовжуючись, утверджується міцніше, ніж через книжку, радіо й газету. В деяких селах на Півдні Франції й досі вірять, ніби в протестантів око серед лоба.

66. Демократія адмініструє замість урядувати.

67. Звісно, Німеччина на дозвіллі віддається кубізму або психоаналізу. Звісно, дослідження форми мови, беручи гору над дослідженням змісту цієї мови, — це чинник (а не знак, бо ці два уявлення плутають між собою: чинник історично класифікують як знак, коли він діє) занепаду. Але є інші засоби поправки, крім нацизму. Меценат?

68. Династія столяра-червонодеревника, без якої немає ані народної свідомості, ані прогресу. А що, як кожен відкине своє походження і свою малу батьківщину? Якщо вже є тільки втручання і взаємозамінність у сфері професійних навичок. Страхітлива соціалістична логіка. Щоб урятувати походження, треба тільки звільнити від податків науку, коли її здійснюють батьковими слідами. Мораль професії. Не суворість. Та коли йдеться про виховання аристократів, аристократії ніщо не перешкоджає відкритися для нової крові. Ця істина видається очевидною в історії класової аристократії. А чому не в історії мірошників?

69. Люди не мають мови, щоб думати сьогодні про світ.

70. Обирати художника голосами народу — який страхітливий парадокс, якщо новітнє малярство завжди розуміли лише після виховання ока. Відмова від усіх [підстав].

71. Від декого, щоб судити їх, вимагають, аби вони охарактеризували своє життя. Саме тоді відбувається найважча творча операція мислення. Погляньте, як вони живуть. Погляньте на цю жінку, доглядачку або матір, але не слухайте її. У своєму розпорядженні вона має — як категорії для розуміння світу — лише категорії, які запліднюють отой зачерствілий «Lyon-Republicain», який я помітив на столі.

72. Пенлеве. Я вважаю, що софізм полягає у словах: «Як учений такого класу, здатний до таких ефективних синтезів, втручається у громадське життя замість замкнутися у своєму кабінеті?» Натомість годилося б казати: «Ця людина саме тому універсальна, не замикається у своєму кабінеті, а втручається в громадське життя і всюди спостерігає структури, бо здатна до не менш ефективних синтезів».

73. Поділяти життя на два періоди: «до свідомости» і «після свідомости» — антропоморфічно. І справді, з погляду Сиріуса* ніхто не міг би судити так. Якщо мавпа в деяких експериментах вигадує абсурдний розв'язок, перше ніж «уявити собі» добрий розв'язок, — тут помилка ідіота не видається закидом проти свідомости, — чому помилки трансформізму*, адаптації, [регенерації] стають аргументами проти свого аналога — віталізму?* Від принципу віталістської еволюції можна вимагати досконалости не більше, ніж від свідомости.

74. Якщо я зможу створити живу молекулу на основі суто фізико-хімічного процесу, то де тут аргумент проти віталізму в належному розумінні цього слова (еволюції, якою керує свідомість)? Адаже життя насправді вийшло з моєї свідомости.

75. Віталіст, що послідовно відступає, вважаючи, ніби існує певний феномен, якого не пояснюють фізика і хімія, займає кепські позиції. Адаже, відступаючи, він дійде до найпростішого, або первісного, яке завжди не даватиметься аналізу. Чи є антропоморфічним вважати, що те, що можна читати, відрізняється від невидимого? Бо ж і в тому, що видиме, я повинен читати й розрив.

Але цей розрив не такий, як ми уявляємо його собі. Творчість — це напрям, а він завжди невидимий. Але субстрат має підтримувати себе фізично й хімічно, і в цій парі я ніколи не відкрию творчости (не більше, ніж у книжці з геометрії, де акт творця, інтуїція невидимі й завжди зіперті на силогізми. Мені досить зважати тільки на елементарну невизначеність).

76. А якщо життя, на мою думку, — це послідовність, постійність у часі не тільки певного стану, а й випадковості? Тож і в це хаотичне покоління свідомість запровадила щось постійне.

77. Ота дівчина з Армії Спасіння, енергійна та горда, яку я бачив у Женеві. Мені хотілося сказати їй: «Ваші балачки про цноту втомлюють мене, перший гріх — це гордощі, й він ваш». Але я подумав, що ці гордощі — лише випадковість, зумовлена залозами, і моє судження було б несправедливим. В абсолютному. Отже, де тоді шукати, щоб знайти?

78. Я візьму від кожного з вас усе добре і складу з нього пісеньку.

79. Якщо вірити в це, початковий нелад і закони випадковості зрештою скінчилися порядком і раціональністю — яким дивом? На їхню думку, життя організувалося, бо цього вимагала випадковість — єдине джерело статистичних законів.

Життя — це все-таки, як казав Едінгтон, те, що спонукає горіти вогонь узимку та утворювати кригу влітку. Ніщо не опирається природі, якщо розуміти під «опором» фізико-хімічний розрив в еволюції феноменів. І, звичайно, немає фізико-хімічного розриву в походженні цього формування криги, бо, звісно, я зможу упорядкувати й феномени свідомості, що задумала й дозволила цю кригу у фізико-хімічному процесі. (А втім, якщо немає десь розриву, феномени свідомості передують своїй антропоморфічній появі. Феноменом свідомості я називаю річ, яка спричиняє появу криги влітку і вогню взимку — або виростання дерева супроти сили тяжіння).

Звісно, енергія знаходить себе. Вона не створена. Вона походить від сонця, але без рослини її приймало б розкидане каміння і збільшувало б ентропію* світу. Життя — це опір здобуткам ентропії. Тією мірою, якою прогрес ентропії означає час, життя чинить опір плинові часу. Якщо мій рід перевівся, ентропія наростатиме швидше.

Існує, мабуть, наступний закон: кожен фізико-хімічний феномен розвивається відповідно до найкрутішого зростання ентропії, натомість феномени життя розвиваються так, немов здобутки ентропії ніде не досягли максимуму. Під живим феноменом я розумію феномен, у якому виявляється свідомість. Вугілля, якщо горить серед природи, горить у повітрі й збільшує ентропію, та якщо я спалюю його вдома, я знаю, в якому напрямі підуть мої зусилля інженера опалювальних систем: спалюючи вугілля, звести до мінімуму зростання світової ентропії. І, звичайно, я хочу припустити, що немає ніякої принципової різниці між моїм електрогенератором і живою клітиною. Гай-гай! Вони обоє коряться тому самому закону, що походить зі сфери моєї свідомости. І навпаки, якщо коли-небудь я побудую в своїй лабораторії живу клітину, я не матиму права говорити про життя, народжене з матерії. А тільки про життя, народжене з матерії, плюс свідомість. А якщо моя свідомість припинить виявляти себе, мій електрогенератор візьметься іржею і збільшить ентропію світу.

Позицію здорової механістичности можна сформулювати так: на фізико-хімічній площині ніщо ніколи не спростує повного або часткового детермінізму, в який мене спонукає вірити наука. Ніщо з феноменів життя ніколи не суперечитиме науці. Мій фіналізм і мій віталізм ніколи не постануть проти неї. Запустивши свій електрогенератор, я ніде не побачив розриву. Він не заперечує науки, а підтверджує її. Але все-таки в це коло втрутилися трансцендентальні елементи, чи, радше домінують над ним: свідомість ученого та інженера. Але це втручання не лишає сліду у фізиці та хімії.

80. На попередніх сторінках я розвинув три різні ідеї, які треба добре розрізняти:

- а) Тотожність життя і свідомости.
- б) Життя веде світ до станів «найменш імовірних» (криги

влітку). Воно не залежить від статистичних законів, визначених у певному світлі (все в ньому залежить від статистичних законів, визначених в іншому світлі). Електрогенератор — не найімовірніший стан. Організація матерії. Ані радіоточка. А надто не та жива клітина, яку напевне створить хімік.

в) І все-таки закони життя ніколи не чинять опору законам матерії; віталізм, якщо розуміти його як слід, не може зашкодити науці. Ані зруйнувати сам предмет науки. Навіть навпаки, коли застосування моєї свідомости доходить до появи електрогенератора.

Це можна висловити ще й так:

г) Перетворення енергії, хоч яке воно, має тенденцію збільшувати ентропію, що є меншою, якщо починають діяти життя і свідомість (дерево або електрогенератор); річки течуть до моря. Та, якщо втручається людина, кінцевий стан не той самий. Заряд моїх акумуляторів — частка перемоги над ентропією світу.

81. Життя — процес реалізації найменш імовірних станів. Якщо є якийсь «провідний принцип», він лишається не менш невидимим, ніж утрочання свідомости у створення генератора. Трансцендентальне запліднення аналогічне тому, яке справді запліднює: в книжці з геометрії є тільки принцип тотожності, знаком якого є безплідний силігізм. Творчим є тільки напрям.

82. «Усі напрями можливі: якщо один з них творчий, він повинен реалізуватися»: саме до цієї аксіоми зводяться і теорія мутацій*, і чистий детермінізм*. Те, що є, бере гору над тим, чого нема, а організоване — над неорганізованим. Але через помилку це призводить до втручання трансцендентальної точки зору. Це суперечить напрямку ентропії.

83. А втім, з огляду на площину, на якій містяться і віталісти*, й фіналісти, Жан Ростан* і Клод Бернар* завжди мають слушність.

84. Запаси вугілля: це життя, що опирається збільшенню ентропії! Звідси й запаси.

85. Створити такий запас — це організувати, а ще й (якщо хочете) «індивідуалізувати» здобуток неіндивідуалізованої ентропії.

Я називаю індивідом організовану структуру, що максимально зменшує тепловий обмін з іншою сусідньою структурою, а це означає визнати його з усіма сусідніми структурами, тобто не чинити опору наступові ентропії. Кристал, безперечно, організується, але (можливо) становить тільки проміжний майданчик у процесі лавинного зростання ентропії.

86. Життя, звичайно, втрачає певну кількість тепла, бо, скажімо, температура людини становить $< 37^\circ$. А людина споживає і випромінює. А температура 37° часом не була температурою зовнішнього середовища доісторичного світу? Насичений випарами води, він, певне, мало-помалу охолов. А якщо ескімоси з температурою 37° живуть у крижаних полярних регіонах, це свідчить, що життя потроху відступило від умов свого походження. Тож нехай ескімоси тепло вдягаються. Те саме: солоність крові, внутрішнього моря. Життя? Принцип постійності, незважаючи на здобутки ентропії. Але це вторинне. Має значення тільки менш імовірний стан.

87. Дивом (або розривом) було б створення енергії. Опір наступові ентропії не є дивом у собі. Випарувана вода, що опадає і живить гірські озера, служить таким чином перетворенню в тепло частини енергії. Творчість утручається в «послідовність» таких феноменів. У те, що це обличчя, одне серед можливих, було створене, і створене, щоб передати або повторити себе.

88. Диво — це відкрити в собі те, в чому я маю потребу і що за визначенням перебуває за межами свідомости. Але чи є воно таким ірраціональним? Адже аналогія структури (ще мало продумана), мабуть, керує, бо мозок реєструє структури, а не (факти).

89. Якщо відповідь завжди двозначна, як-от на питання про інтуїцію та дедукцію в геометрії, детермінізм або віталізм у біології, а загалом створення і походження, то

тільки тому, що поставлене запитання не має значення. Немає вічного створення, є трансцендентне. Декарт мав цілковиту слухність, але його опоненти теж. Адже інтуїція без картезіанської дисципліни занурена в абсурд. Але картезіанська дисципліна без керівної і творчої інтуїції (згадаймо Айнштайна) безплідна. Розрив вічний. Проте між двома світами, які ніколи не сходяться. Це своєрідний переліт, що не лишає сліду. Одного разу написана, наука логічно дотримується себе самої. Так само й штучна жива клітина і електрогенератор. А проте ірраціональне, цей суто інтуїтивний акт, ми бачимо на кожному етапі процесу походження.

90. Як конденсується структура в задуманому об'єкті? Або: чи не буде задуманий об'єкт структурою? (Звідси: психоаналіз).

91. Об'єкт визначений достатнім числом стабільних відносин. Про нього міркують у системі цих відносин. До речі, це узгоджується з нашим сприйняттям зовнішнього світу. Я сам розбираюся у своїх сигналах.

92. Задуманий об'єкт — не фіксований образ, запханий до якоїсь шухляди: це система відносин. Диво — це визначити одним словом фіксовану систему відносин. Свідомість — це те, що не тільки стає осередком системи відносин, а певною мірою й вигадує їх, панує над ними, фактично є ними. Але мова і свідомість — дві сутності, і втрата словесної пам'яті аж ніяк не означає втрати усвідомлення нелокалізованих відносин. Слово — лише поширення з допомогою умовного рефлексу системи відносин на м'язові дії (слово) або слухові. Абстракція — це відносини відносин. Так само й концепція. Концептуальне мислення — це диференційне рівняння думки-образу.

93. Творча операція полягає в можливості змінити тип структури, і на словесній площині це вимагає від творця, щоб його не дурили слова, а на концептуальній площині — концепції. Тільки самі відносини становлять істину. Але цю комплексну мережу можна розглядати в різних аспектах.

94. Первісна людина, що відокремила уявлення про «червоне» від уявлення про «холодне», здійснила творчу операцію, цілком аналогічну творчій операції Ньютона чи Айнштайна. Вона спростила зовнішній світ, створивши це роздвоєння, яке є лише фактом погляду. Воно стало реальністю тільки тоді, коли було створене.

95. Свідомість трансцендентна відносно розуму, хоча розум без неї не зміг би, безперечно, прогресувати. Він очолює пориви до абстракції, але його вплив, можливо, — лише дії «уряду».

96. Я от і досі не знаю, чи існує можливий зв'язок між міркуваннями про свідомість і проблемами життя — трансцендентний уряд, про який я говорив вище. А також про відносини свідомості і матерії без взаємодії.

97. Або ж: якщо ніколи немає розриву, що я називаю урядом? Чи не є необхідним припустити початкову невизначеність у фізичних феноменах?

Відповідь має полягати в аналогії книжки з геометрії і творчості. Тут знову немає ніякого розриву. Тим паче ніякої «невизначеності». А проте матерія запліднена, матерією я називаю тут силогізм.

98. Якщо на молекулярному рівні ентропія сонячної системи безмежна, а сонце й далі випромінює, мені здається, воно не змінить нічого в цьому рівному розподілі тепла, а радше сформує ввечері рідкі енергетичні резервуари (вітри і дощі), хай там як, уже не існуючи після свого згасання. Тільки життя може використовувати сонячну енергію для будівництва комплексних систем, які спонукають ентропію відступити. Воно може колонізувати спершу увесь вуглець, а потім, знову-таки завдяки цій енергії, конструювати з допомогою атомів екзотермічні структури й потенційні енергії. Цей капітал може зростати (нафта й вугілля).

Такий запас можна уявити без життя тільки тоді, коли одне з тіл захищає інше від випромінювань (навіть ні, бо перше випромінює(?)). Фотон* вочевидь може творити: знайти структуру, що визначає хлорофіл, створений випадково. Але

фотон може і знищувати, і з погляду статистики безладдя було б створене набагато швидше, ніж лад. (Годилося б почитати, що саме може творити і знищувати фотон). Життя — це те, чому властива тенденція йти до найменш імовірних станів.

99. Життя визначає себе всупереч статистиці. Абсурдно намагатися пояснити його статистикою, як-от у теорії мутацій.

100. Життя визначає себе і всупереч «часові», тією мірою, якою час визначений наступом ентропії, мабуть, абсурдно намагатися зрозуміти, як-от у випадку машини, його розвиток у часі.

101. Ви задоволені своїми прекрасними структурами мислення? Для вас, мої друзі, це неважко. Для вас, Ланжевена, Жана Перена... адже ви підсумували марксизм? Цей дивовижний синтез суперечностей? Але тоді Христос, Декарт, Ньютон, Ляйбніц*, Лоренц були марксистами, і цей марксизм, що охоплює й феодальну цивілізацію, не менш туманний і загальний, ніж таке собі лібідо, а концепція, не сумірна досвідові, — мертва галузка.

102. Рослині потрібна «актуальна» енергія — нова, а не потенційна. За винятком випадку, коли йдеться про насінину. Треба з'ясувати, чи в п'яті одна рослина може жити іншою рослиною — поглинати її вуглець. А насінина, мабуть, і справді є запасом поживи.

103. Психологізові я дорікаю передусім за уявлення — яке він підносить, хоч і не завжди використовує його, — про неусвідомлене, яке зберігається в таємниці й протиставлене усвідомленому. Згідно з цим уявленням операції мислення, здійснювані в неусвідомленому, майже такі самі, але належать немов комусь іншому, добре захищені в його таємниці. Речі, що їх виразило моє неусвідомлене, я цензую й перетворюю в символ.

Я вочевидь перебільшую. Психологік запротестував би. Але, на мою думку, неусвідомлене ні в якій формі не протиставлене усвідомленому. Неусвідомлене — це су-

купність структур, які конституують індивіда. Свідомість додає до цих структур верхній поверх, що складається з вербальних категорій. Цілком природно, що я виражаю себе через символ. Це закон провідної тенденції вираження. Я обираю символ, який найкраще підходить до певної структури, якнайповніше виражає її. Я можу забути слово загадки, її справжню причину, та аж ніяк не структуру, що є єдиною реальністю, саме це й пояснює видимість згнічення, коли цю структуру я виражаю іншими образами, ніж історичною реальністю. А з подій свого дитинства я забуваю зовсім інше: забуваю все, крім того, що вразило мене. А якщо пригадую те, що вразило, є велика ймовірність, що коли-небудь мій спогад доведе мене до структури. Я не відкидаю нічого, я не можу пригадати себе повною мірою, акт надбудови, здійснений свідомістю, вразив мене менше, ніж структура.

104. Табло калькулятора: гумове правило для мінливої шкали.

105. З допомогою цього правила, якщо я знаю швидкість або напрям і два пройдені шляхи на двох напрямках, я миттю визначаю свою швидкість.

106. Таємна влада. Слова «Природна і чиста», що їх ми бачимо як рекламу. Крайнє задоволення. Мов незайманка для старого нареченого. Яка шана!

107. Який зворушливий образ. Безперечно, структура піднесення свідомости: дівчина, яка знає, і наївна стара (Малларме* — або дуенья, або чорна гувернантка), що видається гарнішою за неї. Лихе каченя Андерсена — або Бог як батько людей, або єврейський месія: люди чекають свого Бога.

108. Я не люблю цієї статті [*нерозбірливе слово*], що висміює дії теологічного розуму, не люблю й сторінок Сертиланжа про тупість невірних. Можна було б сказати, що ця полеміка безплідна за визначенням. Я повинен керувати собою згідно з абсолютним законом: завжди виражати найвищий злет думки супротивника, зважаючи на факт, що, якщо ця дум-

ка не тільки виражена (виразитися може й божевільний), а й почута, тоді вона містить у більш-менш недосконалій формі образ чогось універсального. Простого. Отже, істинного.

А втім, на цьому поверсі я відкрию тільки істини. Я принесу людям їхні істини — і втоплю їх у травах. (Нищість «Voltaire»*). Я міг би таким чином виразити й глупоту «памфлетистів». Як це все пов'язане з Вольтером? Або зі скнарністю кривооких?

109. Структура виражена і обдарована внутрішньою необхідністю. Цю необхідність ми бачимо в усіх символах. Символ — це одяг, що робить структуру видимою.

110. Дуже важливо: спостереження на різних площинах показують, що прогрес, навіть прямолінійний, зумовлює не передчуття майбутнього, а просто усвідомлення теперішності. (А концептуальні зміни структури, що їх диктує ця свідомість, — суто творчі акти). І навпаки, тенденція до безладдя або збільшення ентропії доводить, що ніякого прогресу не можна увити без свідомості. Прямолінійна еволюція до вкрай організованого типу, який не пояснюють імовірності, не зумовлює концепції фіналізму, що не задовольняє розум. На кожному поверсі вистачить надбудови з боку свідомості.

111. Тільки життя організовує запаси енергії.

112. Суспільства без суперечностей — Спарта, Рим — не були творчими (проте Єгипет і Людовік XIV?), натомість творчими були Греція, середньовіччя, демократії... Це приклад концептуальної істини. Якщо я не знаходжу простого образу, який дасть мені змогу поставити на місце Єгипет чи Людовіка XIV, чи то надавши особливого значення творчості, чи то надавши особливого значення порядку та анархії, і незважаючи на те, що я завжди маю змогу «знову склеїти» свою теорію, я зречуся своєї істини, наче вона вже не цікавить мене. Я, мабуть, можу тільки сказати, що існує певний спосіб визначити порядок і творчість, який дасть мені спосіб виявити структуру. І моя дія буде простою, бо з огляду на

спосіб, яким я говоритиму про порядок і творчість, само собою випливає, що моя теза буде очевидною. Мені скажуть: «Ви сформулювали тільки очевидне». Звичайно! Наука робить світ очевидним. Прихованих істин не відкривають.

113. Розмова Клодін Шоне*. Вона цитує Франко, що знайшов свій мир у сталінській дисципліні. І що виправдовує цей мир, мовляв, тимчасова відмова від усякої свободи готує завтрашнє визволення.

Та, якщо є реальне визволення або реальний мир, то тільки тому, що умови визволення та миру вже виконані і значення майбутнього рушія відіграє незначну роль. Важить те, що майбутній рушій існує, байдуже, треба будувати міст чи умови свободи. А, точніше, будувати (тобто ввійти в певний динамічний стан, але я не вкладаю в це слово його єдине банальне значення, я поясню це згодом). Ця атмосфера підпорядкування будівництву була результатом сталінського примусу, кінець кінцем саме цей сталінський примус, а не майбутня свобода з іще невідомою майбутньою ефективністю формує у Франко людину, яка подобається Франко. Ще одна людина, що, маючи мотиви, протилежні від мотивів Троцького і анархістів, з'ясує, що її революцію зраджено. Якщо мета надихає мене і спонукає подобатися собі самому, бо дає мені чуття існування, немає ніякої причини, щоб це чуття існувало й далі, тільки-но досягнуто мети. Сенс мого життя тоді зміниться, й ніщо не дасть мені змоги приховати, ніби він сприятиме в мені тій самій людині. Ось чому дві протилежні мети можуть водночас і надихати в людині ту саму людину, а потім і розчаровувати, тільки-но їх реалізовано. Всі революції в усіх аспектах були зражені. (Під зрадою я розумію не конче прикру трансформацію, а просто непередбачену трансформацію, можливо, сприятливу. З допомогою інтелектуальних міркувань важко з'ясувати, яка людина буде наслідком даних умов; про майбутнє не думають).

Отже, Франко знайшов своє визволення, як він каже, в простому сталінському примусі. Й уявив собі, ніби звеличив себе, бо ж він складається з того лиха, яке нам спричиняють суперечності. Й він, так гостро критикувавши мир

старого селяка-рояліста, склепав собі мир, якість якого анітрохи не вища. А якщо й вища, то тільки на тій підставі, що є мотивом дій, як була б авіалінія, на додачу до свого буття чистою ідеологією. Доля рояліста старого взірця суто ідеологічна. Це аж ніяк не новина, бо схоже на нацизм, іслам і на мир гравця в кулі.

Адже є тільки два способи вийти з суперечностей. Перший полягає у створенні простої системи, хоч яка вона, і в охарактеризуванні помилки, протилежної її істині. Це світ фанатика, що виразно сприймає Бога і диявола. Це світ сталінського ортодокса. Цей світ сприяє безпосереднім діям і полегшує їх, бо вони виразно скеровані, проте різанина еретиків становить сталий чинник, а ті еретики незліченні, бо запропонований Коран не увібрав їхньої істини, якої вони здебільшого дотримуються з не меншим фанатизмом і з не менш слушних причин. Але цей світ забороняє передусім усяку можливість прогресу через синтез на щораз вищому рівні, бо забороняє суперечності. Тріумф однієї тези над другою — це не синтез.

Другий спосіб полягає в допуску суперечности, навіть якщо вона нестерпна людському розумові. Йї саме тому, що нестерпна. Людський розум, що внаслідок своєї чесности визнає дві суперечливі експериментальні істини, але не терпить суперечности, бореться за відкриття мови, яка охоплює, нічого не відкидаючи, одразу обидві істини. Невдоволення, збентеженість, сумнів, ба навіть безладдя, народжені з визнаної суперечности, плідні за своєю сутністю й забезпечують вищу радість, ніж віра фанатика: радість перемоги свідомости. Я називаю експериментальною ту істину, яка спостерігає себе. Солдат Франко шляхетний. Солдат навпроти теж шляхетний. Я відмовляюся від систем, які, щоб бути послідовними, неминуче вимагають, що супротивну армію слід вважати за збіговисько грабіжників, експлуатованих і недоумків. Я називаю експериментальною істиною факт, що скульптори і поети народжуються за даних умов, а не інших. Це означає теоретично врахувати те, що є, врахувати життя. А не передувати йому. Мені не цікаві ті, хто претендує, ніби створює скульпторів із допомогою системи стипендій для скульпторів. Бо це теорія. Експериментальна

істина — це, скажімо, собор. Я маю видобути звідси сенс. Адаже потрібна, мабуть, не цивілізація соборів, хоч у якому аспекті розглядати її. Передусім потрібна аналітична праця. А потім синтез, що спирається на результати того аналізу. А цей аналіз з'ясовує мені, що, скажімо, в СРСР існують доноси. І я відкидаю зло, начебто спрямоване на добро. Авжеж, завдяки своїм міркуванням. Я прагну того, що примирює мої різні сподівання, серед яких є й людські стосунки, які відкидають атмосферу доносів. Звісно, мені сьогодні не пропонують жодного синтезу. Але на відміну від Франко я вирішую відступити зі своїм миром.

114. Наприклад жорстокість. Я ув'язнений у назві не якогось стану в собі, а певної довільної структури. Немає ніякої причини, щоб ця тотальність прив'язувала до психоаналізу, скажімо, «жорстоке кохання», бо це, можливо, байдужість, що виявиться (качка) й видається жорстокою, бо ж кохають.

115. Почати з гри, яка змінює сенс життя. «Тут не пишуть доносів. Тут підтримують одне одного... Тут мовчать. Атмосфера цього дому змінилася від цоколя до покрівлі. Не можна сподіватися ні на яку утопію. «Люди всюди ті самі?..» Балачки (і аристократична невимушеність, яка не «формалізується»). Я мав добрий досвід в Аргентині під час війни начальників радіослужб аеропорту. Де ви бачите, щоб відігравали роль індивідуальні проблеми? Тебе прийняли до команди «Тут допомагають одне одному». Тепер ти нарешті відпочинеш!

116. Протиставлення між експериментальною соціологією (собор для скульпторів) і науковою соціологією (стипендії для скульпторів).

117. Необхідність об'єднання, досить сильного, щоб належати до нього (на відміну від ферми Маноска, що відмовляється брати участь у...), спирається на те, що надто малі структури не можуть існувати (Європа розкошів разом зі слабкими державами), і на те, що треба створити потужного мецената, щоб сприяти мистецтву (годинник за 10 000 франків, якого не здатна виробити дрібна структура).

118. Концепція європейської рівноваги була бажана не тому, що вона суто «розумова», і не тому, що «традиційна», а тому, що традиція була створена (або пов'язана) з певним станом національної рівноваги (тобто з інтегрованим розумом). Із цього прикладу я можу висувати справжнє значення «походження», яке дає змогу мати вигреш (скажімо, розцвіт Мистецтва), ми спираємося на інтегрований (а отже, невидимий) розум, не можна спиратися на чисту творчість, бо майбутнього не вигадують.

119. Скажімо, можна критикувати компанію «Air France». А вам дадуть відповідь і доведуть, що компанією не можна керувати по-іншому, і вона не дасть інших результатів, і ми й не помітимо, що дане виправдання варте жіночого виправдання, мовляв, я не могла бути тут о шостій годині, бо о шостій годині я була там...» Творчість полягає не в логіці.

120. Процес інтелектуалів. Нацист не думає, що увесь шлях, який пройшла людина від печерної доби до теперішньої цивілізації, був подоланий завдяки тим, кого він називає інтелектуалами, тобто завдяки послідовній появі нових концепцій, висловлених більш-менш вільно. Проте має слухність, коли повстає проти міста, де «урядують» інтелектуали. Треба, щоб розум висловлювався вільно, але не мав права керувати (в нациста він керує, хоч би що він думав про це, але даний випадок ще тяжчий тому, що йдеться про панування нижчого розуму). Адже кінець кінцем, і як немає примусу, він керує несхибно, якщо утверджує плідну мову, тобто мову, яка охоплює, нічого не втрачаючи, суперечливі істини: яка примирює не змішуючи їх, а долаючи. Люди не вміють опиратися цій привабливості ясності, і дана істина «утверджується», проте кожен розум, керований гордощами, — і кожен божевільний, вірять, ніби пропонують певний синтез у своїй системі. Загалом розум помиляється (скільки пояснень, запропонованих для атома, й відкинутих, бо вони не прості?). Якщо він має право накинути їх, то знищує людину внаслідок неправних і невинуватих купюр. Життя бере з води, якою його поливають, солі, яких воно потребує. Просто треба,

щоб вода текла. Тут нема про що судити. Судить рослина (що аж ніяк не означає підпорядкування масі).

121. У людині немає нічого загадковішого від «задоволеності собою». Це чиста цікавість до своєї ролі, своєї важливості, своїх досягнень. Що це за король, якого так ушановують, і чому його увагу привертають внутрішні феномени, тоді як його живлять лише зовнішні?

122. Диво слів: запах свята не дурить.

123. Велике безглуздя про начальника: той, хто вимагає... того, в чому має потребу... Ні. Начальник — це перекусім той, хто має потребу в інших. Якщо немає начальників, ми не маємо потреби у вас, анархісти!

124. Ви цілковито забули, що інституції варті того, чого варті люди, а суспільство — того, чого варті тисячі конкретних дій, які надають йому сенсу, а воля нації — волі індивідів. Мотив дії клапана і Дора*: винахід колективний, коли керований. Але політик не знайде таких розв'язків.

Погляньте на камінь: кожна молекула ледь-ледь тягне донизу — відповідно до своїх спроможностей. І камінь важить. Щоразу, коли його вже не тримають, він одразу набирає свого напрямку.

Шукати собі начальника — це, як на нас, шукати самих себе. Начальник — це той, хто безмежно потребує інших. А ми хочемо, щоб існувала потреба в нас. Тут ніхто не потребує нас. Ми утворюємо передпокій, щоб запропонувати свої послуги. Начальник — це той, хто приваблює нас замість купувати, немов надаючи нам ласку прийняття нашої допомоги.

Бачите, Мермосе, радість людей, коли від них багато вимагали. [*Нерозбірлива фраза*].

Ви жалюгідні, бо не маєте потреби у величі. Хто ви?

125. Тут діє уявлення про свято. Людина, яка ощадить, щоб тішитися. Людина, яка ощадить задля інших. Демократія ліквідує таке уявлення.

126. Ніякої надії, поки ви не відчуєте знову, мов удар, завданий усім людям, несправедливість, якої зазнала єдина людина.

127. Пора ревізувати психоаналіз, зберігши з нього тільки міцний апорт.

а) Апорт. Психоаналіз увиразнив важливість символізму, універсальність символу (накладених символів), поставив на місце реальність у каскаді символів, які виражають її.

б) Але механізм утворення символів психоаналіз спирає на абсурдне уявлення — згнічення, або на ще абсурдніше — цензуру (хоча вони не абсурдні в собі як рушії символізму).

Я вважаю, що таке приховування і травестія антропоморфічні; крім того, тут утручається концепція «неусвідомленого», подібна до погребу в підземеллі, де нагромаджують запаси і звідки вириваються перебрані привиди, які здійснюють свій вальсовий тур на сцені свідомости. Ці два «поверхи» — приклади наших аналогічних уявлень, яким нічого не відповідає.

Поставлена проблема вочевидь має такий характер: «Те, що забуте, десь міститься...» А з другого боку: Забуте діє й далі, отже...»

128. Почати знову трохи далі.

Я говорив про тривожне бажання спраги. Те саме й тоді, коли «душать», щоб не дихати, вважають, ніби дихають, насправді не дихаючи, так само як і в разі відмови дихальних апаратів.

129. *Benedic, anima mea, Domino et noli oblivisci omnes retributiones ejus et renovabitur sicut aquilae juvenus tua**.

130. Культ мертвих — це народження виду як духовної єдності. Всі ті свідки. Всі елементи божественного, бо взірці. Навіть духовного без релігії.

131. Цей ключ. У цьому театрі: що тут передають? Передати — це об'єднати, а водночас і створити людину. Яку людину?

132. Нам бракує того часу в селі, коли можна подумати про людське життя. Бо ми, в місті, серед простих станів і кохання, маємо слабший зв'язок і з дитиною, ніж той, що існує в негрів.

133. Стиль: вони ніколи не знають, про що йдеться.

134. Я не боюся суперечити собі, знаючи, що суперечності — лише белькіт мови, ще не здатної збагнути свій предмет. Той, хто боїться суперечностей і лишається логічним, убиває в собі життя (кожен, хто не вдається до тяжких зусиль, щоб подолати хворобу походження, кожен, хто відмовляється бути акушером), — хто боїться в собі темного походження, яке пов'язує його зі світом, який ще не можна охарактеризувати, бо обмежена мова здатна збагнути його тільки навпомацки й відкрити або частину поверхні, або грань, або рахунок, та аж ніяк не величезний собор, трансцендентний щодо своїх матеріалів; той, хто шукає тільки формулу, використовує тільки те, що можна сформулювати, той, кажу я, — вже мрець.

135. Можливо, безглуздя дітей, які не розуміють, — тобто тільки вони й розуміють.

136. Дивовижна радіопередача, яка починається з найкласичнішої ницости, а потім патетично розводиться про «Марсельезу», де йдеться про «сівбу і жнива».

Але ж у «Марсельезі» йдеться передусім про ненависть покидьків до начальників (а втім, і про священний порив любови до Свободи, любої свободи — палкість, якої вже нема серед нас).

Але тут, як і в поганому стилі, ми не знаємо, про кого говорять. Як і в передвиборчих промовах. Ця країна паралізована і тямить лише ревізувати єдину спадщину.

Президент дурної Республіки — яке обожнення пересічності. Але той, кого він прийняв, почувачється гордо. Більше, ніж будь-якої іншої пори, функція ліквідує людину. У функції вірять, як вірять (дивись імовірності Бореля) в ефективність виборів. Так, якщо йдеться про судження, і ні, якщо йдеться про творчість. Отже, ніколи. Провідні концепції, інте-

лектуальні господарі виборців чинять опір цій творчості. Вчорашня істина притаманна юрбі. Статистика, можливо, дасть змогу виявити її (як і висоту труб паротятів тієї далекої пори, коли сто опитаних старих були ще дітьми). Але завтрашня істина не може бути набутком юрби. А демократія — незрівнянне гальмо (хоча претендує, ніби визволяє!).

Але демократія заперечить: ми забезпечили найкращі умови...

Можливо, для народження ідеї, але ніколи для переходу від ідеї до дії (таємниця дивовижного прототипу і жалюгідної низки). Ідея за демократії — лише аналіз.

Наше безсилля спершу зародилося в нас унаслідок інтуїтивної парадоксальної віри в механічний детермінізм. Завтрашній світ міститься в сьогоднішньому світі, й той, хто має здійснити творчий акт, намагається прочитати в реальності значення подій (читати, а не будувати), немов події мали значення! (Якби я відкрив, каже він собі, значення подій, — а воно існує, бо історики згодом відкриють його, — тоді б я міг ефективно діяти, не борючись проти внутрішньої істини). Вони вірять, ніби завтрашнє суспільство виходить із сьогоднішнього суспільства, наче дуб із насінини — з необхідністю. А оскільки вони намагаються прочитати те, чого не існує, то не роблять нічого. Або знову вдаються до виборів, що єдині можуть виявити приховану істину... (так, якщо вона є. Якщо юрба береже її. Юрба бачила, як утік убивця. Ніхто не може дійти згоди, який він на зріст. Якщо я хочу з'ясувати його зріст, я можу зробити це з допомогою статистичних вказівок).

Передусім вони цікавляться тільки вдосконаленням механізму.

Отже, Дора міг заснувати лабораторії з досконалою структурою адміністрації, добрими членами команди, комунікацією між різними ешелонами. Але створив тільки ефективний динамізм. І пружини клапанів перестали ламатися.

Вага каменя, спрямована по вертикалі, складається з суми ваги всіх його частинок.

А ми, Франція, хочемо прямувати до перемоги, тоді як ніщо в нас нікуди не прямує: радіо, пропаганда, озброєння, фотоапарати, що заїдають; покажіть мені цю вагу, яка тягне вперед! Ви можете як завгодно міняти адміністративну

структуру (з вашою вірою в цікавість до типу структури!) Просто примусьте людей замовкнути. (Влада зіходить з голови: дайте мені голову).

Рів'єр* може собі глузувати з німецької тенденції «користатися з обставин», а з яких обставин скористаємося ми, якщо нічого не прагнемо? А морський приплив на позір не складається з нічого, крім [утрачених] обставин? Так. Але, якби не було місячного тяжіння, чому служили б ті обставини? Хоч якою є адміністративна машинерія, нічого не поширюється, нічого не росте, ніщо не створює, коли ніщо нікуди не веде. Нам бракує тропізмів!

А людей? Є стільки, скільки хочемо: погляньте на механіків авіапошти. Якщо ми прагнемо чогось, ми по-іншому вигадливі, щоб скористатися обставинами, дослідити шляхи, які відкриваються. Але байдуже, що ти став на перехресті, якщо ти не маєш бажання йти.

Дивовижна анархія. Ще один ідіот, який відмовляє американцям у праві знімати фото. (Ніякої схильності до завоювання Америки). А цей обурюється вивченням механізму кулемета (ніякої схильності до ефективності зброї), покликання на Гітлера, кажуть мені (ніякої схильності до творення динамізму), ненадання допомоги Фінляндії* (ніякої схильності до несподіваних обставин, а проте який замковий камінь: мораль, стратегія, пропаганда — і Америка. Шлях вступу до Америки!).

А ці страйки по-італійському на заводах* — під час війни!

Це тому, що Даладье «намагається зрозуміти події». (Колі немає чого розуміти й він може бути серед них, — нехай пояснює). Й чекає, щоб курка вийшла з яйця, бо яйце є тут: це сьогоднішній світ, на зміну якому прийде завтрашній світ. І Даладье чекає завтрашнього світу!

Загнивання структури.

Отже, «ідеї» і «програми» важать більше, ніж люди. (Що за критерій вартости ідеї і вартости програми — вибір, який здійснить юрба, що купить такий-то шоколад, бо він біліє, старіючи, і яка читає спершу «*Paris-Soir*» внаслідок учености назв).

137. Вони хотіли знищити християнство в ім'я людини, яка заснувала його (батьковбивча боротьба анархіста), і врятувати людину, яку вона створила. Натомість знищили передусім саме цю людину.

138. Я писатиму, щоб ушанувати вас, вас, що не знаєте, як ушанувати сподівання. Я зроблю букет із ваших сподівань. Треба, щоб від часу до часу з'являвся той, хто візьме на себе відповідальність. А я візьму на себе ваші пориви. Кінець гіркоти, що вас зневажають.

139. Психологія. Завжди можна вигадати систему, в устрої якої кожну мовну похибку можна більш-менш зрозуміло пояснити глибоким згніченням. Фройд мав слушність, коли казав «завжди». Але слово «завжди» застосовне тільки до необхідності суворо дотримуватися точки зору, яка фактично завжди може відігравати роль. Точка зору, що ані слушна, ані хибна. Не треба сприймати ці приклади як трансцендентне доведення. Таке упорядкування слухне для кожної теорії. Таким чином я приведу кожен атом до оберненого квадрату відстані.

140. Можна було б багато говорити про потребу (і вивчати її) людини виражати себе, або «бути вираженою». В якому випадку вона стає хворобою? (Адже селянин перед хатою на вечірньому відпочинку — не поет, що вміє виразити свої почуття, а проте щасливий). Безперечно, у випадку суперечки або незнищенної суперечності. Це була б хвороба, яка зумовила прогрес людини. В такому разі символічна дія, яка спричинила невроз, — лише «вираження» за всяку ціну. Якщо ж зрозумів, я врятований.

Але де зосереджується ця суперечка, бо я припускаю, що вона не належить до словесної сфери, це не прозора суперечка. Що означали б слова «органічна суперечка»?

Хай там як, цензура означала б неможливість виразити себе та відмову у вираженні. Я вочевидь маю перевагу, вказавши на інший спосіб пізнання, ніж той, що полягає в символічному акті: адже він є способом пізнання з не меншим правом, ніж словесний образ (що, зрештою, завжди є тільки образом).

«Спосіб пізнання з допомогою словесних образів проганяє хворобу, яка накидає спосіб пізнання з допомогою органічних образів або жестів».

Хай там як, я знаходжу тут мотиви прогресу, піднесення від тварини до людини і концептуальні здобутки людини. Людина — це те, що прагне долати.

141. Пізнання — це володіння не істинами, а послідовною мовою.

Краса — це володіння верховною концепцією, досягання «точки зору», яка об'єднує світ. Більше я нічого не знаю про світ у собі. Проте вже немає суперечки між світом і мною.

142. Фройд відповів би мені, неодмінно доводячи, що цензура діє на щось прикре, і саме ця прикрість виправдовує згнічення. А я б тоді відповів, що це прикре відчуття діє якраз і пов'язане, за визначенням, із тим, що годі сформулювати. Я йду далі, ніж Фройд, бо можу сказати — я, — чому відчуваю прикрий стан і чому він водночас одразу знає цензури. Спершу нерозв'язна суперечка, яка передусе розв'язує виразної концепції.

І все-таки, в усіх цих діях — нехай навіть тільки у свідомості — і незважаючи на кепську вдачу жінки, яка не розглядає об'єкт безпосередньо, — чоловік переконливо доводить мені, що намагається зрозуміти.

143. Лишається питання про мовну похибку. Вона ніколи не буває випадкова, я згоден. Тенденція реалізувати якесь бажання. Згоден. Навіть відмова від чогось прикрого, я згоден. Я критикую тільки зв'язок між цілком природною відмовою, яку немає потреби спирати на якийсь складний механізм, і поверненням у замаскованій формі чогось прикрого.

144. У цьому й полягає внутрішня суперечність Фрейда. Чому я просто не забуду того, що є прикрим для мене? Навіщо ця подвійна операція відмови і повернення? Цей фальшивий образ притлумлених докорів сумління? Є багато речей, які я вмію забувати.

145. Якщо є якась річ, яку я забуваю, а вона водночас повертається, це, мабуть, щось складніше за консержку і перевдягання та маскуванню з метою ввести її в оману. Мабуть, оте повернення — на якійсь темній площині й реалізоване герметичною мовою — якраз і є розв'язком суперечности: синтезом. Я йду далі, ніж Фройд (у мене ширша сфера, а це свідчить про істину загальнішого характеру), бо пояснюю не тільки мотив маскуванню, а й необхідність саме такого маскуванню, а не іншого. Я йду далі, ніж Фройд, але тією самою дорогою: адже саме він довів мені, що простежити каузальну низку психічних асоціацій — це ще не пояснити шлях, який вони обрали.

146. Я добре знаю, — це несхитний принцип, — що за стану втоми, коли всяке зусилля свідомости неможливе, я цілком природно виражаю реальність у символічній формі без ніякого втручання цензури.

б) Я знаю, що символи повніші за незграбний словесний вираз.

в) Я добре знаю, що пригадую не дрібні деталі, а структуру події. Саме в ній полягає її сутність. Цілком природно, що я забуваю характер і пам'ятаю структуру (а звідси й подоба згнічення).

г) Я знаю, що ця заміна множинна (три сновиддя, отже, безкінечність).

147. Проблема полягає у зв'язку між реальністю і психічними процесами.

148. Якщо я вже не можу вибрати очі, — як отой візантійський імператор*, — то тільки тому, що, тільки-но нахилившись над його обличчям, я впізнаю в ньому обличчя свого Бога.

Я б хотів ще сказати, що мова створює мене, тобто відносини, які я утвердив.

149. У такому разі у Франції є симетрія завдяки мові, що могла б бути універсальною, якби інший не страждав від навернення. Я не заперечуватиму цього права іншого. Я

скажу: я одразу віддаю перевагу своїй мові, бо обрав цього великого господаря, віддавши йому перевагу перед іншим.

150. Фрейд. Тим або тим способом проблема — це проблема першої суперечності. Немає ніякої суперечності в свідомості тварини, що має бути — згідно з неглибокою логікою — вузлом суперечностей.

Завжди розвиваючись відповідно до неглибокої логіки, я міг би пояснити з її допомогою, але якраз перше твердження породжує першу суперечність, а в тварини першого твердження немає.

Але в цьому всьому проступає неглибока логіка, яка, можливо, нічого не пояснює.

151. Приклад. Неможливо приставити до Даладьє чоловіка, який диктує йому його постанови, бо життя втручається в ритм, у негайну нагоду дати відповідь. Є дві структури, що накладаються зверху: структура розуму і структура танцю.

152. А чи не є суперечність наслідком того, що, я, визначивши одну структуру, а потім другу, вочевидь протиставлю буття, що їх вважають за різні, принаймні відокремлюю їх, тоді як вони містять деякі спільні елементи. (Я не можу визначити структури, які нічого не сповіщають про сусідню структуру).

153. Концепція. Концепція — це індивідуалізація всього, або, точніше, структури. А потім я послуговуюся цим новим буттям як інваріантом. «Червоне» — концепція на тій самій підставі, що й марксистський клас або обернений квадрат відстані Ньютона. Її «простота», її «єдність» — результат лише її сталості як інваріанта. Доброчинність — концепція і структура. Вона керує певною системою відносин. Але вона є інваріантом тільки в тому разі, якщо я зберігаю концепцію. Я створюю інваріанти.

154. Але, тут, безперечно, прості труднощі мови, бо немає ніякого сенсу казати, що якась структура стабільна чи

ні, структура, яку розглядають як таку, — це лише «розумова операція». Годилося б казати: структура є — або ні — провідною. Якщо з допомогою стабільних відносин я забезпечую її інваріантність, вона лишається провідною.

155. Мої структури захоплюють одні одних, а міркування — неминуче розрізняючи їх — стають непевні й плутані (можливо, цей образ тут надто вербальний).

156. Концепція містить визначення, але передує йому. Концепція — це ідея, щоб визначити дану річ (те, що раніше було тільки сукупністю. І стає буттям).

Якщо я маю якусь синусоїду, кожен правильний періодичний вигин, належний до неї, становить концепцію. Концепція в даному випадку спрощує світ. І впорядковує його. Я не можу сказати, ніби я «знаходжу» правильні криві, істини, які передували мені й приховані тут природою, бо, випадково накресливши свій малюнок, я з усією очевидністю не думав про «правильну криву», а просто проводив звивисту лінію.

Але тепер, маючи цю мову, я можу заявити про свою криву, назвавши її, скажімо, $\Sigma(\lambda)$, а також котрусь із її характеристик, наприклад абсцису. Її цього мені досить, щоб пізнати тут упорядкованість. А який тут виграш?

157. Річ очевидна, моя крива не мала назви, і я назвав її. Назвавши, я охарактеризував її риси. Але я погано відповів на своє запитання. Можливо, я здійснив тут трансцендентальну операцію, ця крива спершу мала сенс тільки як лінія, проведена на папері. Вона не може бути «задуманою», але я можу тепер забути всякий образ і, проте, зберегти його в собі. Я змінив поверх концепції.

158. Міркування: моя крива є грубим наближенням, якщо я роблю з неї кінцеву суму n термінів. Я вважаю, що закони природи прості, бо мені здається, ніби їх виражає кінцева сума n термінів. Ніщо мені не доводить, що законів бракує безкінечности, щоб бути точним. Адже тоді він би був уже не законом, який «керує» природою, а просто законом, що керує слідом цієї кривої, яку я визначив випадково.

Та якщо одна крива репрезентує для мене всі феномени природи, та сама сума — *n* термінів дасть мені змогу більш-менш зрозуміти їхні взаємовідносини.

159. Є дещо, і я погано розумію його в собі. Те, що я кажу, користуючись цією аналогією, застосовне тільки до того, що вже скінчилося в минулому, а не до останнього наявного сліду. Або, коли йдеться про повторення, наука прогнозує, де і як вставити уявлення про час (це питання поставлене дуже погано), який по-різному відіграє свою роль у цих двох випадках?

160. Я відкидаю: з погляду історії «чинник» стає «знаком», коли вже відіграв свою роль.

161. Знову ті інтелектуали. Вони не усвідомлюють елементарних і майже нездоланих поштовхів, бо, перетворений одного разу в слова, «прагнення експансії» і «чуття справедливості» мають у рівнянні однакове значення. Отак вони пропонують і роззброєння, так само як пропонували, не знаючи тиску моря, руйнувати мідель-шпангоути кораблів.

Коли суспільство добре збудоване — й досягло стану рівноваги, — тоді все стає невидимим, бо нерухомим. Такі птахи — лише музика барв. Я кажу, що вони в стані рівноваги. Але приберіть яструба, що харчується ними, і вони спустошать ваш урожай. Отак і вага спокійного моря: я цілком можу прибрати греблю...

162. Нам важко уявити собі, що людина може любити війну, а коли народ іде на війну, ми вигадуємо безумство Гітлера. Це «слова» спричиняють катастрофу (словесне безумство, брехлива пропаганда). Тоді як насправді навпаки, саме слова здійснили диво. Нами керує божественність гарних сталих структур. Вони врівноважують масу моря (як у казармі, структура умовностей забезпечує, що один полковник без зброї врівноважує озброєну юрбу).

Фактично, якщо ми забули слова, ось пожадливий і компактний вид, що відходить на малозаселені й зелені території. Там він віддає в жертву індивідів. Проте видові, живій

природі без духовної свідомости начхати на індивідів. І все-таки саме через слова Італія не напала на Туніс, італійці бо-ягузи. Видом керує духовна структура (насолода жити), яка не дає йому любити війну. Муссоліні — не перемога слів. Це перемога над словами. А втім, ми, коли Німеччина наступає, обурюємося передусім тим, що не взято до уваги певних духовних облич. Те, що факт Голландії не врівноважує факту Німеччини. Ми обурюємося тріскотливими словами.

163. Про індивіда: якщо він не поважний, як образ Бога, що надав йому всю свою безмежність, якщо концептуально він не відчуває своєї важливости, то помре, мов китаєць або мураха.

164. Якщо я винаходжу мову (Гітлер), яка визнає смерть людей, я не проти природи. Природа таке приймає. Моя мова знаходить своє коріння в схильностях виду.

Але, звичайно, спершу треба забути багато речей.

Байдуже, йдеться про відмову від християнської віри чи про розброєння, ми однакові з тими, хто, введений в оману нерухомістю моря, розбирає мідель-шпангоути кораблів. Вони гадають, ніби море набуло певної форми.

Я, звичайно, згоден, що концептуальна система заходить у безвихідь. Отак і медицина, що руйнує вид, бо виявляє в ньому невидимі ганджі. (Доброчинність Вотеля* — злочин). Отак і культ матеріальних благ (що запроваджує рекламу) і йде проти інших частин системи (духовної людини). Мені видається вкрай очевидним, що необхідні певні тріскоти та принципові упорядкування, але звідси до руйнування концептуальної системи — ціла прірва. Я не вірю, що Гітлер нездоланий. Гітлер знову відкрив вагу моря. Річ зрозуміла, і в певному аспекті геніальна, але нам треба тільки відкрити могутність мідель-шпангоутів корабля. Дух, якщо хоче, надає світові форму. А свідомість будує всупереч силі тяжіння, всупереч ентропії, всупереч видові. Якщо я роблю з неї образ Бога, цей жебрак урівноважує місто.

ЗАПИСНИК V

1. Вони відокремлюють думку від дії, як і від іншої діяльності сновиддя. Вони виконують роботу аналітиків або істориків. І, звичайно, не спромагаються вставити себе в життєві процеси.

2. У житті ніколи немає часу...

3. Податки. Справедливість, якої прагне досягти ця складна система, тільки видима й може забезпечити лише відстань між узвичасним життям і визначеним ідеалом. Адже цей ідеал може бути здійсненим безпосередньо завдяки отриманим зарплатам. А те, що скажімо, я зменшую на 50% великі прибутки — лише ілюзія. Навіть зменшені на 50%, вони й так становлять великі прибутки. Я зменшив цифру, яка спершу була завищена.

4. Слід зауважити, що уявлення про «податковий тягар» — суто лінгвістичне. Товар собівартістю 50 франків, промисловець продає за 100 франків. Якщо податок становить 25 франків, він має тільки 25% прибутку, а не 50%. А покупець може сказати мені, що, як відрахувати податок, він купив товар лише за 75 франків. Але ж він знову оплатив податок, і ніщо не дає мені змоги розділити обидві тези.

5. Капіталізація абсурдна в соціальному страхуванні, яке здійснюють із позиції, мовляв, «люди заощаджують на старість». Це страхування може реалізуватися тільки внаслідок негайної виплати літнім людям сьогодні, дарма що вони нічого не платили. Такий теперішній запуск абсурдний. Фактично це проста рента з простого податку.

6. Фактично це ще й таке бажане утвердження феодальної економіки, коли підприємствам накидають піклування про життя літніх робітників.

7. Якщо започаткувати соціальне страхування 1938 р., люди, що вийдуть на пенсію років через двадцять, нагромаджуватимуть протягом двадцяти років, тобто збиратимуть абсурдні суми, які неможливо інвестувати (справжнє інвестування — це реальний дар) і яким, безперечно, бракуватиме купівельної спроможності.

Удають, ніби через двадцять років розподілятимуть прибутки від цих інвестованих грошей, — це, певне, міф, позбавлений усякого значення. Насправді молоді й літні формують групи, стабільні за кількістю, і щороку кільком літнім людям розподіляють те, що зібрали з численної молоді. Якщо на десять старих є 90 чоловік молоді, які заробляють по 100 франків, я стягну з них 10%, і всі вони отримуватимуть 90 франків.

Я можу одразу запустити свою систему сьогодні (в тому розумінні, що молодь платить старості), бо в індивідуальному аспекті я, молодий сьогодні, плачу за себе старого згодом. Я дійду до незнищеного безглуздя (зокрема абсурдного складу «моїх» грошей).

8. Це, здається, загальне правило: соціальне дослідження, щоб розуміти, повинно деіндивідуалізувати. Адже інакше:

а) ілюзія заощаджень;

б) ілюзія завжди можливого реінвестування;

в) ілюзія необхідності «вкладати» ці гроші соціального страхування.

9. Відкласти свої гроші — це, власне, відкласти сьогодні груші й картоплю, які будуть куплені через двадцять років (я відкладаю частину купівельної спроможності), але ж вони гниють!

10. Нехай потім не приходять і не скаржаться на скандали й невиконання обов'язків: самі ці гроші гнилі — куди вони підуть? Звичайно, це, мабуть, трюк, щоб збудувати палац (але не прибутковий), і тоді тут немає нічого спільно-

го з любов'ю до старости. Або ж протягом двадцяти років я будував будинки відпочинку. Та вони змішують усе.

11. Я завжди казав, що спалення кави не має сенсу, але в ньому таки є один сенс. Звичка диктує, що вище від певного рівня комфорту все-таки вже не заощаджують. Адаже треба жити. Тоді, якщо я пропоную купівельній спроможності запас товарів прожиткового мінімуму — а не достатку й розкошів, — гроші йдуть і здійснюють обіг. Але йдеться про порятунок і безробітного, й капіталіста. Що більше я спалюю кави, то краще крутяться гроші і менше безробітних.

12. Іспанія. Я відчуваю бажання загоїти їм усім рани, зібравши всіх під одним плащем пастуха.

13. Усі ті пацюки, вигнані зі своїх нір. Заспокоїтись.

14. Монтеверді*: спокійні збори, куди приймають того, хто замерз і боїться, страждає від самотності та невпевненості. Я вже не сам (присутність у величній музиці). Отже, релігія, прекрасні образи, про які не знаєш, що вони містять, тож я збираю й заспокоюю їх.

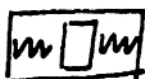
15. Концепція, «що почалася», немає ефективності.

16. Цивілізація: що означає смерть, якщо ми — музика, яка лине до зір.

17. Феномен, який у термодинаміці називають ентропією, я всюди відкриваю в природі. Якщо свідомість не втручається, енергія руйнується, а якщо я поділяю на А і В систему S, здатну постачати внутрішню енергію (здійснювати механічну дію внаслідок внутрішнього поштовху), якщо я полишу ту енергію саму собі, без контролю з боку розуму, вона зруйнується, і її можна буде відновити тільки відносно якоїсь ширшої системи $S' > S$ (отже, передусім поршня і двох антагоністичних пружин, здатних змусити працювати поршень (тиск $A > B$), та коли його полишити самому собі, тиск $A = B$).

Але свідомість може все врятувати, перенісши одну з тих пружин (оце і є демон Максвелла).

(Фактично моя система коливається справа наліво, якщо матерія в ній наділена інерцією. А якщо я зупиняю свій поршень посередині ходу, я відновив енергію завдяки його активній силі. Але енергія, зосереджена в тисковій двох пружин, — та сама, що й раніше. Звідки походить відновлена енергія?)

Енергетичний горщик. Ентропія (потрібний простір S' , щоб відновити цю енергію, хіба що втрутитися свідомість і переставить пружину).

Якщо енергія кінетична, я відновлю її тільки відносно певної оперативної системи. Але (за винятком тепла) енергія не ліквідується, а цікавить тепер уже ширшу систему; щоб відновити її, мені треба взяти нову оперативну систему, маса якої вдвічі більша за масу першої. Скажімо, зіткнення двох куль. Максимум, який можна відновити, — це тиск пружини, що зупинив відносно одна одної обидві кулі масою m . Але відтепер у русі перебуває маса $2m$.

18. Я, звичайно, ще не можу знайти точного слова, щоб охарактеризувати це явище, але в світлі нових даних видається разючим, що значна частина світу буде демонетизована. Я хочу, щоб це нікого не цікавило. Але це означає, що Росія вже не буде територією, де полюють.

За доби великих сіреньких імперій...

19. Звичайно, не позбавлене значення, що — якщо я шукаю бодай який-небудь слід енергії, яку ще кілька мільйонів років тому розподілило нам сонце (нафта, вугілля...), — треба звернутися до життя, і тільки життя створило ті запаси. Планета менш дезорганізована, ніж вона мала б бути внаслідок життєдіяльності папороті та риби.

Життя опирається збільшенню ентропії, а свідомість може змінити напрям життя. Отже, демон Максвелла*.

20. Слід вочевидь довго думати над цим фундаментальним питанням. Енергія в усіх своїх формах руйнується. Тобто розпорошується. (Мою енергію можна відновити тільки тоді, якщо градієнт* достатній, якщо сфера, яка оточує її, доступна і якщо вона досить організована). Резерв становить річка, що тече, а не кільватерний струмінь. Сто градусів, які йдуть від парового казана, — це не сто градусів у Сахарі на Екваторі; це сто абсолютних градусів і аж ніяк не три абсолютні градуси. Тож, коли я освітлюю себе, я витрачаю енергію падіння води, що була конкретним капіталом. Та коли моя лампа вже горить, я знищую для свого особистого вжитку лише незначну частину фотонів. Можливо, цю енергію знову можна де-небудь теоретично відновити, але найбільшу частку енергії, яку я не отримав у замкненому електричному колі, я розпорошив у всесвіті. А якщо не розпорошив у всесвіті, я кінець кінцем дезорганізував її. Вже немає ані привілейованого напрямку, ані досить витонченого — й досить свідомого — інструменту.

Якщо в простір, де воруються кулі, я вставив кулю, найбільш обдаровану певною енергією, цю енергію можна виміряти, бо я знаю — й розрізняю — напрям кулі відносно середньої нерухомості. Але якщо якимсь актом, народженим у моїй свідомості, я вже не можу зберегти кулі, її енергія невдовзі розподілиться між усіма кулями. Тепер вона буде тільки складовою частиною середньої нерухомості.

21. Фактично, якщо я хочу запасти енергію сонця, я можу збудувати греблю, тобто, як говорити точно, врятувати свою кулю (я міг би сконструювати похилу площину, щоб зловити її), а це операція свідомості. Або просто накинути цю операцію самому життю, давши папороті рости, а потім гнити або видобуваючи спирт із фруктів. Спорудження моєї греблі — акт життя.

22. Отже, рослина рятує світло, і я знаю печери, де мох, що росте під лампами, вміє вбирати їхнє світло. Печера, вся поросла мохом, могла б увібрати все світло.

23. Нехай S — замкнений простір. Мені потрібна певна енергія, щоб зберегти для себе порожній простір S' . Якщо тепер я через точковий отвір виділяю певну кількість газу, все відбуватиметься по одній осі, навіть якщо молекули розміщені по-іншому; якщо t_1 — тривалість відкриття отвору, існує час t_2 і відстань l , де я знайду тільки найшвидші молекули, і т. д. Отже, я міг би зібрати молекули з різною швидкістю в стільки пробірок, у скільки б захотів, і реорганізував би енергію. А причина — це запровадження свідомости, тобто життя. А енергія порожнечі? Едінгтон несміливий, коли просто каже, що життя спонукає з'явитися кригу влітку й вогонь узимку.

24. Мабуть, можна вдосконалити цей образ, вважаючи, що точковий отвір відокремлює два простори з однаковим тиском і однаковою температурою.

25. Якщо немає усвідомлених бар'єрів (організованої структури), енергію, що йде від сонця, не можна запасти, бо гірські озера повинні втратити тільки води, скільки отримують. Життя відповідає законам імовірности.

26. Завжди та сама відповідність між свідомістю і життям. Розум або свідомість — це здатність вибору. І життя.

27. Вони ніколи не трансцендують (Даладьє), антропоморфізм...

28. Мені треба абсолютно наполягати на ролі часу. Я справді приголомшений щоразу, коли предмет науки визначають через передбачення майбутнього. Треба розбити концепцію навпіл і довести, що наука нічого не «провіщає»: ані соціального завтра (пума), ані біологічного завтра (еволюція до майбутнього), ані додаткового знаку десяткового дробу, що не прислужився для пояснення теорії, якої ми дотримуємося, ані тим паче нової теорії, що візьме його до уваги. Коли Левер'є обрахував, а Гершель* знайшов нову планету, вони насправді просто припустили, що всесвіт за п'ятдесят років розвинувся не досить, щоб завдати шкоди нью-

тонівському образу, слухному для певного числа знаків десяткового дробу, й передбачали тільки «повторення». Наука — це передбачення повторень, а коли вважають, ніби відкрили більше, можна, безперечно, завжди довести, що оте нове зводиться через перетворення до простого повторення (звідси цікавість до способів перетворення, наприклад, до проєктивної геометрії). Я знаходжу тотожність, і це цілком природно, бо в рівняння я не вводив нічого іншого.

Наука — це пошук і відкриття (прихованої) тотожності, але на периферії досвіду існує непережитий досвід, який ще не можна ні з чим ототожнити (дивись відносини з емерджентною філософією).

Можливо: таємниця, властива певній концепції часу (час, що «додається», — це не час, що «тягнеться»).

29. Вона вочевидь «відкрила очевидні речі» (Жанна*), але відкрити очевидні речі — це завжди створити їх.

30. Г.* і ентропія. Він знову озброює людський рід.

31. За демократії я рятую цього жалюгідного індивіда, але у справжній західній цивілізації я рятую Бога, не права людини, а через людину — права Бога. Я поважаю Бога — і людину за його подобою, — але не індивіда.

32. Згідно зі сталінською — або нацистською — справедливостю я ліквідую людину, яка є соціально дефіцитною. Так само й лоцмана, що довів до трощі свій корабель. Згідно з західною справедливостю я визволяю її в ім'я її внутрішньої батьківщини, якості її корабля та її панування за вечірнім столом. Я не вмю ні зважити, ні виміряти людину.

Помилка іншого полягає в тому, що він вважав, ніби може вимірювати її.

33. Демократія вочевидь іде в напрямі статистичних імовірностей, збільшення ентропії, крайнього членування влади (анархії), розпорошення енергії. А закінчується начебто визволенням людини. Тільки начебто. Це тільки визволення індивіда. Адже людина розчиняється.

Ці демократичні заходи спираються на логіку й міркування. Адже в науках про неживе імперативом є збільшення ентропії. Але не в науках про життя. Вряди-годи ми допомагаємо революції, яку мова не давала змоги передбачити, не дозволяла. (Що є більш неприйнятним інтелектуально, ніж війна?) Ален* відкрив цю істину, коли вважав, що для очистки світу досить відкрити неприйнятне). А проте інколи з'являється людина, що повстає проти збільшення ентропії і, як і життя, проти статистики, будує молекули — переозброює людину і знов утворює потенціали. Несправедливість (досконала справедливість — це, зрештою, досконала рівновага, отже, смерть), ієрархії, свавільна влада — їхній потенціал відновлюють, і то задля всіх резервуарів дії.

Звичайно, образ завжди виявляється несправедливим і хибним, як видавалися спершу образи Пастера і Айнштайна. Справедливість — це ще й давній порядок.

Тільки істина, яка спрощує, дає змогу діяти.

34. А. Та сама заувага про честь, що спирається на справедливість або вірність слову. Ганьба — це завжди щось міняти. Це жити. Честь стосується мертвих, радше, я зможу відтворити їхню честь. Але сьогодні всі вони, чисті, намагаються жити у згоді зі своєю честю й ненавидять себе. Та це означає, що честь уже годі виразити.

35. Вони втомлюють мене всіма своїми проектами розстрілів. Марно розстрілювати, бо релігії мають повернутися. З чого я будуватиму християнство, якщо розстріляю невірних? Та й потім: те, чого «варта» людина, — це величезною мірою «те, чим вона стає». Я не знаю, чим є людина.

36. Читаючи листок Бразильяка*, де він гостро дорікав мені як за помилку за любов до слабких доз ліризму або патетики, що трохи наснажувала мою розмову по радіо, я збагнув, якою буде наступна поразка. Адже ані цей ліризм, ані ця патетика не видалися йому — й не видалися мені — сміховинними, коли походили від нациста. А в нас вони не мають належної обґрунтованости. Як я можу вмерти із криком «Хай живе Франція!»? Я просто видавався б пре-

тензійним і неактуальним. Натомість інший може вмерти з криком: «Heil Hitler!»

37. Отже, смерть уже не оплачується. Вона вже не створює індивіда в просторі, ширшому за нього. Як він може змиритися зі смертю?

38. Якщо Франція втратила для них своє значення, то тільки тому, що мало вимагала від них (завжди начальник, саме його щоразу рятують).

39. Зірка і криптограма зірки становлять іншу проблему, відмінну від проблеми пізнання. Це проблема складного або простого. Бо з симфонії, яка розгортається, з тисячами інструментів, із тисячами музик з їхнім конкретним генієм і їхніми вадами, цією складністю *кожної миті* (або щомиті), я можу, звичайно, створити образ безкінечно простий, що змінює свою інтенсивність залежно від часу. Досить звукової смуги, щоб умістити симфонію і всіх конкретних геніїв, які виконують її. Щомиті є тільки міра інтенсивності. Це саме і у випадку зоряного сигналу. Та якщо я поширюю реальне світло, я вже створюю смуги призми. Не тільки мова стає складною, а й образ. Потім мої концепції ваги, температури, тиску, відстані, хімічної якості поширюються на інших площинах цієї єдності, і я знаю, дивлячись на зорю, про що писати книжку, книжку з безмежно розмаїтими сторінками. А проте на початку не було нічого, хіба що інтенсивність, залежна від часу.

40. Або ж: усім цим розмаїтим пізнанням, усьому складному всесвітові я пропоную безкінечно простий образ. Інтенсивність, залежна від часу. Тільки вона.

41. У цій подвійній дії є щось, про що я ще не можу думати, бо, пишучи про синтез, — тобто інтенсивність, залежну від часу, — я не знаю більше нічого.

42. А. Досконалі приклади уривчастих концепцій, які годі довести, дарма що вони *apriori* становлять обрані точки зо-

ру або операції. Мод'юї: «Коли ти офіцер, ти виконуєш накази і мовчиш», а от Корнільйоном він обурюється. Корнільйон*: «Коли дали слово, рятують честь, топлять свій флот». І обурюється. Наївно не засуджувати іншого залежно від його власної справедливості. Наївно обурюватися. Це дитяча гра. Я не люблю цього гавкоту. Будь найсильнішим і матимеш слухність. Оце й усе.

43. Якщо вони обоє красномовні, то з причини, яку я називав вище, говорячи про Бразильяка: їхній ліризм не має обґрунтованості, належна обґрунтованість примирила б суперечливі сподівання, бо кожне з них погодилося б почасти пожертвувати честю. Але кожен ладен бути засліпленим і каже: «Я не хочу знати...», і ця відмова, очевидна в Мод'юї, слухна й для Корнільйона. Отак і католик прагне нехтувати критику євангелій. Але з цих двох засліплених народжується страхітлива дуель гри в піжмурки. Йї, будь ласка, задя дя чого?

44. Кумедний той парадокс, який я спершу ставив перед недоумками. «Чи знаєте ви, чому падає камінь?» — Так, його притягує до землі. — «А що таке бути притягненим?» — Мати тенденцію рухатися до чогось. — «А що означають слова «рухатися до чогось», коли йдеться про спадну вертикаль?» — Падати. — «Тож камінь падає тому, що падає? І ви задоволені собою?»

Я протиставлю ідіотам роботу розуму Ньютона чи Айнштайна. Звідси я висновую, що зрозуміти — це дійти до загальнішого феномена. Можливо, але — в певному аспекті — ані Ньютон, ані Айнштайн не претендували, ніби розуміють краще за недоумка. Адже насправді вони лише виявили структури, проте «не досягли» істини. Недоумок теж виявив свої структури — й капітали. Камінь падає, хоч який його колір. І хоч який день тижня. І хоч який... він теж пов'язав падіння каменя з загальнішим феноменом. І справді, зрозуміти в даному випадку — це передусім «передбачити». Бути розумним — це зрозуміти, а зрозуміти — це передбачати (проблему структур стилю: оте «це є», якого не написав Паскаль). Або ж: ми можемо передбачити тільки повторення, а зрозуміти — це виявити щось, що повторюється. Зрозуміти — це виявити

концепцію (каменя, його барви або дня), і Ньютон просто виявив загальнішу концепцію, яка поглинула різні форми траекторій. Тож у розмові зі мною слухність мав недоумок.

45. Знову-таки уявлення про структуру можна екстраполювати на саме кохання, і саме воно пояснює різні типи поведінки, дозволяючи різні точки зору (Івонна*).

46. Концепція служить для визначення, яким є елемент, що повторюється, отже, я можу знову знайти його. Пастер визначив повторення, застосовне до дитини, якій загрожує сказ. Ньютон — повторення, яке Лавуазьє* застосував до нової зорі, а недоумок, якого я згадував вище, — повторення, застосовне до каменів різної барви. А недоумок із піраміди не визначив нічого, що повторюється. Його міркування безплідні. Він не визначив нічого, про що я міг би судити. Він просто погодився, мов божевільний, організувати свідчення. З них він виснував те, що називає істиною, але ця істина має сенс тільки тоді, якщо я знаю, як користуватися нею.

47. Єдина драма — це драма фаталізму. Звісно. Але під фаталізмом слід розуміти внутрішній фаталізм (навіть у коміка, якому бракує натхнення), єдиною драмою є існування. В Сіменона* невблаганний фаталізм його протиставлених існувань. Уся драма Сіменона полягає в цій конфронтації без допомоги (без допомоги слушної мови) існувань.

48. Психоаналіз. Я не можу знати безпосередньо, що, наприклад, мені подобається чи не подобається, бо те, що мені подобається чи не подобається, — це ані факт, ані образ, а структура. Виявивши цю структуру (і сформулювавши її), я, можливо, розбиваю її як структуру. Хай там як, я додаю до неї операцію свідомости (тоді, як я не знав, як утритися, за браком можливости «бачити», «вміти сформулювати» протилежне).

49. Кажучи «розбити структуру», я сповзаю до вжитку довільної аналогії, проте завжди є «шанси», що така близь-

ка аналогія містить ще й певну істину. (І це, мабуть, унаслідок неперервності).

50. Труднощі забування слів у їхньому «місцевому значенні». Скажімо, наприклад, про мене: якщо я дав завелику заставу, моя тривога одразу вщухає і я «розслаблююся» (як розслаблююсь і після кохання), і звідси я міг би виснувати, що структура полягає в тому, що є спільною мірою між заставою і коханням (а мабуть, ще й сновиддям трибуна, який уже не може промовляти). Це певний стан відносин. (Треба поставити запитання: чому якийсь один символ, дитячий спогад плідніший за інший? А втім, він цілком міг накинути структуру, він є замковим каменем своєї «єдності»).

51. Час, що розгортається, — це час історика. Час, що додається, — час життя. Між ними немає нічого спільного, але треба вміти використовувати і той, і той.

52. Я відкрив це одного разу разом з Г., коли вона душила мене своїми оповідками про Берля* й Еріо*: паплюжити чи підносити — та сама операція. А я не цікавлюся такими (операціями) видами діяльності. Ні за, ні проти. Мене не цікавить Еріо.

53. Якби так сталося, що всі біологи були кривоокі, і якби я довів, що оцей кривоокий, потім другий, третій, проголошення мого закону видавалося б проголошенням очевидного. Але розум діє по-іншому, тож, проголосивши свій закон, я вже потім надумав зауважити, що перший біолог кривоокий, за ним і другий. Очевидність, логіка, дедукція — лише порожні примари. Істина «стає» очевидною, логічною, дедуктивно виснуваною, але після творчого акту.

54. Цілком «можливо», що інтереси Франції не збігаються з англійськими інтересами. Я кажу «можливо», бо це залежить передусім від того, що називають інтересами Франції. Якщо йдеться про свободу або порятунок демократії, вони збігаються. Якщо йдеться про колоніальний статус-кво, вони збігаються. Якщо йдеться про порятунок якоїсь європейської мозаїки, вони теж збігаються.

Ці інтереси, звісно, не збігаються в інших аспектах. Але не ця зміна полярності дає дозвіл на нашу ницість по радіо і в пресі.

55. Зрештою, те, що я називаю свободою, — це здатність діяти всупереч статистиці (немає іншої причини, крім статистики), і вона мала б бути атрибутом всякої живої матерії.

56. Адже саме уявлення про каузальність зумовлює визначення способу зв'язку між попереднім і наступним. Але ж ми добре знаємо, що зрештою є тільки один спосіб зв'язку: статистика в устрої якоїсь геометрії. Адже кожен закон зв'язку приводить до дії статистики і збільшення ентропії.

57. Будьте спасенні, коли знову знайдете любов до зброї. Варте тільки те, чого вона навчає. Ви стали свійськими тваринами.

58. Створення концепції — це створення сукупності в розрізненому, структури або мережі відносин, пов'язаних умовними рефлексами.

59. Коли я створюю сукупність у розрізненому, я показую певне обличчя. Якщо я накидаю його завдяки афективній могутності твору, якщо я накидаю його собі, щоб будувати з нього сполучну тканину, я створюю його. Народжується буття (тільки тоді). І воно просте, бо я називаю його простим тому, що воно формує нерозривне ціле. Або руйнує себе, якщо я створюю суму частин.

60. Ось чому я можу сказати, що концепція проста, хоч яке складне розрізнене; її сутність (та її риси) трансцендентні щодо розрізненого (емерджентна філософія). Щось додано. Це щось — одне.

61. Очевидна річ, оскільки я називаю одним те, що не піддається аналізу без руйнування (аналізові або розчленуванню).

62. Мова далека від того, щоб усе передавати або все містити, бо є неназвані структури (скажімо, в собаки) і, безперечно, незліченні. Вони визначені умовним рефлексом, що пов'язує в один блок частину нерозрізненого. (Отже, конститується індивід, який не вміє до ладу висловитися про себе й погано характеризує себе, але все-таки існує).

У цьому аспекті психоаналіз є опануванням з боку свідомості однієї з цих владних сукупностей, що була невідома.

63. Дуже важливо визначити причини цієї «владности», які я так добре відчуваю. Але навіщо більше, якщо вони невідомі? Бо, звичайно, «замок» владний і незнищений.

64. Як я можу боротися проти того, що є моєю «точкою зору», а не предметом мого аналізу? (Це пояснення мало задовольняє мене).

65. Дитячий спогад, безперечно, цікавий тільки тим, що дає змогу «назвати» сукупність. Відтепер її можна використовувати як «замок». Я відкрив шлях доступу, який дозволяє мені додати що-небудь. Бо інакше той спогад ніколи не постане переді мною, а просто спровокує мої внутрішні стани, з позиції яких я суджу, думаю та організую. (А оскільки моя логіка може йти в усіх можливих напрямках...)

66. Отже, йтиметься не про те, щоб «розбити структуру», а про те, щоб назвати її.

67. Можна, безперечно, пошукати зв'язок між тим, що постає (і що є трансцендентним щодо частин) і певним аспектом часу (того, який додається), що є трансцендентним щодо диференційного рівняння або щодо передбачення повторень. Адже в обох випадках логіка вже нічого не варта (щоб передбачати в часі еволюцію феномена або передбачити риси сукупності).

68. Питання, яке треба поставити: сукупність, сформувавшись, реагує на свої частини? Це є очевидним у мораль-

ному устрої (дім, що змінює сентиментальне значення цього ліжка). А атом, утворившись, реагує на електрон?

69. Це не перешкоджало б йому бути трансцендентним щодо електрона (приклад поганого стилю: «перешкоджало б!»), бо риси атома годі було б передбачити, спираючись на риси електрона.

70. Отже, минуле було б сукупністю, що «утворилась» і є як майбутнє трансцендентною щодо того, якою вона була.

71. Проблема взаємодії. Я безперечно знаю, що політичний стан світу, даючи змогу передбачити війну, сприятиме дальшій діяльності Базиля Захарова*. Я безперечно знаю, що Б. З., народившись, матиме схильність сприяти політичним умовам, які мотивують його і служать йому, — але як паразитові, — й не маю права казати, що Б. З., такий незначущий, зумовлює ризик війни, дарма що його діяльність спрямована тільки в цьому напрямі. Бо в такому разі ризик війни зумовлює сам себе, і я нічого не навчився.

72. Отже, внутрішня економія. Припустімо, існує країна з сотнею жителів, 99 з них живе з ріпи, яку викопують із ґрунту. Результат діяльності сотого жителя зумовлює масу наявного золота, а отже, наявну грошову масу. Якщо я хочу, щоб і решта 99 жителів увійшли в економічне життя, я не маю змоги фінансувати їхню діяльність. Наявна людина не забезпечує ані наявного золота, ані банкнот. Звідси випливає необхідність «внутрішніх» грошей у періоді устаткування.

73. Арифметика тут не застосовна. Сто тисяч страждених — це аж ніяк не «жахливіше» за страждання однієї людини. Жахіття не збільшується внаслідок числа. І ми добре знаємо, що краще відчуваємо дитину, яка плаче коло нас, ніж сто тисяч уtoplених китайців.

74. Я відкрив принцип автожира*. На лопать, що йде вперед, діє тиск знизу, а на ту, що назад — зверху. Отож

через відцентрову силу він передає молекулам, які перебувають у контакті, циркуляцію в розумінні Жуковського*.

75. План у літературному творі становить частину ілюзії логіків, істориків і критиків. Адже лінії сили неминуче упорядковуються навколо сильного полюсу. План — це наслідок сильного існування, а не його причина. А втім, хто говорить про (попередній) план симфоній або скульптур, які постають, уже завершені, як досконало впорядковані? Якщо, перед тим як писати, я оголошу про кілька головних рис свого твору (тут піднесення, тут любов до спогадів, тут трохи похмуріше...), то аж ніяк не цей план зумовлює мій твір. Адже план — тільки свідчення, що я маю твір, який треба написати. Бо головне, безперечно, постає передусім як структура. Та оскільки моя праця якраз і полягає, власне, в тому, щоб відкрити та виявити цю структуру, яка єдина має значення, трохи абсурдно думати, ніби це тверда схема, що керуватиме твором і міститиме його в собі. А те, що я нескінченно змінюю, аж поки вербальне «скидається» на якусь невербальну сутність, якраз і буде планом.

76. «Треба, щоб у дискурсі був порядок», — безглуздий вираз. Дискурс стає порядком, тільки-но його висловили. Як видатна доля, як дерево. Але вони вірять, ніби знайдуть тут трюк, щоб завоювати й будувати! І починають із порядку ще до життя!

77. Отак і закони природи. Порядок передусім — це «вияв» природи.

78. Із приводу мого листа Н. Те, що я сказав їй без полеміки, я переповів, забарвивши полемікою. Вона відповість на полеміку і вважатиме, ніби відповіла мені, бо ж правда, що мова висловлює, але не розуміє (але не містить).

79. Чи треба розрізняти точку зору і предмет?

80. Мій фотон годі визначити. Але він, безперечно, й не піддається обрахунку. Все, що я знаю про нього, — це ймовірність його присутності, але з не меншим правом я

міг би сказати й «ступінь присутності», бо, безперечно, пуста та програма, яка полягає в запитуванні, — припустивши існування джерела світла S , — чи існує відстань d , на якій, дарма що ймовірність присутності фотона стає там дуже слабкою, сприйняття S стає перервним. Перервною видається місцева дія вияву.

Але неперервне — це наука про потенційне, перервне — наука про існування. Поле неперервне, простір неперервний, та якщо якимсь способом вони стають відчутними — внаслідок певного ефекту, відблиску чи знаку, тоді їх виражає перервне. Неперервний рух, безперечно, — безглуздя, і тоді народжується перервність. Моє світло тільки потенційне, коли ніщо не засвідчує його. Я маю право казати, що воно рухається, тільки тоді, коли спричиняю його існування. Коли воно існує, воно не рухається, воно є. Я спричиняю народження перервності. Потенціали мають швидкість, але не мають присутності. Якщо я примушую свій електрон існувати, я не знаю його швидкості. А якщо знаю швидкість можливості електрона, не знаю про його присутність.

Я знаю про свій електрон тільки тієї миті, коли він перетворюється в можливість іншої речі. Але там, де електрон перетворюється, він не має швидкості, він є. А можливість іншої речі ще не має присутності, поки вона не зміниться в можливість іншої речі. Присутність перервна: вона є точкою впливу в просторі й часі. А потенціал — лише відносини між простором і часом, більш нічого.

Якщо фотони, які походять із далекої зони, можуть забезпечити перервний вияв S , я міг би — поставивши у двох точках простору двох спостерігачів — миттю дізнатися про позицію і швидкість окремого електрона, а це суперечить принципіві Гайзенберга* (як у квантовій фізиці, бо в разі інтерференцій є точки траєкторії, де немає електронів).

Кажуть, що тільки завдяки перетворенню — що фальшує міру, яка діє, — доводять існування електрона (як і фотона). А я кажу, що немає існування без перетворення. Навіть найгрубішу матерію я знаю тільки тією мірою, якою перетворює її.

Матерія — не що інше, як структура простору-часу, та, якщо я знаю її, то тільки тоді, коли фіксую простір і час. Отже,

немає сенсу говорити про рух. Те, що я називаю рухом, — лише відносини геометричних структур між моїми осями координат. Ці відносини не стосуються об'єкта, який можна охарактеризувати. Об'єкт починає народжуватися, коли я вже не постулюю відносин, а передбачаю визначені координати.

Передбачаючи відносини між координатами, я маю рухи, але не об'єкт. А коли розглядаю конкретні координати, не беручи до уваги їхніх відносин, я маю об'єкти, але не рух.

А сам блок матерії, що потрапив у сферу моїх почуттів, я знаю тільки через елементи, які я «зупинив» у ній, і рух, що його спонукали висувати мої спостереження, — це лише рух з імовірністю присутності, бо я нічого не знав про об'єкт, хіба що нерухливі сигнали.

Фактично, якщо я вважаю, ніби можна пізнати водночас і позицію, і швидкість, я міркую погано. Я знаю позицію конкретних нерухомих об'єктів і швидкість одного неконкретного потенціалу. Завдяки розуму я пов'язую ці об'єкти з потенціалом у русі. Я знаю позицію такого-то електрона, швидкість потенціалу інших — і ототожнюю їх. Ця операція неможлива, якщо немає родини електронів, тотожних одні одним і об'єднаних у концепції тіла, бо або я тримаю електрон, а він нерухомий, або ж вимірюю його швидкість, а він невідомий.

За доказ править ось що: якщо дане тіло нічого не випромінювало, свідомість, яка дає мені змогу стверджувати про його існування, за визначенням ні в чому не є пізнанням цього тіла. Я не знаю нічого, крім полів, тобто певної структури простору-часу, яка дасть мені змогу підрахувати ймовірність існування тіла в даному місці й даної миті, а оскільки це тіло складається з численних елементів, імовірність стає впевненістю.

(Я називаю масою ступінь присутності $\frac{I}{h}$?)

Фізика безкінечно малого переймається лише переходом потенціалу до існування (без якого цей потенціал був би невідомим).

Фізика безкінечно великого переймається лише потенціалом, бо проблема виявів існування вже не постає, бо

щомиті я маю у своєму розпорядженні нерухомі еманції. Якщо я вже не заглиблююсь у квантову фізику, це не тому, що вона тепер не предмет, а тому, що вже не можу сформуванати в собі потребу в ній.

Орбіта електрона — це ймовірність прямолінійної хвилі, але ймовірність, замкнена в собі.

(Маса могла б бути ступенем імовірності, бо якщо швидкість безкінечна, або, точніше, дорівнюватиме швидкості світла, ймовірність присутності стане безкінечною).

Коливання послужили б для розрахунку ймовірності присутності (а водночас і для революції на атомному рівні. Сказати, що є п'ять електронів, — це сказати, що є п'ять орбіт, тобто п'ять імовірностей, тобто маса >).

По суті, потреба та сама (потреба виразити даний феномен у рамках звичайних концепцій простору й часу), і вона зобов'язує мене визнати дуалізм хвилі і частинки, або позиції і швидкості. Частинки, коли я виражаю позицію. Хвилі, коли виражаю швидкість (може змінюватись у просторі-часі тільки як потенціал).

Якщо уявлення про швидкість треба цілковито відокремити від уявлення про позицію, чому зміни моєї позиції зумовлюють відносні зміни моєї швидкості?

Коли я пересуваюсь у полі моєї системи референцій, градієнт цього поля, виміряний на моїх осях, не залежний від моїх рухів. Оскільки я не зобов'язував його виявитись, моя швидкість — лише градієнт, не залежний ні від якого уявлення про позицію.

Разом із моєю швидкістю в полі змінюється не її градієнт, вимірюваний на моїх осях, а градієнт цього градієнта. Це не швидкість світла, а швидкість пересування променів спектру до червоного кольору.

Якщо я біжу попереду джерела світла S , я дещо зміню: значення кванта енергії (отже, живу силу тіла і колір). Потенціал не змінюється з «моєю» швидкістю (саме через цей потенціал я й виражаю те, що називаю швидкістю, і саме це я називаю енергією).

Маса — це ступінь імовірності, швидкість градієнта градієнта свого поля. Її енергія має значення тільки тоді, коли я спонукаю її в місці L і часі t , втратити таку свою ха-

рактеристику, як швидкість, тобто анулювати градієнт її градієнта, що стає градієнтом градієнта чогось іншого.

Градієнт поля є [функцією] його відстані від джерела (я знаю свою відстань від землі завдяки двом значенням поля вздовж однієї вертикалі: якщо це значення зменшилося на $\frac{1}{2}$, я знаю 1 як подвоєння цієї міри). Щодо швидкості — це градієнт цього градієнта; на нього не впливає моя відстань.

Якщо я пов'язаний із землею і знаю, що моя відстань рівномірно змінюється обернено пропорційно часові (скажімо, якщо я рівномірно спускаюся вздовж щогли), я можу з'ясувати свою дистанцію і свою відстань. Припустімо, є дві точки А і В на вертикальній лінії, вздовж якої я посуваюсь. Мою швидкість оцінюють коефіцієнтом часу, який мені треба чекати, щоб рівень гравітації, виміряний в В, став таким в А. Якщо є ще й третя точка С, моя відстань задана знанням поля в цих трьох точках.

Я можу тепер ліквідувати свій зв'язок із землею і спостерігати (однорідне) джерело світла S. Якщо я забезпечу, щоб кванти були постійні, й помічу зміни яскравості світла S, я теж можу з'ясувати свою позицію і свою швидкість відносно землі.

Отже, знання моєї позиції і швидкості мають значення, навіть якщо еманация, наявні в моєму розпорядженні, — це фотони. (А втім, я міг би робити й триангуляцію, в цьому процесі теж використовують фотони). Зауважмо: тут я не запровадив ніякої гіпотези, яка привела б до втручання абсолютної швидкості тих фотонів.

81. Інтерференція означає, безперечно, що є точки простору, де немає перетворення в можливість присутність.

82. Інтерференції — це взаємонакладання існування і потенціалу. Довжина хвилі — це ступінь присутності: частота існування в просторі й часі. (А якщо маса безкінечно велика, як-от у випадку безкінечної швидкості, це означає, що ступінь присутності абсолютний. Довжина хвилі тоді безкінечно мала). Ступінь присутності виражається часткою неприсутності. Я увиразнюю з допомогою інтерференції. Я знеруховаю присутність і неприсутність.

83. Якщо я розтягують у часі, я констатую причину і наслідок. І намагаюся зрозуміти логічною мовою події минулого. Тобто створюю обличчя, що відтепер є логічним. Отак і святий Павло. Своє попереднє життя, струс у Дамаску, своє навернення він перетворив у очевидність. І все відповідає шляхам Господа, або все готується відповідно до них. Можна помітити — предетермінізм — шляхи провидіння й т. ін., коли за визначенням усе має відповідати собі й передбачати себе. Я не дивуюся, що і в обличчі мого скульптора, і в математичній фізиці все відповідає собі. Адже ця відповідність — «мій» твір. А в житті я вигадую зовнішню постать, що веде цей балет і будує цей рух. Я чудуюся, що пророцтво згодом було з'ясоване життям. Не помітивши в ньому простих різних частин одного обличчя. Але в сирових матеріалах тільки святий Павло в мені становить обличчя. Куди мене ведуть? Нікуди. Саме мені треба місити це тісто, що є моїм, — не втративши ані шматочка. Отже, святий Павло використав навіть розкошування молодости, передбачаючи славу свого Бога. Але використав і свою мудрість.

84. Діаманти — теж результат життя. І то з набагато вищим ступенем перемоги над збільшенням ентропії.

85. Слова «він досить спішить» не такі добрі, як «він дуже спішить», в оповідці Леклера-Доре*. Бо іронія роздимається, і в цьому немає потреби.

86. Рабська праця. Р. Хибна концепція, бо йдеться не про гроші, а про споживання речей: він каже, мовляв, за кілька доларів пропонують забагато речей для споживання. Але ж вони або прагнуть експортувати, або ні.

87. Надміру великі податки призводять до того, що в надто масштабних справах гроші не дають прибутку. Годилося б, щоб задля компенсації витрат прибутки зростали разом із масштабом справ, а це неможливо. Сума двох невеликих справ, коли в інших аспектах нічого не змінилося, стає жаданою. Звідси випливає неминуча тенденція до

фрагментації, тобто до збільшення собівартости, зменшення праці, яку можна використати.

88. Оцей пишається своїм відкриттям складної людини. Натомість інший — тим, що відкрив єдність.

89. Підсумовуючи, я бачу, як народжуються, — коли зрікся антропоморфічних концепцій, і це з'ясувало мені вивчення атома і туманностей [*нерозбірливе слово*], — деякі фундаментальні спостереження.

А. Поле неперервне. Оскільки існує пізнання можливості дії. Я не сприймаю об'єкт. Він не посилає мені енергії. Він не передається.

Б. Рух елементарної частинки, скажімо, фотона, неперервний. Але ще не йдеться про фотон, який справді можна ідентифікувати. Справжній процес ідентифікації — це перетворення. Я визначив конкретну реальність через трансмутацію і зміну поверху. Мій фотон реальний тільки тією мірою, якою перетворюється в електрон. Тоді він перервний. Я тоді можу дати йому координати в просторі й часі, але не можу претендувати, — бо ця операція не мала б значення, — на те, щоб висувати з цього відносини між тими координатами.

Якщо є відносини між координатами, є можливість існування, яке неперервне. Якщо є існування, є просто координати, але немає відносин. Для свого фотона я маю вибрати: або спричинити його існування (тобто його перетворення), і тоді я знатиму його позицію в мить t , або визначити ймовірність присутності цього потенційного фотона, й тоді я зможу визначити його швидкість. Тобто відносини між часом і простором. Але він ще не має приписаного йому місця ані в просторі, ані в часі. Він ще «не існує».

[Далі йде сторінка, до якої приклеєна надрукована й вирізана цитата:]

«Я анітрохи не боюся за французів, в історії світу вони піднялися на таку висоту, що їхній дух ніяк не можна поневолити».

ГЬОТЕ

[Записник закінчується шістдесятьма адресами й номерами телефонів, серед яких можна розібрати наступні:]

Капітан Лапик, SEG 20-26, інститут оптики.

Корнільйон Едуар, вул. де Франс, 21, 84900, Ніца.

Дора, Клермон-Феран, 67-91, пост 48.

Гійоме, вул. Параді, 436.

Гефер Істмія, вул. Кап-Брен, 240, Тулон, 23-36, «Отель де Беарн».

К. Г. Вілен, проспект Пл., 925, Бруклін, Нью-Йорк.

Доктор Поцо ді Борго, бульвар Віктор Гюго, 40.

Ліссабон, «American Express»: *[кілька нерозбірливих слів]*.

Від капітана Лакоста М. Гардета, морське й комерційне підприємство, для *[два нерозбірливі слова]*

Кубло Вобрі, Верхня В'єна, полковник Шанб.

Де Панаф'є.

ЛЕСТРАД БРАУН, «AMERICAN EXPORT LINE».

Кіслінг, «Гранд-отель», Португалія, вул. Арпао. Поштова скринька № 28435 А, де Суза Лопес, парк дас Несеситадес, Ліссабон, 760770.

Леон Венцеліус, Свортмор-коледж, Пенсильванія.

Неві, підприємство зрідженого повітря, вул. Пінто Ферейра.

Анабелла (*sic*), 92945, Аризона.

Лакан у мадам Марк Фрейсине, бульвар Корніш, 339, Марсель.

[У списку трапляються й кілька назв медикаментів:]

Белергал і Беладонал, Сетожен (головний біль)

[Бачимо ще й кілька наступних імен, хоча немає змоги прочитати адреси:]

Батай, Крейсель, Планіоль, Трамбле, Русі де Саль, Робертсон, Бекер, Берньє, Рейналь.

ПРИМІТКИ

НОТАТНИК

А1 Серж (Віктор Львович Кібальчич, Віктор) — політичний діяч (1890—1947). Борець за свободу, він пізнав сталінські в'язниці. Леон Верт організував його втечу і представив його Екзюпері 1936 р. 1940 р. Серж подався до Мексики, де й помер.

Його твори: «*Завойоване місто*» (1932 р.).

«*Якщо сторіччя має північ*» (1939 р.).

Жиль Роблес (Хосе Марія) — іспанський політичний діяч (1898—1980). Професор права, войовничий католик, обраний 1931 р. депутатом. Створив Іспанську конфедерацію автономних прав, яка прийшла до влади 1933 р. Міністр оборони 1935 р., він закликав генерала Франко на посаду свого заступника і організував разом з ним Іспанський військовий союз. Усунений від влади 1936 р., коли прийшов Народний фронт, він утік до Франції, де й жив до кінця шістдесятих років.

Фронт Карабансель — передмістя на південний захід від Мадрида, де відбувалися бої. Сент-Екзюпері, прибувши до Іспанії 1937 р. як репортер газети «Paris-Soir», написав статтю «На фронті Карабансель» (опубліковано в серії «Bibliothèque de la Pléiade», с. 412—416).

Копля — андалузська пісня, її переклад приблизний, почасти написаний рукою Сент-Екзюпері.

ЗАПИСНИК I

I. 1. MV^2 — формула енергії.

MV — формула кількості руху.

I. 28. *Рен* — механік, що супроводив пілота Сера. Їхній літак зазнав аварії в пустелі 1928 р. П'ять місяців вони обидва були полонениками маврів. Сент-Екзюпері, тоді начальник аеропорту в Кап-Джубі, вдавався до численних спроб звільнити їх.

I. 29. *Марштен* (Жак) — французький філософ і есеїст (1882—1973). Навернувшись до католицизму, він став одним з головних інтерпретаторів думок св. Томи Аквінського. Він критикував матеріалістську філософію і доктрину Бергсона. Розглядав проблеми досвіду, філософії релігії, естетики і політики як християнський гуманіст.

I. 37. *Фройд* (Зігмунд) — австрійський нейропсихолог і психіатр (1856—1939). Засновник психоаналізу.

I. 38. *Гес*. — невідома аббревіатура.

I. 42. *Сертиланж* (1863—1948) — отець-домініканець, прихильник відродження томізму (вчення св. Томи Аквінського). Відомий проповідник під час війни 1914 р. Професор Католицького інституту, він утратив кафедру в 1920-х рр. і переїхав до Нідерландів. У 1930-х рр. був прогресист, засвоєні ідеї спонукали його проголосити 1940 р. християнську й національну революцію. Одна з його численних праць — «*Джерела віри в Бога*» (1905 р.) — правила за основу міркувань Сент-Екзюпері про релігію.

I. 47. *Вотель* (Клеман Анрі Воле, 1876—1954) — журналіст і літератор, романіст, що мав успіх у 1920—1930-х рр. («*Мадам гітей не хоче*», 1924 р.; «*Погорож у країну снобів*», 1928 р.). У колах авіаторів його вважали за символ нетямущого буржуа.

I. 48. Карлос? Галюс? Салес? Прочитання сумнівне.

I. 56. Парацельс (Філіп Аверол Теофраст Бомбаст фон Гогенгайм) — швейцарський лікар і алхімік (1493—1541). Викладав медицину в Балі й критикував доктрини Гальєна та Авіценни, на які спиралися медичні теорії гуманістів. Його система спиралася на аналіз різних частин людського тіла (мікрокосм)

і частин усесвіту (макрокосм). Парацельс посприяв розвиткові хімії та гомеопатії.

Ньютон (Ісаак, сер) — англійський математик, фізик, астроном і мислитель (1642—1727). Оприлюднив 1669 р. теорію білого світла, а 1675 р. — теорію світла й кольорів. Створив новий математичний інструмент — «обрахунок флюксій», що став основою диференційного та інтегрального числень. Його теорія всесвітнього тяжіння визначає силу земного тяжіння і притягання між небесними тілами. Він досяг значного поступу в астрономії, створивши 1671 р. телескоп-рефлектор, здійснив спектральний аналіз світла.

I. 57. $\frac{mm'}{r^2}$ — формула, що визначає силу притягання, якої зазнають два тіла масою m і m' , перебуваючи на відстані r .

I. 58. $\frac{1}{r^2}$ — зменшення на $\frac{1}{r^2}$ інтенсивності електромагнітної хвилі (у вакуумі).

I. 62. *SDN* — *Société des Nations* (Ліга націй), міжнародна організація, створена 1920 р. для підтримки миру й розвитку співпраці між народами. Її створено після підписання Версальського мирного договору. Члени Ліги з різних європейських країн засідали в Женеві. Америку не допустили, дарма що ідея створення Ліги походила від президента Вілсона. Ліга націй виявилась нездатною розв'язати поважні тодішні проблеми: зміцнення нацизму, переозброєння Німеччини, війна в Іспанії, аншлюс Австрії, Друга світова війна. Лігу розпущено 1946 р., її заступила Організація Об'єднаних Націй (ООН).

I. 65. *К.* — безперечно, Консуело, дружина Екзюпері.

I. 69. *Ларок* (Франсуа, граф) — французький офіцер і політик (1885—1946). Молодий капітан французької армії 1918 р., він пішов у відставку 1928 р. у ранзі полковника й присвятив себе політиці. Обраний президентом «Вогненного Хреста» (див. I. 84). Внаслідок розпуску цієї організації через ненасильну участь у подіях 6 лютого 1934 р. він заснував 1936 р. Соціальну партію Франції. Пов'язаний із Петеном 1940 р., ви-

ступав проти колабораціонізму й був депортований до Німеччини. Його не вважали за учасника Опору й реабілітували лише 1961 р. Ларок своїми ідеями пропонував немарксистську альтернативу лівим.

I. 71. *Туаль* (Ролан) — представник видавництва «Gallimard» у роботі з кінокомпаніями. Сент-Екзюпері бачився з ним кілька разів. Завдяки посередництву Денізі Туаль, його дружини, що керувала тоді разом із чоловіком агентством «Супорс», Сент-Екзюпері познайомився 1936 р. з Полем-Емілем Віктором.

I. 79. *Бержері* (Гастон) — адвокат і політичний діяч (1892—1974). Депутат-радикал, він разом із Г. Ізаром і П. Ланжевенем заснував Спільний фронт проти фашизму (1933 р.) і «*La Flèche*», антимілітаристську газету, що критикувала промисловців переозброєння, водночас і Москву, і американський капіталізм. Проголосувавши за надання всіх повноважень Петену, він був послом у Москві (1940 р.) і Анкарі (1942—1944 рр.). Напередодні визволення вищий суд виправдав його.

I. 84. «*Вогненний хрест*» — товариство ветеранів із правими поглядами, засноване 1927 р., в якому зібралися колишні поранені, 1936 р. воно стало Соціальною партією Франції, однією з перших французьких політичних партій. Мермос був її членом.

1935 р., скориставшись інцидентами, які протиставили ефіопів та італійців у Сомалі, Італія напала на Ефіопію, генерал Бадольйо окупував країну. Марно обстоюючи свою справу в Лізі націй, негус Хайле Селасіє був змушений піти у вигнання. Приєднана до Сомалі та Еритреї, Ефіопія тоді становила частину італійської Східної Африки, а король Віктор-Емануїл II узяв собі титул імператора Ефіопії.

I. 86. *Ламарк* (Жан-Батист де Моне, шевальє де) — французький натураліст (1744—1829). Спершу досліджував ботаніку («Французька флора», 1778 р.), потім очолив кафедру безхребетних тварин у Природничому музеї (1793 р.). Сфор-

мував теорію еволюції живих істот і дотримувався думки про успадкування набутих рис.

Пуанкаре (Анрі) — французький математик (1854—1912). Провадив численні дослідження і сформулював теорію диференціальних рівнянь, а також її використання у фізиці, математиці й небесній механіці. Свої останні праці присвятив філософії науки.

I. 87. 1935 р. Андре Жід, тоді член Комуністичної партії, здійснив поїздку до СРСР, де його дуже палко приймали. Але у своїй розповіді про подорож він зайняв неприхильну позицію, а згодом гостро критикував комуністів.

I. 95. *LB* — Леон Блюм?
LG — Почесний Легіон?

I. 103. *Маври* — Згадка про населення Кап-Джубі, де Сент-Екзюпері жив у 1927—1928 рр.

I. 109. *Каганович* (1893—1991) — російський державний і політичний діяч. Міністр транспорту (1935 р.) — будівельник Московського метро, — комісар важкої промисловости (1937 р.) і нафтової промисловости (1939 р.). За Хрущова пішов 1957 р. у відставку.

Рено (Луї) — французький промисловець (1877—1944). 1899 р. заснував разом із братами завод «Рено» в Біланкурі, виготовляючи спершу спортивні автомобілі. Під час Першої світової війни почав виготовляти легкі танки й авіамотори. Після перемир'я став першим конструктором французьких автомобілів. Унаслідок колабораціонізму з вермахтом під час війни 1939 р. завод 1945 р. націоналізували.

I. 130 *Разурель* — назва тканини з великими вічками, яку використовували для виготовлення трикотажної білизни.

I. 133. *Карель* (Алексис) — французький хірург і фізіолог (1873—1944). Лауреат Нобелівської премії з медицини 1912 р., він здійснював численні дослідження, присвячені зшиванню

кровоносних судин, пересадкам тканин та органів і культурі тканин курячого ембріону. Автор книжки «Людина, цей незнайомиць» (1936 р.) Сент-Екзюпері познайомився з ним у Нью-Йорку 1941 р.

I. 142. *Бранлі* (Едуард) — французький фізик (1844—1940), відомий винаходом головного елемента бездротового телефону.

I. 148. *Мен Рей* — художник-графік і фотограф (1890—1976), піонер американського авангарду. Перебував під впливом фовістів, Сезана, кубізму, згодом Дюшана. Приїхавши 1921 р. до Парижа, приєднався до дадаїзму, потім його привабив сюрреалізм. Надто відомий своїми фото.

Попри політичні розбіжності з Мермосом, Сент-Екзюпері не брав їх до уваги задля дружби з пілотом, з яким познайомився 1927 р. під час праці в компанії «Aéropostale».

Мамулян (Рубен) — американський кінорежисер (1890—1976). Відомий картинами «*Аплогисменти*» (1930 р.), «*Міські вулиці*» (1931 р., разом із Гарі Купером). Згодом знімав музичні комедії.

I. 156. *Жувенель* (Бертран де) — економіст та есеїст (1903—1987). Відкинув ідею фашизму на кшталт Німеччини та Італії, водночас визнавши кілька правих ідей. Сент-Екзюпері не любив ані цього чоловіка, ані його ідей.

Твори: «*До Сполучених Штатів Європи*» (1930 р.).
«*Криза американського капіталізму*» (1933 р.).
«*Про владу*» (1945 р.).

I. 166 *Іприт* — бойовий газ на основі сірчаного етилу (має ще назву гірчичного газу): задушливий, токсичний і сльозоточивий. Уперше використали німці 1917 р. під Іпром, звідки й назва. 1935 р. його використали італійці під час нападу на Ефіопію.

I. 176. *Прево* (Андре) — механік Сент-Екзюпері, що супроводив його під час двох польотів, які скінчилися аварією, в Лівії наприкінці 1935 р. та в Гватемалі 1938 р.

I. 182. *Деснос* (Робер) — поет (1900—1945). Належав до сюрреалістичного руху. Геній словесного автоматизму, він згодом орієнтувався на більш традиційні техніки. Майстер галюцинаторної поезії. Активний учасник руху опору, його депортували до Чехословаччини та інтернували в таборі, звідки він писав діткливі поезії.

Мерль (Ежен) — журналіст. Заснував багато газет і керував ними («*Le Bonnet rouge*», «*Le Merle blanc*», «*Froufrou*»), створив газету «*Paris-Soir*», де 1935 р. був опублікований репортаж Сент-Екзюпері про Москву. В своїх газетах Мерль публікував статті всіх політичних напрямів.

Ліндберг (Чарлз) — американський авіатор (1902—1974). Вперше на своєму моноплані «*Дух святого Людовіка*» перетнув Північну Атлантику з заходу на схід за тридцять три години і тридцять хвилин.

I. 183. *М.* — Мерль.

I. 186. *Сер* (Едуар) — інженер-політехнік, керівник радіослужби в «*Aéropostale*». У вересні 1928 р. під час польоту над Сахарою його разом із пілотом Реном полонили маври. Після шестимісячного полону були звільнені завдяки частим утручанням Сент-Екзюпері, що був тоді начальником аеропорту в Кап-Джубі. За словами Екзюпері, Сер зіграв лиху роль у ліквідації «*Aéropostale*» 1931 р.

Доріо (Жак) — політичний діяч (1898—1945). Робітник-металург, генеральний секретар Спілки комуністичної молоді, депутат (1924 р.), мер Сен-Дені. 1934 р. його вигнали з партії. Розвиваючись до фашизму, він заснував Французьку народну партію й газету «*La Liberté*», виступаючи проти політики Народного фронту. Співпрацював із німцями, створивши Легіон французьких добровольців (LVF) проти більшовиків, і воював поряд із німцями на російському фронті.

I. 187. *Леві* — не визначений персонаж.

I. 190. Згідно зі статтею, опублікованою в газеті «*Voilà*» (№ 200) від 13 січня 1935 р., Ліндберг відмовився підписати телеграму, яка могла б урятувати життя Сакко і Ванцетті.

Бретон (Андре) — французький письменник (1896—1966). Для літератури він покинув вивчення медицини. Наприкінці 1917 р. зустрівся з Аполлінером, потім з Луї Арагоном, з яким у товаристві з Ф. Супо заснував журнал «*Littérature*». Саме в цьому журналі з'явився перший сюрреалістичний твір — «*Магічні поля*». Спершу дадаїст, Бретон згодом розірвав із Тцарою й написав 1924 р. «*Маніфест сюрреалізму*» — доктрину, засновану на практиці гіпнотичного сну, яка проповідувала революцію в поезії через дослідження неусвідомленого й завоювання нової мови.

1927 р. Бретон вступив до Комуністичної партії. Покинув її після подорожі в Москву й зустрічі 1938 р. із Троцьким. 1941 р. покинув Францію і оселився в Нью-Йорку, де зустрівся з Сент-Екзюпері й дорікав йому за те, що той не займає певної позиції. Свою злостиву відповідь — «*Лист Андре Бретонові*» — Сент-Екзюпері не відіслав ніколи.

I. 192. *Верм* (Леон) — літератор (1878—1955). Анархіст, антимілітарист, вільнодумець, він не хотів приєднуватися до жодної партії. 1935 р. через посередництво Рене Деланжа познайомився з Сент-Екзюпері. Попри різницю у віці двох чоловіків, що мали однакове мислення, пов'язала глибока дружба. Саме Леону Верту Екзюпері написав «*Лист до заручника*» (1942 р.) і присвятив «*Маленького принца*» (1943 р.)

Твори: «*Солдат Клавель*».

I. 194. «*С. Е.*» — «*Le Canard enchaîné*».

I. 195. «*Hispanos*» — автомобілі, які виготовляла іспано-швейцарська компанія «*Hispano-Suiza*», створена 1904 р. в Барселоні. 1911 р. вона відкрила філію у Франції, виготовляючи потужні автомобілі класу люкс.

I. 199. «*Німа*» *Мольєра* — Люсинда, донька Жеронта в п'єсі «*Лікар мимоволі*» *Мольєра*. Дівчина видавала себе за німу, щоб не вийти заміж за старого, якого обрав їй батько.

Фільтраційні віруси — назви певних мікроорганізмів, які спромагаються проходити крізь деякі непроникні мембрани звичайних мікроорганізмів.

I. 202. *Ж.* — Жувенель.

I. 213. *Народний фронт* — уряд, що став результатом зближення лівих партій, від червня 1936 р. до червня 1937 р. його очолював Леон Блюм.

I. 229. *П.-А. В.* — Поль-Луї Вейлер (1893—1993). Авіатор, герой війни 1914 р., потім промисловець-авіабудівник. Управитель компанії «Snomе et Rhone», яка до Другої світової війни устатковувала літаки різних армій, зокрема літак «Bloch-174», що його 29 березня 1940 р. вперше пілотував Сент-Екзюпері.

I. 233. *Лост* (Ернест) — професор математики в Політехнічному інституті. Сент-Екзюпері і він мали задум написати книжку з політичної економії. Цей задум ніколи не був реалізований.

I. 235. Сорокагодинний робочий тиждень запроваджено 1936 р. урядом Народного фронту.

I. 238. *Летальний* — що зумовлює смерть.

I. 245. *Бернанос* (Жорж) — письменник (1888—1948). Спершу журналіст, війовничий член «Action française», він потім відвернувся від цього руху й критикував буржуазну політику уряду. Духовний натхненник руху опору. Пізно прийшовши в літературу (1926 р.), він створив за десять років реалістичний та візіонерський доробок.

Твори: «*Під сонцем сатани*» (1926 р.).

«*Щоденник сільського юре*» (1936 р.).

«*Нова історія Мушетти*» (1937 р.).

«*Діалог кармеліток*» (виданий посмертно, 1949 р.).

Фраза, про яку згадує Сент-Екзюпері, є уступом із тексту «*Щоденника сільського юре*»: «І тоді, позбавлені смертю всіх штучних членів, які суспільство дає людям їхнього типу, вони

стануть такі, як є, якими вони були, навіть не здогадуючись про це: огидними нерозвиненими монстрами, оцупками людини».

I. 253. *Кайо* (Жозеф) — політичний діяч (1863—1944). Депутат, кілька разів був міністром фінансів і посприяв ухваленню податку на прибуток. Газета «*Le Figaro*» злостиво критикувала політику Кайо, тож його дружина вбила керівника газети (Кальмета). Кайо подав у відставку, і його вислали до Південної Америки (1914 р.). Під час війни 1914 р. його підозрювали в передачі розвідувальних даних ворогові, 1920 р. засудили, потім амністували і знову обрали депутатом, згодом сенатором у комітеті фінансів.

I. 258. *Бертоле* (Клод) — хімік (1748—1822). Відкрив знебарвні властивості хлору. Разом з Лавуазьє та іншими хіміками виробив нову хімічну номенклатуру. Сент-Екзюпері плутає його з Лавуазьє, що загинув на гільйотині 1794 р.

Гарсія Олівера — проводир іспанських анархістів у Барселоні. Міністр юстиції в уряді Ларго Кабальєро від листопада 1936 р. до травня 1937 р.

I. 260. *Дрейфус* — не ідентифіковано.

I. 273. *Дихотомія* — для лікаря право на частку гонорарів хірурга й лабораторії, до яких він посилає своїх хворих.

I. 280. *Андре Віоліс* — журналіст газет «*Се soir*» і «*L'Humanité*». Видатний репортер у 1913—1949 рр. 1934 р. разом з Андре Шансоном і Жаном Гесно заснував газету «*Vendredi*». Того самого року у видавництві «*Gallimard*» вийшла його книжка «*Indochine S.O.S.*» з передмовою Мальро.

I. 282. *Барк* — див. розділ VI «*Планети людей*»: «*Барк, чорний невільник*».

I. 287. *Павел* (Вільям) — актор американського кіно (1892—1984). Спершу актор театру, потім німого кіно, грав ролі зрадників і комедійних персонажів. Звукове кіно дало йому змогу розцвісти в ролі детектива. Маючи тоненькі вусики на об-

личчі, він утілював образ полісмена-аматора, який невимушено розв'язував загадки.

I. 288. *Бокер* (Роже) — інженер в «Aéropostale», де він познайомився з Сент-Екзюпері. Обидва друзі знову зустрілися в Нью-Йорку 1941 р.

I. 290. *Борда* (Робер) — економіст (1908—1996).

I. 301. *Золотий перетин* — золоте число. Назва, яку митці ренесансної доби давали співвідношенню $\frac{1+\sqrt{5}}{2}$, тобто 1,618. Два виміри перебували між собою в тому самому співвідношенні, що й більший із їхньою сумою. Цю формулу використовували в архітектурі (піраміда Хеопса, Пантеон), скульптурі та малярстві.

I. 309. «*Відлунює дерево на бруку дворів*» — рядок Бодлера з «Осеневої пісні» зі збірки «*Квіти зла*».

ЗАПИСНИК II

II. 3. *Полковник* — див. Ларок, I. 69.

II. 6. *Ворон*, або Воронеж — індустріальний центр СРСР, що міститься в багатому сільськогосподарському та промисловому регіоні неподалік від Москви.

Медичі — італійська родина торгівців і банкірів, що відіграла провідну роль у Флоренції в історичному, політичному та художньому аспектах від XV ст. до 1743 р. Найвідомішими меценатами були Козимо Старший (1389—1464) і Лоренцо (1449—1492). Ця родина дала дві королеви Франції: Катерину Медичі, дружину Генріха II, і Марію Медичі, дружину Генріха IV.

Арагон (Луї) — французький письменник і поет (1897—1982). 1919 р. разом з А. Бретон і Ф. Супо журнал «*Littérature*». Спершу дадаїст, 1921 р. він звернувся до сюрреалізму. 1927 р.

вступив до Комуністичної партії. Разом зі своєю дружиною Ельзою Тріоле боровся за інтелект на службі революції. Багатогранний творець — романіст, есеїст, критик мистецтва й полеміст, — Арагон ще й поет, вправний у багатьох техніках і жанрах.

II. 20. *Яків* — біблійний патріарх. Син Ісака і Ревеки. Купив у брата Ісава право перворідства за миску сочевиці. Батько дванадцяти синів, які сформували дванадцять колін Ізраїлевих.

II. 22. *Латекер* (П'єр) — промисловець (1883—1943). Конструктор літаків «Salmson» під час Першої світової війни. Створив лінію повітряної пошти від Тулузи до Дакара, а потім до Південної Америки — «Aéropostale». Сент-Екзюпері працював там пілотом від 1927 до 1931 р.

Розентиль — неідентифікований персонаж.

Літаки з шасі — Мермос, щоб утвердитися, будував для перельотів через Атлантику звичайні літаки, а не гідроплани, що були важчі й повільніші.

Екенер (Гюґо) — німецький інженер і авіатор (1868—1954). 1929 р. став наступником графа Цепеліна. Здійснив у цепеліні подорож навколо світу (1929 р.) і дослідив Північний полюс (1931 р.).

II. 23. *Онтологізм* — пізнання буття як буття. Міркування, зіперті на доктрину св. Ансельма, з метою довести існування Бога через досконалість буття.

Фіналізм — учення, яке пояснює, що феномени і системи світу йдуть до певної мети.

II. 25. *Мог'юї* (Бертран де) — разом із Поццо ді Борго був членом «Вогненного Хреста». В мить створення Соціальної партії покинули цей рух задля войовничіших дій.

II. 27. *Сухогільні апарати* — див. прим. II. 22.

II. 28. *Протоплазма* — стара назва цитоплазми; сукупність, що складається з гіалоплазми (липкої рідини) та клітинних органодів у живій клітині.

II. 29. *Б. Ж.* — Бертран де Жувенель.

II. 32. — *С.П.Ф.* — Соціальна партія Франції. Див. I. 69.

Рис і сливи — метод харчування, коли вживають той або той продукт, щоб спричинити пронос або запертя.

$\frac{I}{R^3}$ — обернений куб.

II. 41. *Ромен* (Луї Фаригуль, або Жуль) — французький письменник (1885—1972). Випускник педагогічного інституту, філософ за фахом, викладав до 1919 р., а потім подався в літературу. Його творчість спирається на гумор («*Приятелі*», 1913 р.; «*Нок*», 1923 р.). У своєму великому романічному полотні — «*Люди доброї волі*» (1932—1947 рр.) — відобразив гуманістично-ліберальну концепцію світу.

II. 55. *Фер'є* (Поль) — нез'ясований персонаж.

ЗАПИСНИК III

III. 4. *Високі зарплати у Форда* — Форд запровадив політику високих зарплат, щоб його робітники були першими споживачами товарів, які вони виробляють.

III. 11. *Г.* — ініціал закресленого ім'я, яке годі прочитати.

III. 13. *Консуело* — дружина Сент-Екзюпері.

III. 23. *Троцький* (Лев Давидович Бронштейн) — російський теоретик і політичний діяч (1879—1940). Войовничий студент, що брав участь у революційному русі, 1898 р. його заарештували й депортували до Сибіру. Він утік і подався до Великобританії, де прибрав собі прізвище Троцький. Брав участь у революції 1905 р. в Петербурзі й сформулював свою теорію

перманентної революції. Виступаючи проти Першої світової війни, приєднався до більшовиків. 1917 р. став народним комісаром і організував російську армію. Був опонентом Сталіна, і його вигнали з СРСР. Жив у Європі, потім у Мексиці, де його вбив сталінський агент.

«*Air France*» — авіакомпанія, заснована 1933 р., об'єднала дрібні французькі повітряні компанії. Сент-Екзюпері подав заяву, щоб піти туди працювати, проте його кандидатуру відкинули внаслідок заздощів, породжених його славою письменника. Згодом він працював там у відділі пропаганди.

III. 25. *Прево* (Жан) — журналіст і есеїст (1901—1944). По-знайомився з Сент-Екзюпері 1923 р. Саме він опублікував 1926 р. першу новелу Сент-Екзюпері «Авіатор». Учасник руху опору, що воював серед макі, загинув у Веркорі 1 серпня 1944 р.

III. 31. Див. прим. 1 в Нотатнику.

III. 32. *Ко* (Г'єр) — політичний діяч (1895—1977). Депутат радикал-соціаліст (1928—1940), вступив до цієї партії в уряді Народного фронту. Міністр авіації (1933—1938 рр.), 1940 р. втік до Америки. 1943 р. перебрався до Алжиру. Після війни зблизився з комуністами і був депутатом аж до 1967 р.

III. 43. *Мальро* (Андре) — французький письменник (1901—1976). Подорожував в Індокитай, шукаючи кхмерські статуетки («Королівський шлях»), потім перейшов до Китаю, де підтримував зв'язки з революціонерами.

У своїх книжках Мальро підносив могутню волю до дії. Лауреат Гонкурівської премії 1933 р. за роман «*Людське становище*», засуджував німецький та іспанський фашизм у романах «*Пора зневаги*» (1935 р.) і «*Нагія*» (1937 р.)

Учасник руху опору, потім член уряду генерала де Голя як міністр культури (1958—1969).

III. 47. *L.L.D.* — *Luftlandedivision* (авіадесантний підрозділ).

III. 58. *Блюм* (Леон) — письменник і політичний діяч. Випу-

сник Педагогічного інституту, член Державної ради від 1895 р. 1907 р. написав критичне есе про шлюб, у якому виклав теорію природного полігамного інстинкту. Член Соціалістичної партії від 1907 р., депутат від 1919 р. Ворожий більшовизму, він 1936 р. очолював перший уряд Народного фронту. 1943 р. його депортували до Бухенвальда. Після визволення 1945 р. сформував соціалістичний уряд, який утвердив інституції IV республіки.

Ш. 61. *Тавтологія* — повторення, характерне для речення, предикат якого подає інформацію, що вже міститься в суб'єкті. Відносини тотожності між двома формально тотожними елементами.

Ш. 74. *Левер'є* (Урбен) — астроном (1811—1877). Помітивши відхилення в русі планети Уран, він припустив існування невідомої маси, яка порушує рух, і обрахував елементи орбіти планети Нептун, яку й відкрив 31 серпня 1846 р. Його обрали депутатом (1849 р.), потім сенатором (1852 р.). Директор Обсерваторії, він переглянув характер руху планет.

Ш. 78. *Фіцджералд* (Джордж Френсис) — ірландський фізик (1851—1901). Вивчав теорію електромагнітних хвиль до того, як їх відкрив Герц. Сформулював гіпотезу зменшення об'єктів під час руху й був одним з засновників релятивізму.

Лоренц (Гендрік Антон) — нідерландський фізик (1853—1928). Автор електронної теорії матерії, досліджував вплив магнетизму на феномени радіації, його дослідження правили за одне з джерел релятивістської революції Айнштайна. Лауреат Нобелівської премії з фізики 1902 р.

Ш. 91. *Двісті родин* — назва, яку за III республіки дали буржуазним родинам, представленим у численних промислових, фінансових і торговельних компаніях. До націоналізації Французького банку 1936 р. лише дві сотні акціонерів мали найбільшу кількість акцій банку й могли брати участь у загальних зборах акціонерів.

Ш. 93. *Перен* (Жан) — фізик (1870—1942). Вивчав катодне випромінювання і ядерну фізику (існування електрона), провадив дослідження, щоб довести існування атома. Брав участь у заснуванні Національного центру наукових досліджень і створив Палац відкриттів. Лауреат Нобелівської премії з фізики 1926 р.

Ланжевен (Поль) — фізик (1872—1946). Досліджував іонізовані гази. Працював над магнетизмом і теорією відносности. Під час Першої світової війни розробив техніку ультразвуку та їхнього застосування для вияву підводних човнів.

Антифашист і пацифіст, заснував 1934 р. разом з Аленом і Ріве Комітет антифашистських дій і пильности.

Ш. 98. *Арон* (Раймон) — філософ і соціолог (1905—1983). Головний редактор газети «*France libre*» у Лондоні, засновник разом із Сартром журналу «*Temps modernes*», був автором редакційних статей у газеті «*Le Figaro*». У своїх економічних, соціальних і політичних аналізах тогочасного світу виступав як теоретик технократії і критик марксизму.

Праці: «*Критична філософія історії*» (1938—1950 рр.).

«*Велика схизма*» (1948 р.).

«*Онії інтелектуалів*» (1955 р.).

Ш. 112. «*Дика качка*» — назва п'єси норвезького драматурга Генріка Ібсена, якого цінував Сент-Екзюпері.

Ш. 114. *Егінгтон* (Артур Стенлі) — англійський фізик і астроном (1882—1944). Застосував теорію відносности до астрономії.

Ш. 120. *Аландські острови* — належний Фінляндії архіпелаг із трьох сотень островів, розміщений коло входу в Ботнічну затоку, його шведомовне населення живе з сільського господарства, мисливства та рибальства.

Ш. 132. *Деа* (Марсель) — політичний діяч (1894—1955). Випускник Педагогічного інституту, професор філософії, що поринув у політику. Соціаліст, 1932 р. він став депутатом, 1936 р. його призначили міністром. Виступав за політику компромісу

з Німеччиною. Під час окупації був колабораціоністом, 1944 р. став державним секретарем уряду Віші. Після визволення заочно засуджений до смерти.

Борель (Еміль) — математик і політичний діяч (1871—1956). Автор праць з аналізу і обрахунку ймовірностей. Депутат від Аверона (1924 р.), 1925 р. став військово-морським міністром.

ЗАПИСНИК IV

IV. 5. *Дніпробуд* — гребля в СРСР на Дніпрі, споруджена 1932 р.

IV. 9. *Б.* — Леон Блюм або Емануель Берль.

IV. 30. *Детермінізм* — філософська система, згідно з якою все в природі кориться суворим законом, зокрема й людська поведінка.

IV. 40. *Дюкло* (Жак) — кондитер і політичний діяч (1896—1975). Комуніст, що 1935 р. став членом виконавчої комісії III Інтернаціоналу. Депутат (1926?1932 рр., 1936?1939 рр.), під час окупації вступив до руху опору Соціальної партії. Знову обраний депутатом після визволення, був головою парламентської групи комуністів і віце-президентом Національних зборів (1946—1948 рр.). Ставши 1959 р. сенатором, він 1969 р. висував свою кандидатуру на посаду президента. Автор редакційних статей у газеті «L'Humanité», керівник багатьох газет.

АФІ — Анархістська федерація Іберії. Сент-Екзюпері під час свого перебування в Іспанії завдяки Генрі Джинсону познайомився з його головою Дуруті.

IV. 51. *Lagarq* — нез'ясований персонаж.

IV. 57. *Cumhac* — невеликий порт на південь від Барселони, де сталася пригода, про яку не розповів Сент-Екзюпері.

IV. 73. *Сиріус* — сусір'я?

Трансформізм — теорія еволюції живих істот — від нерозвинених аж до найскладніших. Організми йдуть одні за одними в часі й трансформуються в інші.

Віталізм — теорія, згідно з якою життя становить своєрідну силу, принцип, що відрізняється від принципу душі й принципу фізико-хімічних феноменів і керує організмом живої істоти.

IV. 79. *Ентропія* — слово, похідне від грецького слова *entropē*, «повернення».

Функція стану, що характеризує тенденцію системи розвиватися до остаточного стану, що відрізняється від початкового стану, в якому вона перебуває.

IV. 82. *Теорія мутацій* — теорія, яка пояснює еволюцію живих істот через мутації.

Детермінізм — див. прим. IV. 30.

IV. 83. *Віталізм* — див. прим. IV. 73.

Ростан (Жан) — біолог і письменник (1894—1977). Досліджував партеногенез і тератогенез, надто в земноводних. Опублікував численні науково-популярні праці.

Бернар (Клод) — фізіолог (1813—1878). Лікар, очолював кафедру експериментальної медицини в Колеж де Франс (1855 р.). Надто відомий відкриттям, що печінка виробляє глікоген. Усі його праці зводилися до уявлення про рівновагу між кров'ю і лімфою, саме ця рівновага є умовою автономного органічного життя.

IV. 98. *Фотони* — частинки маси з нульовим зарядом, пов'язані зі світловим або електромагнітним випромінюванням. Фотони пересуваються зі швидкістю світла. Їхня енергія дорівнює добутку частоти хвилі, з якою вони пов'язані, і сталої Планка.

IV. 100. *Ляйбніц* (Готфрид Вільгельм) — німецький філософ і вчений (1646—1716). Вивчав філософію і математику, 1664 р. отримав ступінь доктора філософії. Винайшов калькулятор і сформулював уявлення про математичну функцію. Мавши енциклопедичну натуру й культуру, написав численні праці з математики.

IV. 107. *Малларме* (Стефан) — поет (1842—1898). Спершу викладач англійської мови в різних провінційних містах, він перебував під великим впливом поезії (Бодлера й Едгара По). Став проводирем символістського напрямку й перетворив мову в улюблений інструмент своїх досліджень.

IV. 108. «*Volter*» — газета, що в одній своїй статті паплюжила Сент-Екзюпері після його аварії в Лівійській пустелі наприкінці 1935 р.

IV. 113. *Шоне* (Клодін) — письменниця і журналістка (1906—1979). Працюючи журналісткою в газеті «*Marianne*», опублікувала збірку віршів «*Укуси янгола*» (1936 р.).

IV. 124. *Пружина клапана й Дора* — Дидьє Дора карав механіків щоразу, коли ламався якийсь клапан авіадвигуна. Ця санкція зменшила кількість авіакатастроф.

IV. 129. Уривки з псалму 102, вірші 1—2 і 5. «Благослови, душе моя, Господа... не забувай за всі добродійства його... відновиться, мов той орел, твоя юність...»

IV. 136 *Рув'єр* (Жак) — письменник (1886—1925). Один з засновників журналу «*La Nouvelle Revue française*» (1910 р.), керував ним від 1919 р. до своєї смерті.

Підтримував інтенсивне листування з Аленом-Фурньє (своїм шурином), Жідом і Клоделем. Написав роман про роки свого полону під час Першої світової війни («*Німеччина*», 1918 р.).

Не надання допомоги Фінляндії — у вересні 1939 р. Червона армія напала на Фінляндію. Ліга націй вимагала від союзних держав утрутитись, але вони не прибули вчасно, тож Фінляндія була змушена підписати з Росією мирний договір.

Страйки по-італійському на заводах — дарма що за режиму Віші страйки були заборонені, різні підприємства успішно провадили страйки.

IV. 148. *Візантійський імператор і вибрані очі* — згадка про Василя II (957—1025), що 1014 р. після перемоги під Стуміцею звелів осліпити 15 000 болгарських полонених, за винятком 150, яким він вибрав лише одне око, щоб вони могли повести решту осліплених назад до свого царя Самуїла.

IV. 164. *Вотель* — див. прим. I. 47.

ЗАПИСНИК V

V. 14. *Монтеверді* (Клаудіо) — італійський композитор (1567—1643). Керівник хору в соборі Св. Марка у Венеції від 1613 р. до своєї смерти. До його численних праць належить «*Орфей*» (1607 р.), перша лірична драма, що революціонізувала історію музики. Значна частина його доробку загинула під час пограбування Мантуї 1627 р. Твір «*Коронація Попеї*» (1642 р.) був попередником мелодрами й сучасної опери.

V. 19. *Максвел* (Джеймс Клерк) — шотландський фізик (1831—1879). Вивчав математику поля магнітних сил електричних струмів (1855—1856), 1865 р. сформулював електромагнітну теорію світла. Один з винахідників бездротового зв'язку, що визначив його теоретичні підвалини.

V. 20. *Градієнт* — показник зміни величини залежно від якогось параметра.

V. 27. *Далагьс* (Едуар) — політичний діяч (1884—1970). Історик за фахом, радикал-соціаліст, депутат (1919—1940), він, починаючи від 1924 р., кілька разів був міністром, згодом, під час фінансової кризи 1933 р., головою Державної ради. Він ініціював створення Народного фронту, був міністром оборони й підписав 1938 р. Мюнхенську угоду. Саме його уряд ого-

лосив війну Німеччині 3 вересня 1939 р. Був військовим міністром, 1943 р. його депортували до Німеччини.

V. 28. *Гершель* (Вільям) — німецький астроном (1738—1822). Конструктор телескопів, 1781 р. він відкрив планету Уран, а також два супутники Сатурна. Систематично вивчав розподіл зірок, відкрив інфрачервоне випромінювання (1801 р.) і утвердив існування бінарної системи (1803 р.)

V. 29. *Жанна Леоні Дюмон* (1890—1968) — друга дружина Гастона Галлімара.

V. 30. *Г.* — Гольбек (Фернан) — французький фізик (1890—1941). Автор праць про промені X, установив їхню спорідненість з ультрафіолетовим промінням (1920 р.). Спроектував вакуумну молекулярну помпу. Взимку 1939—1940 рр. Сент-Екзюпері часто провідував його. Заарештований гестапо, помер у в'язниці Санте.

V. 33. *Ален* (Еміль Шартъє) — філософ і есеїст (1868—1951). Викладав філософію й видавав газету «Propos» (1908—1919 рр.). Мав великий вплив у міжвоєнному періоді. За його творами, він хотів навчати мислити і бути просвітителем, урятувати людину від усяких тираній.

V. 36. *Бразильяк* (Робер) — письменник (1909—1945). Журналіст при «*Action Francaise*», був ще й театральним критиком. Дотримуючись у край правої політики, 1934 р. став головним редактором пронацистської газети «Je suis partout». Прихилився до фашизму й був розстріляний після визволення.

Письменницька творчість Бразильяка позначена ніжним реалізмом і ностальгією за підлітковим віком.

Твори: «*Дитина ночі*» (1934 р.).

«*Наче минуле*» (1937 р.).

«*Сім барв*» (1939 р.).

V. 42. *Корнільйон* — приятель Сент-Екзюпері, пілот, що, як і він, пішов служити в авіацію вільної Франції. Знову зустрівся з Сент-Екзюпері 1940 р. в Алжирі й закінчив війну в ранзі генерала.

V. 45. *Івонна* — Івонна де Лестранж?

V. 46. *Лавуазьє* замість Лєвер'є.

V. 47. *Сіменон* (Жорж) — бельгійський письменник (1903—1989). Писав популярні романи, перше ніж узятись до поліційних романів. Його романи, перекладені в усьому світі та екранізовані, зосереджені навколо постаті комісара Меґре.

В інших його творах ідеться про труднощі буття людини.

V. 52. *Берль* (Емануель) — письменник і журналіст (1892—1976). Автор редакційних статей у газеті «*Marianne*», він познайомився там із Сент-Екзюпері.

Еріо (Едуар) — письменник і політичний діяч (1872—1957). Очолював Радикальну партію (1919—1957). Мер Ліона (1905 р.), сенатор (1912—1919), міністр громадських робіт (1916—1917), потім депутат (1919—1940).

Голова Державної ради, потім міністр (1934—1936). Закликав французів згуртуватися навколо маршала Петена, потім покинув уряд Віші, жив під наглядом і був депортований (1940 р.). Голова Національних зборів (1947—1954), автор багатьох критичних праць.

V. 71. *Захаров* (Базиль) — промисловець, виробник озброєнь.

V. 74. *Автожир* — літальний апарат, підтримку в повітрі якого забезпечує несучий гвинт, а просування вперед — гвинт із горизонтальною віссю.

Жуковський (Микола Єгорович) — російський аеродинамік (1847—1921). Зокрема він вивчав хід повітряних потоків навколо профілів крил і гвинтів літака. 1918 р. створив разом із Туполєвим Центральний аерогідродинамічний інститут.

80. *Гайзенберг* (Вернер) — німецький фізик (1901—1976). Автор постулатів квантової механіки, розробив уявлення про молекулярне поле. Лауреат Нобелівської премії з фізики 1932 р.

Ця дивовижна фраза дає змогу не в одному аспекті припустити, що Сент-Екзюпері багато думав про хвильову механіку, про яку в записниках немає жодної згадки. Спробуймо доповнити його міркування.

h — позначення сталої Планка, добре відоме фізикам, це елементарна одиниця дії. Ця стала фігурує в основоположному рівнянні хвильової механіки:

$$\Delta \theta + \frac{8 \eta^2 m}{\eta^2} (E - V) \theta = 0$$

Вона фігурує і в не менш фундаментальному рівнянні Бройля:

$$\lambda = \frac{h}{mV}$$

Воно пов'язує довжину хвилі h з частинкою, наділеною кількістю руху mV . Передусім унаслідок цих останніх відносин ми бачимо, що m пов'язане з h суто кінетичними факторами — λ , V . Отже, заувага, мовляв, те, що стосується маси, слушне і щодо h , досить глибока.

V. 85. *Леклер* — другий пілот разом із Гійоме на гідроплані «*Lieutenant-de-Vaisseau-Paris*» під час рекордно далекого перельоту між Марокко і Бразилією в жовтні 1937 р.

Доре (Марсель) — авіатор (1896—1955). 1931 р. разом із двома іншими пілотами — Лебуа і Мерме — установив рекорд далькості по замкненому колу (10 372 км) і брав участь у численних авіаційних виступах, представляючи літаки й виконуючи повітряні акробатичні трюки.

Літературно-художнє видання

Антуан де Сент-Екзюпері

ЗАПИСНИКИ

Переклад з французької

Петра Таращука

Відповідальний редактор *Л. Пішко*
Художній редактор *О. Баратинська*
Оригінал-макет *О. Жупанський*

Підписано до друку 12.11.08

Формат 84x108 1/32

Папір офсет. №1

Друк офсетний. Зам.

Наклад: 2000 пр.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи №2770. Серія ДК

ФОП Жупанський

Україна, 08293, Буча, вул. Тарасівська, 7а,

тел.: (+38096) 350-61-05;

E-mail: zhupansky-publisher@ukr.net

Сент-Екзюпері, Антуан де.

С31

Записники: твори в 4 т. / Антуан де Сент-Екзюпері;
передм. і прим. Наталі де Вальєр; вступ П'єра Шевр'є; з
фр. пер. П. Таращук. — К.: ФОП Жупанський, 2009.

Т. I. — 2009. — 254 с. — **ISBN 978-966-96882-0-0**

«Записники» Антуана де Сент-Екзюпері — це запрошення
краще пізнати період, відзначений передусім багатством подій.
Тієї миті історії, коли стало небезпечно висловлювати думки, які
відрізнялися від накиннутих, записники Екзюпері розкривають нам
інтелектуальне багатство, яке нишком сформував чоловік, що за-
хоплювався мовою і свободою.

ББК 84.4ФРА

«Я роблю вибір. Я кажу: людську цивілізацію слід шанувати і ставити вище від людських ідей, — оце і є моя цивілізація».

«Куди ви мене ведете, ви, що вважаєте, ніби людина увічностіся, харчуючись та відтворюючись? Ви, що анітрохи не відчуваєте духовної надбудови?»

«Стережіться неусвідомленого прагнення підтримувати партії... бо вони — це виродження».

«Людське тісто, з якого так мало взято, — оце справжня драма».

«Пріоритет матерії життєвого рівня над духом? Ніколи. Пріоритет логіки над певним ірраціональним, властивим людині? Ніколи. Спорідненість у соціалістичні доктрині з тими, хто палить церкви і плює на аристократію? Ніколи».

«Росія совєтів видасться варварською тільки тоді, коли здратати тоненьку сухозлітку. Село, де позникали люди: ось хто тепер там плаче».

«Усяка справедливість довільна, а справедливість рівності, — таж вона лєстить хробакам».

«Космічна матерія, скажімо, матерія насінини, неодмінно містить людину й доходить до неї по прямій лінії, бо добір, що сформував людину, — закон природи».

«Шворчість — це напрям, а він завжди невидимий».

ISBN 978-966-96882-0-0

9 789669 688200 >